

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir Sanat Dergisi

46. YIL

YIL: 46

SAYI: 546

HAZİRAN 2023

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Genel Yayın Danışmanı

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Genel Yayın Yönetmeni

Mehmet BİLGEHAN

Halkla İlişkiler

Mehmet ÇAYIRDAĞ

Yaşar ELDEN

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Ahmet KAYASANDIK,

Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniv.)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniv.)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Üniv. Emekli)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniv., TDK Bşk.)

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Üniv. Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

(Not: Soyadlarına göre alfabe sırasıyla)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 532 725 37 13 -0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com.tr

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
alimgercel@gmail.com

Dağların sırları ve “Erciyes Dağı”

Âlim GERÇEL.....1

*Ok'tan Oğuz'a: Oğuz Adının Etimolojisi,
Tarihî Zemini ve Türk Dünyasındaki Kültürel
Sürekliliği*

Mehmet BİLGEHAN.....8

Mengü Taşların Çağrısı

Osman KARAKEBELİ.....29

Dizgi ve Tasarım

Mehmet BİLGEHAN

Hakan TOPUZOĞLU

www.erciyesdergisi.com.tr

İnternet Sayfasında Yayınlanmaktadır.

İndirme ücretsizdir, satılmaz!

Yazılarınızı

E-posta: mebilgehan@gmail.com

Giriş

Dağlara her baktığımda içimde tuhaf bir sessizlik başlar. Sanki yeryüzü bir anlığına konuşmayı bırakır da bütün kelimeleri dağların zirvesine zirvelere bırakır.

Dağlar, yeryüzünün gökyüzüne uzanan dilsiz, heybetli ve sırlarla dolu bekçileridir. Gözlerim bu görkemli yükseltilere her değdiğinde, ruhumun derinliklerinde tarifsiz ve tuhaf bir sükûnet yankılanmaya başlar. Çünkü dağlar, kainatın yorucu gürültüsünü emip kendi doruklarında ebedi bir suskunluğa dönüştüren muazzam matbetlerdir.

ben dağlara baktığımda, dönüp duran yeryüzü bir nefeslik mola verir ve telaşından sıyrılıp konuşmayı bırakır. Rüzgârın fısıltısı, nehirlerin çağlıtı ve insanın bitmek bilmeyen kargaşası, o vakur yamaçlara çarparak usulca eriyip gider.

Doğanın dilindeki o asi ve yorgun sözcükler bile, boyun eğerek bütün anlamlarını bu yalçın kayalıkların merhametine teslim eder. Orada, bulutların ötesine uzanan o sivri uçlarda, yeryüzünün söylenmemiş tüm cümleleri sükûttun beyaz örtüsüyle örtülür. Ağırlığından ve cürümünden arınan bütün kelimeler, o ulaşılamaz zirvelerin kalbinde sonsuz bir istirahate çekilir.

İşte bu yüzden o heybetli dağlar, sadece taştan ibaret değil; yeryüzünün konuşmaktan yorulup da kelimelerini emanet ettiği yegâne sessizlik yurdudur. Zirvelere her bakışım, kelimelerin bittiği yerde kaybolduğum ve evrenin o büyüleyici, dilsiz sonsuzluğuyla bütünleştiğim eşsiz bir teslimiyet anıdır.

Dağlar, asırların ağırlığını omuzlarında taşıyan, yeryüzünün hafızasına kazanmış ölümsüz anıtlardır. Bu yüzden onlara baktığımda salt taştan, donuk kayalardan, soğuk kardan veya uğuldayan rüzgârdan ibaret birer kütle değil, zamanın o en kadim ve sessiz tanıklarını görürüm. Onlar, insanlığın telaşlı çağları akıp giderken, evrenin geçirdiği her anı kendi sinesinde biriktiren bilge birer arşiv gibidir.

Yüzlerindeki her bir çatlak, yüzyılların amansız yürüyüşünden arda kalan derin birer çizgi, yaşanmışlıkların taşa kazanmış mührüdür. Zirvelerini yalayan o hırçın rüzgâr, aslında unutulmuş medeniyetlerin fısıltılarını, kaybedilmiş çağların şarkılarını vadilere taşır. Eteklerinde filizlenen yaşamlar doğup büyürken ve toz olup toprağa karışırken, onlar gökyüzüne kök salmış bir vakarla bu bitimsiz döngüyü usulca seyrederek. Üzerlerine örtülen o bembeyaz kar, dünyanın tüm sırlarını dondurup koru-

yan ve zamanın akışını yavaşlatan masum birer örtüye dönüşür. Çağlar değişip yeryüzünün çehresi başkalaşsa da, bu devasa kütleler değişimin fırtınalarına göğüs gererek asil bir duruşla ayakta kalmaya devam ederler.

Velhasıl dağlar, yalnızca doğanın cansız unsurları değil; rüzgârın, karın ve kayanın ardına gizlenmiş, varoluşun başlangıcından beri her ana şahitlik eden o asırlık nöbetçilerdir. Bu kadim şahitlerin gölgesinde durduğumda, kısacık ömrümün sınırlarından sıyrılıp zamanın o baş döndürücü sonsuzluğunda kendimi bulduğumu hissederim. İnsan gelir, geçer; şehirler kurulur, yıkılır; yollar değişir, isimler unutulur ama dağlar yerinde kalır.

Erciyes Dağı, göğe doğru uzanan karlı başıyla Orta Anadolu'nun kalbine mühürlenmiş ihtişamlı bir abidedir. Gözlerimi Kayseri'nin ufkuna her çevirdiğimde, bu görkemli zirveyi sıradan bir yükselti olarak değil, zamanın o kadim ve sessiz tanıklarından biri olarak karşımda bulurum. Çünkü bu heybetli dağ, salt topraktan ve taştan yontulmuş coğrafi bir şekil olmanın çok ötesinde; koca bir şehrin canlı hafızası, uçsuz bucaksız bir bölgenin ruhunu yansıtan öz kimliğidir.

Bulutları delen o mağrur duruşuyla Kayseri'nin semalarından adeta kente asırlık bir bekçi gibi bakar. Eteklerinde filizlenen medeniyetlerin doğuşuna, sevinçlerine ve hüznlerine kendi sükûneti içinde şahitlik ederek şehrin tüm anılarını taşlaşmış bağrında saklar. Sadece gölgesini düşürdüğü sokaklara değil, etrafını sa-

ran tüm bozkır coğrafyasının karakterine de kendi sert ve vakur mizacıyla yön verir. Vadilerinde uğuldayan her rüzgâr, bu devasa kütleyi Orta Anadolu'nun destanlarını, ağıtlarını ve söylenmemiş türkülerini anlatan dilsiz bir masalciya dönüştürür. Doruklarındaki o asil ve bembeyaz örtü, toprağın sakladığı sırları ve geçmişin tüm yaşanmışlıklarını usulca sarıp sarmalayan ebedi bir emanetçi gibidir.

İşte tüm bu derinliğiyle Erciyes, ufku kesen soğuk bir kaya parçası değil; Orta Anadolu'nun dili, tarihi ve sessizce atan kalbi olan anıtsal bir şahittir. Gökyüzüyle kucaklaşan bu zirveye her bakışım, bir şehrin taşa kazınmış ruhuyla dertleştiğim ve bozkırın sessiz hikâyesinde yankı bulduğum büyüleyici bir hayranlık anıdır.

Şafak vakti günün ilk ışıkları, Erciyes'in yüce doruklarına altın bir taç gibi konduğunda, zamanın donmuş hafızası usulca uyanır. Gözlerim bu sihirli aydınlanmaya şahitlik ettiğinde, zihnimin derinliklerinde ister istemez cevabı meçhul, kadim sorular yankılanmaya başlar. Zira o ihtişamlı zirveye yansıyan her huzme, insanın ruhunda bu anıt dağın bugüne kadar neleri gördüğü, kimleri ağırladığı ve bağrında hangi sırları sakladığına dair köklü bir merak uyandırır.

Güneşin sıcak yüzü soğuk kayaları aydınlatırken, sanki yitip gitmiş çağların gölgeleri o dik yamaçlarda yeniden can bulur. Eteklerinden geçip giden isimsiz kervanlar, zafer sarhoşu ordular ve sığınacak bir kucak arayan yalnız yolcular, bu heybetli kütlenin sessiz seyir defterine kazınmıştır. Toprağa karışmış medeniyetlerin dile gelmeyen acıları, unutulmuş sevinçleri ve rüzgâra karışan duaları, bu sarp kayalıkların merhametli sinesinde sırta kadem basmıştır. Kraterlerinden vadilerine kadar her bir köşesi, insanlık tarihinin silinmiş izlerini zamanın yıpratıcı kumlarından esirgeyen ebedi bir mahzen gibidir. O beyaz örtünün altında uyuyan devasa kütle, aslında kimsenin bilmediği, hiçbir kalemin yazmadığı sırları yutmuş derin ve esrarlı bir kuyudur.

İşte bu yüzden sabahın ilk aydınlığı Erciyes'e vurduğunda, sadece yeni bir gün başlamaz; yeryüzünün bu sessiz sırdaşı, ağırladığı misafirlerin ve sakladığı gizemlerin binlerce yıllık şahitliğini tüm görkemiyle gözler önüne serer. Işığın karanlığı yırttığı o büyüleyici an, bir dağın göğsünde uyuyan sayısız hikâyenin ve sırrın ağırlığı altında hürmetle eğildiğim muazzam bir tefekkür vaktidir.

Dağların sırları, tabiatın sadece fiziksel yarıklarına değil, varoluşun görünmez, ruhani dokusuna da sızmış olan kadim birer muammadır. Ben, bu derin gizemlerin yalnızca zifiri mağaralarda, birbirine yaslanmış

soğuk kayaların arasında ya da bembeyaz karla örtülü ulaşılabilir zirvelerde hapsoldüğünü düşünmüyorum. Çünkü dağların asıl esrarı, onların taş ve topraktan ibaret cüsselerinde değil, etraflarında filizlenen her bir yaşam zerresine yayılan o sessiz, canlı ruhta saklıdır.

Yamaçlarda esen rüzgârın taşıdığı taze toprak kokusu, aslında dağın yüzyıllardır biriktirdiği hatıraların şefkatli bir nefesidir. Eteklerinde kayaları delip güneşe gülümseyen kırılğan bir çiçek, bu ulu kütlenin merhametini anlatan en ince sırrın ta kendisidir. Güneşin batarken sarp yamaçlara vurduğu kızıl gölgeler, mağaraların karanlığına inat, dağın gizlediği yaşanmışlıkların yeryüzüne çizilmiş narin resmidir. Yükseklerde süzülen bir kuşun sessiz uçuşu veya doruklardan süzülen bir pınarın narin çağlması, o hapsolmuş sırrın dile gelmiş en zarif halidir. Hatta bu ulu dağların karşısına geçip seyrettiğimizde içimize dolan o tarifsiz huzur, dağın en büyük gizemini bizim kalbimize usulca fısıldadığı eşsiz bir bağdır.

İşte bu sebeple dağların o efsunlu sırları; karlara, taşlara veya dipsiz oyuklara hapsolmuş cansız kalıntılar değil, tabiatın her anında titreşen, yaşayan ve ruhumuza dokunan birer mucizedir. Onlara her yönelişimde, o büyük sırrın sadece aşılmaz doruklarda değil, dağın kadim nefesiyle benim fani ruhumun birbirine değdiği o büyümlü boşlukta bütünleştiğini derinden hissederim.

Dağların o efsunlu sırrı, yalnızca toprağın ve taşın derinliklerinde değil, ona yönelen bakışların kalbinde gizlenen görünmez bir yankıdır. O görkemli kütleleri seyre daldığımda, asıl gizemin karşımda duran devasa heybette değil, ruhumun kuytularında uyanan o tuhaf histe saklı olduğunu anlarım. Çünkü bazen bir dağın en derin sırrı, zirvelerin bulutlarla olan temasında değil, ona bakan insanın kendi içsel boşluğunda hissettiği o ulu titreşimdedir. Karşımdaki o sessiz dev, içimizde yıllardır uyuyan ama bir türlü uyanamayan duygulara ayna tutan sükûnet dolu bir rehber dönüşür.

Gözlerimiz yamaçların kıvrımlarında gezinirken, aslında kendi iç dünyamızın sarp kayalıklarında ve ulaşılabilir tepelerinde derin bir yolculuğa çıkarız. Dağın taşıdığı o asırlık vakur duruş, insanın kendi kırılğanlığını ve fani doğasını yüzüne vuran dilsiz bir yüzleşmeye kapı aralar. Gördüğümüz ihtişam, doğanın kendi başına var olmasından ziyade, ruhumuzun o ihtişamı kavramaya çalışırken hissettiği ezici bir huşunun yansımasıdır. Böylece dağ ile insan arasındaki o sessiz köprü kurulur ve taşın cansızlığı, bakanın gözlerindeki yaşam ateşiyle birleşip sönmez bir anlama kavuşur.

İşte bu yüzden dağların en çözülmez ve en eşsiz sırrı, coğrafi doruklarında değil, o dorukları süzerken kalbimi-

zin ritmini değiştiren ve bize ayna olan o büyüleyici hissin ta kendisidir. Her yükseltiyeye bakışım, dışarıdaki coğrafyanın rehberliğinde kendi içimdeki gizemli coğrafyayı keşfettiğim ve dağın sırrını ruhumda canlandırdığım ulu bir aydınlanma anıdır.

Erciyes, çocukluk çağlarımızın puslu ufuklarında göğe uzanan, sessiz ve ulu bir öğretilendir. O beyaz zirveye uzaklardan her bakışımızda, küçücük kalplerimizde farkında olmadan devasa bir karakterin temelleri atılır.

Çünkü bu heybetli dağ, kıvılcıktan durduğu o ufuk çizgisinde bize usulca sabrı, eğilmez direnci ve gökleri aşan yüksek idealleri öğretir. Onun fırtınalara ve asırlara meydan okuyan o sarsılmaz duruşu, körpe ruhlarımıza zorluklar karşısında dimdik ayakta kalabilme cesaretini aşılar. Aylarca erimeyen o mağrur karları, zamanın yıpratıcı akışına karşı direnmeyi ve umudu ne pahasına olursa olsun korumayı fısıldar. Başını daima bulutların üzerinde, erişilmez yüksekliklerde tutması, hedeflerimizi sıradanlığın ötesine taşıyıp yücelere dikmemiz gerektiğini gösteren dilsiz bir pusuladır. Biz o eteklerde koşup oynarken, o vakarla bekleyişle bize tahammül etmenin ve sessizce olgunlaşmanın en asil halini belletir. Böylece, uzaktan seyrettiğimiz o koca kütle, yalnızca gözlerimizin aşına olduğu bir manzara olmaktan çıkıp, şahsiyetimizin görünmez mimarı haline gelir.

İşte bu yüzden çocukluğumuzun o uzak ve puslu Erciyes'i, taşından toprağından ziyade, ruhumuza ektiği bu erdemlerle var olan ebedi bir bilgedir. Yıllar geçip gitse de, o zirveden aldığımız bu dilsiz dersler; sabrın, direncin ve yüce ideallerin sönmez feneri olarak hayat boyu yolumuzu aydınlatmaya devam eder.

Erciyes, toprağın gökyüzüne uzanan sinelerinden doğup, tabiatın sınırlarını aşarak insan ruhunun derinliklerine kök salan ulu bir aynadır. Onun başı dumanlı zirvelerine her daldığımda, sadece coğrafi bir ihtişamı değil, kendi iç dünyamın sarp ve karmaşık topografyasını seyrettiğimi hissedirim.

Çünkü bu ulu dağ, kendi varlığında doğanın çetin kanunlarını sergilerken, aslında insanın görünmez içsel mimarisini ve ruhsal fırtınalarını somutlaştıran devasa bir metaforudur. Doruklarında kopan o amansız tipiler ve dinmek bilmeyen rüzgârlar, zihnimizin kuytularında esen, bizi yorup sarsan ama aynı zamanda diriltiren içsel buhranların yankısıdır. Yamaçlarındaki o aşılmaz, sert kayalıklar; hayatın darbeleri karşısında acıyla yontulan, sabırla katman katman inşa ettiğimiz sarsılmaz irademizi ve karakterimizin temel taşlarını simgeler. Eteklerinden vadilere doğru inen sessiz ve derin yarıklar, kimselere söyleyemediğimiz, yüreğimizin en gizli odalarında sak-

ladığımız o dilsiz hüznelerin ve sırların yeryüzündeki suretidir. Her kış yenilenen ve ulaşılmaz zirveyi saran o bembeyaz kar örtüsü ise, ruhumuzun kirlenmekten özenle koruduğu o en saf, en masum ideallerimizin umut vadeden ışıltısıdır. Dışarıdan bakıldığında yekpare ve sessiz duran bu kütle, tıpkı insan kalbi gibi içinde sönmüş ateşler barındıran, yıkımlardan ve çöküşlerden sonra bile kendini yeniden var eden muazzam bir varoluş mekanizmasıdır.

İşte tüm bu derin benzeşimden dolayı Erciyes, yalnızca bozkırın ortasında yükselen doğa harikası bir yeryüzü şekli değil; insanın bizzat kendi iç dünyasıyla yüzleştiği, o karmaşık ruhsal yapının taştan ve kardan örölmüş halidir. Bu yüce zirveye yönelen her bakış, aslında dışarıdaki sarp coğrafyanın rehberliğinde kendi içsel labirentlerimizde derinleştiğimiz ve doğanın o sessiz aynasında içimizdeki asıl insanı keşfettiğimiz muazzam bir tefekkür yolculuğudur.

Erciyes, yalnızca lavların ve soğumuş kayaların şekillendirdiği volkanik bir kütle değil; ruhun ve tabiatın keşiştiği noktada yükselen canlı bir anlatıcıdır. Bu satırları kaleme alırken gözlerimi onun karlarla kaplı zirvelerine çevirdiğimde, bu muazzam heybeti kuru bilgilerin, bilimsel verilerin veya turistik bir merakın dar kalıplarına sığdırmak istemiyorum.

Çünkü asıl niyetim, Erciyes'in içimde uyandırdığı o engin tefekkürden yola çıkarak, dağların insan ömründeki o sessiz ve derin yerini samimi bir sohbetin sıcaklığıyla hissettirmektir. Şüphesiz onun asırlar boyunca sinelerinde taşıdığı sönmüş ateşinden, bozkırı süsleyen emsalsiz doğal güzelliklerinden ve tabiata nakşedilmiş görkemli volkanik mirasından hakıyla söz edeceğim. Orta Anadolu'nun kalbinde devirlerce nöbet tutan bu asil zirvenin, medeniyetlere beşiklik eden tarihî ve köklü kültürel zenginliğini de elbette kelimelerimin arasına katacağım. Lakin bütün bu coğrafi ve tarihi hakikatler, dağın eteklerinden kalbimize süzölen o görünmez ve manevi bağı tek başına tarif etmeye asla yetmez. Zira hayatta öyle derin sırlarla örömlü konular vardır ki, onları ansiklopedilerin soğuk satırlarıyla değil, ancak insanın içini ısıtan süzölmüş bir gönöl diliyle konuşmak icap eder. İşte bu yüzden, bir dost meclisinde dertleşir gibi, kelimelerimi o karlı dorukların rüzgârına bırakıp, yüreğimde yankılanan dağ sevgisini satırlarıma işlemeyi arzuluyorum.

Netice itibarıyla Erciyes, haritalarda yeri işaretlenmiş sıradan bir tabiat anıtı olmanın ötesinde, insanın kendi iç sesini dinlediği ve gönöl penceresinden seyrettiği ebedi bir bilgelik durağıdır. Bu samimi yolculuğa

çıkarken kelimelerim, dağın taştan ve topraktan ibaret yüzünü aşarak, onun bizim fani hikâyemize dokunan o efsunlu ve ruhani nefesiyle okuyanın kalbinde sessizce bütünleşecektir.

Göge Uzanan Kadim Mabetler

Dağlar, insanlık tarihi boyunca yeryüzünün gökyüzüne uzanan en gizemli ve kutsal mabetleri olarak kabul görmüştür. Bu kadim inançların izini sürdüğümde, eski toplumların bu devasa kütelere salt bir coğrafya değil, ilahi bir kapı olarak hürmetle yaklaştıklarını derinden hissedirim.

Çünkü dağlar, yeryüzünün fani ağırlığından sıyrılıp göğün o sonsuz ve erişilmez maviliğine en çok yaklaştığımız ruhani eşiklerdir. Binlerce yıl öncesinin uçsuz bucaksız bozkırlarında yaşayan o kadim atalarımız, bulutları delen bu karlı dorukları, ulu göğün yeryüzündeki kutsal gölgesi olarak selamlamışlardır. O vakur yükselteler, zamanla sadece bir kaya yığını olmaktan çıkmış; duaların fısıldandığı ve yer ile gök arasındaki o kopmaz bağın mühürlendiği anıtsal tapınaklara dönüşmüştür. Sislerin ve fırtınaların ardına saklanan o efsunlu zirveler, hem insana aczini hatırlatan korkutucu bir kudreti hem de sığınacak şefkatli ve ulu bir ruhu aynı anda barındırır. Semaya uzanan her bir sarp tepe, sanki toprağın dilsiz yakarışlarını evrenin o sessiz ve yüce yaratıcısına ulaştırmak için var gücüyle yücelir. İnsanoğlu, bu erişilmez dorukların eteklerinde kendi fani küçüklüğünü idrak ederek, evrenin o baş döndürücü ihtişamı karşısında asırlardır huşu ile boyun eğmektedir.

İşte bu yüzden o heybetli dağlar, yalnızca tabiatın sivri uçları değil; insanlığın ilk çağlarından beri göge dokunmak ve kutsalı aramak için yöneldiği ebedi sığınaklardır. Bu ulu zirvelerin gölgesinde soluklandığımda, binlerce yıllık o kutsal fısıltıları duyar ve dağların gökyüzüne uzanan dilsiz duasında kendi ruhumun sonsuzluğa açıldığını hissedirim.

Dağlar, insanın kibrini yutan ve ona evrendeki asıl yerini gösteren devasa birer tevazu aynasıdır. Ben de başımı kaldırıp Erciyes'in o bulutları delen yüce zirvesine her baktığımda, ruhumda yankılanan o derin acziyeti ve kendi küçüklüğümü iliklerime kadar hissedirim. Çünkü insan, boğulduğu o sonu gelmez gündelik telaşların içinde kendini dünyanın merkezi sanırken, asırlık bir dağın gölgesinde ne kadar fani ve geçici bir nokta olduğunu derinden idrak eder. Şehrin gürültüsünde inşa ettiğimiz o suni büyüklükler ve bitmek bilmeyen hırslarımız, bu sarsılmaz kayalıkların eteklerine çarptığı an ufalanıp yok olur. Bizler kısacık ömürlerimize dünyaları sığdırmaya çalışıp tükenirken, Erciyes binler-

ce yıldır aynı sessiz vakarla gökyüzünü izlemeye devam eder. Onun rüzgârlarla yontulmuş keskin yamaçları, aslında içimizde büyüttüğümüz o sahte gururu paramparça eden dilsiz bir uyarıcıdır. O devasa kütlelerin karşısında durduğumuzda, evrenin o muazzam saatinde sadece bir kum tanesi, rüzgârın savurduğu geçici bir yaprak olduğumuzu bütün çıplaklığıyla anlarız. Bu sarsıcı yüzleşme, ilk başta ruhumuza ağır bir yük gibi çökse de, zamanla dünyevi ağırlıklarımızdan kurtulduğumuz huzurlu bir kabullenişe dönüşür.

İşte bu yüzden dağlar, yalnızca göge yükselen coğrafi kütleler değil; insanoğluna kibrini unutturup ona geçici varlığını şefkatle hatırlatan ulu birer mekteptir. Erciyes'in ihtişamına yönelen her bakışım, yorucu telaşların o sahte tahtından inerek evrenin sonsuzluğu karşısında kendi hiçliğime sığındığım sarsıcı ve onarıcı bir teslimiyet anıdır.

Erciyes, bağrındaki kor ateşlerin soğumasıyla var olmuş, sükûnetin ardında volkanik bir geçmiş barındıran ihtişamlı bir yeryüzü anıtıdır. Onun bugün o bulutlara değen dingin ve görkemli yüzüne baktığımda, aslında çağlar öncesinin o sarsıcı ve devasa jeolojik fırtınalarının yorgunluğunu görürüm.

Zira bu sönmüş yanardağ, dışarıdan ne kadar vakur ve durgun görünse de, tıpkı derin buhranlar atlattığı gibi içinde geçmişin o yakıcı mücadelelerini saklar. Zamanın şafağında toprağın bağrını yırtarak yeryüzüne fıskıran o hırçın lavlar, aslında bugün etrafına huzur saçan yorgun ruhların zamanında kendi içlerinde kopardığı sessiz kıyametlere benzer. Çağlar boyunca o kavurucu ateşin yerini sonsuz karlar alırken, dağın içindeki o amansız yangın da demlenen bir acı gibi usulca soğuyup taşlaşmıştır. Yüzünde en ufak bir fırtına esmediğini sandığımız nice insanın kalbinde nasıl ki sönmüş kraterler gizliyse, bu koca dağın da o bembeyaz örtüsünün altında kül olmuş devasa bir tarih yatmaktadır. O, yeryüzünü titreten ve alev kusan o eski, ateşli çağlarını göğsünün en derin, en mahrem odalarında büyük ve sessiz bir sır gibi muhafaza eder. Bugün bizlere sunduğu o ulu ve dingin manzara, aslında yaşadığı o büyük sarsıntılardan süzülerek günümüze ulaşmış, acıyla yoğrulup sükûnetle sarmalanmış sarsılmaz bir bilgeliğin ta kendisidir.

İşte bu sebeple Erciyes'in o efsanevi volkanik yapısı, yalnızca jeolojik bir hakikat değil; fırtınalı geçmişini vakarla örtüp bugüne olgun bir tebessümle bakan insan ruhunun kardan ve taştan yontulmuş kusursuz bir özetidir. Bu görkemli kütleyle her yönelişim, içimizdeki o sönmüş yangınların zamanla nasıl ulu bir sükûnete evrildiğini

anlatan bu dilsiz rehberin önünde hürmetle durduğum eşsiz bir tefekkür anıdır.

Erciyes, Kayseri için ufuk çizgisini süsleyen sıradan bir manzara olmanın çok ötesinde, şehre ruhunu üfleyen ve onun kadim kimliğini dokuyan ayrılmaz bir parçadır. Bu yüce dağın şehrin her sokağından fırlayıp insanların hayatına böylesine sessizce ortak olması, benim nezdimde tabiatla insan arasındaki en anlamlı ve görünmez bağıdır.

Çünkü bazı kadim doğal varlıklar, sadece göze hitap eden bir yükselti olmanın sınırlarını aşarak, gölgesini düşürdüğü kentin bütün karakterini kendi başına inşa eden dilsiz birer mimara dönüşür. Sabahın ilk ışıklarıyla rızkının peşine düşen yorgun bir insan, telaşlı adımlarını hep o beyaz dorukların şefkatli gözetiminde atar. Okul yolunda adımlayan küçük bir çocuğun mahmur gözleri, sokağın başını tutan bu asırlık bekçinin ihtişamıyla mutlaka göz göze gelir. Kendi toprağında ter döken emektar bir çiftçinin yorgunluğu, dağın eteklerinden süzülüp gelen serin bir rüzgârın nefesiyle usulca silinir. Bu kadim diyara adım atan yabancı bir misafir bile, ufku kaplayan bu muazzam heybet karşısında büyülenerek kentin asil ev sahibinin kim olduğunu derhal kavrar. Hayatın olağan ve telaşlı akışı içindeki her bir an, bu sessiz devin kucaklayıcı gölgesinde şekillenip onun görünmez tanıklığıyla eşsiz bir anlam bulur. İşte tüm bu sarmalayıcı varlığıyla

Erciyes, Kayseri'nin sınırlarına çizilmiş bir dağ değil; şehrin kaderine, sokaklarına ve insanının yüreğine silinmez bir biçimde kazınmış o vazgeçilmez silüettir. Şehrin adı anıldığında zihinlerde hemen o karlı dorukların belirmesi, bir kentin kendi taştan nefesiyle nasıl ebediyen bütünleştiğinin ve ulu bir dağın koca bir kenti nasıl var ettiğinin en zarif ispatıdır.

Erciyes'in kış mevsimiyle büründüğü o bembeyaz çehre, tabiatın en saf ve en büyüleyici masallarından biridir. Uçsuz bucaksız bir kar örtüsüyle sarmalandığında bu yüce dağın sinesinde uyanan o emsalsiz güzelliğe her baktığımda, ruhumu saran ağırbaşlı bir sükûnetin fısıltısını duyarım.

Çünkü bu muazzam kış manzarası, yalnızca günümüzün modern turistik cazibelerinin ötesinde, insana sessizliğin ve içsel yenilenmenin kapılarını aralayan derin bir arınma mekânıdır. Elbette bugün eteklerine kurulan kayak merkezleri, kış turizminin neşesi ve doğa sporlarının canlılığı sayesinde bu ulu zirve, modern hayatın da vazgeçilmez ve hareketli bir parçası hâline gelmiştir. Fakat benim gözlerim o kalabalıkların ve renkli civıltıların ötesine uzandığında, orada basit bir eğlence telaşından

ziyade tabiatın sessiz ve dilsiz bir tefekkür çağrısını bulur. Dağın her bir kıvrımını şefkatle örten o lekesiz beyazlık, sanki dünyanın bütün kirlerini, yorgunluklarını ve günahlarını tek bir hamlede saklayan kutsal bir örtü gibidir. O dondurucu rüzgârların arasında yankılanan derin sessizlik, kalabalıkların gürültüsünü yutarak insanın yalnızca kendi kalp atışlarını duyabildiği ruhani bir boşluk yaratır. Üzerimize yağın her bir kar tanesiyle birlikte, içimizdeki o eskimiş ve yorulmuş duygular usulca eriyip giderken, yerini bembeyaz ve taptaze bir diriliş umuduna bırakır.

İşte bu yüzden kışın kollarına teslim olmuş o asil Erciyes, sadece eğlenmeye gidilen karlı bir yamaç değil; ruhun pürüzlerinden arındığı, sessizliğin dinlendiği ve tabiatla birlikte insanın da yeniden doğduğu ebedi bir beyaz sığınaktır. Kış güneşinin o dondurucu zirvelerde parladığı her an, karın sunduğu o emsalsiz temizlik hissiyle ruhumun yıkandığı ve dağın o ağırbaşlı sükûnetinde kendimi yeniden bulduğum tarifsiz bir arınma şölenidir.

Zamanın Yavaşladığı Sığınak

Dağlar, modern çağın yorucu gürültüsünden kaçan insan ruhunun bizzat kendisiyle yüzleştiği en ıssız ve asil sığınaklardır. Şehrin o boğucu atmosferinden sıyrılıp bu yüce doruklara her yaklaştığımda, içimde yıllardır susturulmuş o deruni sesin yeniden yankılandığını hissedirim.

Çünkü dağların kalbinde yatan o en efsunlu sır, kargaşaya alışmış insanoğlunu etraftaki her şeyi susturarak yalnızca kendi ıssızlığıyla baş başa bırakmasıdır. Gündelik şehir hayatı; bitmek bilmeyen bir aceleciliğin, beton yığınları arasında yankılanan mekanik seslerin ve kalabalıkların oluşturduğu sağır edici bir hengâmedir. Oysa bu devasa yükseltelerin gölgesine adım attığınız an, o çıldırtıcı hız birdenbire kırılır ve evrenin akışı sanki görünmez bir el tarafından usulca yavaşlatılır. Uğuldayan rüzgâr, kentin o suni ve yorucu ritmini silip süpürürken, insanın zihnini kuşatan bütün dünyevi prangalar teker teker çözülmeye başlar. Yalnızca kendi nefesinizi ve kalp atışınızı duyduğunuz o muazzam boşlukta, yüzünüzdeki sahte maskeler düşer ve varoluşun o en çıplak, en yalın hâliyle karşı karşıya kalırsınız. Dağın o sarsılmaz sükûneti adeta devasa bir ayna gibi ruhunuza yansır; dışarıdaki o karmaşık dünyanın yerini içsel bir dinginlik ve benzersiz bir berraklık alır.

İşte bu sebeple o vakur dağlar, yalnızca uzaklaşılan fiziksel birer yükselti değil; kargaşanın içinde kaybolan insanın, zamanı durdurarak kendi özünü yeniden inşa ettiği yegâne inziva yurtlarıdır. O dilsiz doruklara doğ-

ru attığım her adım, dış dünyanın tüm telaşını ardımda bırakıp kendi içsel kuytularımda sönmüş bir ışığı yeneden yaktığım paha biçilmez bir vuslat anıdır.

Dağların zirvelerinde buluşan rüzgârın ıssız sesi, karın dondurucu soğukluğu, taşların tavizsiz sertliği ve gökyüzünün o uçsuz bucaksız genişliği, insan ruhunu bambaşka bir boyuta taşıyan eşsiz birer tabiat fısıltısıdır. Bedenimi saran bu yabanıl ve efsunlu unsurlarla her bütünleştiğimde, iç dünyamda kelimelerle tarif edilemez, uhrevi ve yepyeni bir ruh hâlinin uyandığını hissederim.

Zira ben, dış dünyanın kargaşasından sıyrıldığımız böylesi anlarda, insanın yıllarca sağır kaldığı o en mahrem iç sesini çok daha berrak ve derinden duyduğuna yürekte inanırım. Vadilerde uğuldayan o yorgun rüzgâr, zihnimizi işgal eden bütün lüzumsuz düşünceleri ve dünyevi kuruntuları bir çırpıda savurup atar. Tenimize değen karın o acımasız ama şefkatli soğukluğu, uyuşmuş hislerimizi uyandırarak bizi varoluşun en yalın gerçeğiyle sarsarak yüzleştirir. Ayak bastığımız o sert ve aşınmış kayalar, yorgun ruhumuzu sabrın ve dirayetin sarsılmaz temellerine usulca sabitler. Başımızı kaldırdığımızda bizi içine çeken o sonsuz gökyüzü ise, daralan zihnimizi ferahlatarak düşüncelerimize uçsuz bucaksız bir hürriyet bahşeder. Bütün bu doğa unsurları bir araya geldiğinde, tabiatın o dilsiz ve görkemli kudreti insanı kendi vicdanı ve kalbiyle kesintisiz, derin bir sohbete mecbur bırakır. İşte tüm bu dönüştürücü gücüyle

Erciyes, yalnızca ufukta topraktan ve taştan göğe doğru yükselen fiziki bir dağ değil; bizzat insanın kendi içinde, zihninin ve ruhunun derinliklerinde yücelen muazzam bir düşünce alanıdır. O karlı zirvenin sinesine sığındığım her an, dışarıdaki heybetli yamaçları adımlamaktan ziyade, kendi iç dünyamın aydınlık doruklarına doğru çıktığım o paha biçilmez keşif yolculuğunun ta kendisidir.

Tarihin Sessiz Şahidi

Erciyes'in bereketli etekleri, Anadolu'nun köklü medeniyetlerine beşiklik etmiş, zamanın ruhunu toprağında saklayan asırlık bir tarih sahnesidir. O sarp yamaçlara her daldığımda, rüzgârın sesinde yalnızca doğanın vahşi nefesini değil, o kadim çağlarda bu topraklara kök salıp inançlarını göklere fısıldayan insanların ayak seslerini işitirim.

Zira bir dağın asıl kültürel kimliği ve efsunlu ruhu, yalnızca soğumuş lavlardan ya da kayalardan değil, yüz yıllar boyunca onun gölgesinde yaşayıp göçen insanların bıraktığı silinmez hatıralardan var olur. Tarih bo-

yunca bu topraklar üzerinde nefes alan nice soylar, o ulu kütlenin ihtişamından güç alarak yeni hayatlar kurmuş, ter döküp umutla üretmişlerdir. Göğe uzanan o erişilmez zirve, en eski çağlardan bu yana farklı inanç sistemlerinin doğuşuna tanıklık etmiş ve yakarışların sonsuzluğa yankılandığı uhrevi bir sığınak olmuştur. Eteklerinden akıp giden yorgun kervanlar ve meçhule yürüyen bitmeyen göçler, o sessiz kayalara her asırda yeni bir hüznün ve sevincin nakışını işlemiştir. Tabiatın çetin yüzüyle boğuşan insanoğlunun sönmeyen yaşama azmi, bu volkanik tabiatın bağrında yeşererek dağın ruhuyla bütünleşen ebedi bir destana dönüşmüştür. Böylece, yalnız başına yükselen o yekpare kütle, çevresinde çarpan sayısız kalbin ritmiyle can bularak koca bir bölgenin yaşayan kültürel hafızasına evrilmiştir.

İşte bu yüzden ulu Erciyes, coğrafi haritalara çizilmiş görkemli bir doğa harikasıdır. Çok daha fazlası; medeniyetlerin, göçlerin ve asırlık insanlık hikâyelerinin taş kazınmış, dilsiz ve sadık bir şahididir. Bu kadim anıta yönelen her bakışım, toprağın altında uyuyan geçmiş zaman hatıralarıyla sükûnet içinde dertleştiğim ve insanlığın o bitimsiz yürüyüşü karşısında hürmetle tefekküre daldığım büyüleyici bir vuslat anıdır.

Zirvenin Sessiz Çağrısı

Dağlar, yeryüzünün göğe uzanan sarp yollarında, insanoğluna mutlak bir hedef ve yücelme arzusu aşıl原因an muazzam tabiat abideleridir. Benim için bu karlı dorukların en efsunlu ve güzel tarafı, o aşılmaz gibi duran heybetleriyle içimde uyanan o sönmez yukarı çıkma, sınırları aşma ve fethetme duygusudur.

Zira zirve kavramı tesadüfî bir coğrafi terim değil; insanın potansiyelini zorlayarak, tıpkı yanılğularla yoğrulup ustalaşmaya giden o meşakkatli yolculukta olduğu gibi, kendi en iyisine ulaşma çabasının taştan yansımasıdır. İnsan, başı bulutlara değen bir dağa baktığında, sadece fiziksel olarak o sarp kayalıkları tırmanma isteği duymaz; aslında kendi noksanlıklarını aşmanın amansız çağrısını işitir. Bu dik ve çetin tırmanış, adımlarımızın toprakta bıraktığı izlerden ziyade, ilmin o uçsuz bucaksız hakikatlerine ve matematiğin çözülmeyi bekleyen o derin gizemlerine doğru atılan görünmez bir serüvendir. Bazen her düştüğümüzde yeniden kalkarak sabrın o en keskin yamaçlarında sinanırız; bazen de ahlakın tertemiz ve yüksek platolarına erişmek için ruhumuzu arındırırız. Her bir tökezleme ve her bir yetersizlik, asıl zirveye giden yolda bizi olgunlaştıran, ufukumuzu genişleten ve o hedeflenen ustalığa bir adım daha yaklaştıran eşsiz birer basamağa dönüşür. Hayatın yorucu kargaşasında daha yüksek, daha bilge ve daha erdemli bir noktaya ulaşma

arzumuz, işte o dorukların sarsılmaz ve davetkâr duruşundan ilham alır.

Bu yüzden dağlar, yalnızca yorulup ter dökerek tırmanılacak birer kaya kütlesi değil; insana hayatın her alanında, düşe kalka en yüce hedeflere ulaşma direncini aşıl原因an ebedi birer pusuladır. O erişilmez zirvelere her bakışım, fiziksel adımlarımın ötesinde, içimdeki o bitmek bilmez tekâmül arzusunu ateşleyen ve ilmin, sabrın, erdemın doruklarına doğru çıktığım ulu bir tırmanışın eşsiz tezahürüdür. Erciyes'in zirvesi de bana bu yüzden insanın ideallerini hatırlatır. Ulaşılmaması zor olan şeyler, çoğu zaman insanı büyütür. Elbette dağlara romantik bakarken onların zorluklarını da unutmamak gerekir. Dağlar güzeldir ama aynı zamanda serttir. Hava aniden değişebilir, yollar zorlaşabilir, doğa insana kendi kurallarını hatırlatabilir. Bu da bana önemli bir ders verir: Doğaya hayran olmak yetmez, ona saygı duymak da gerekir. Erciyes'e giden, onun güzelliğini görmek isteyen herkesin bu saygıyı taşıması gerektiğini düşünürüm.

Erciyes Dağı'nın sırrı belki de tam burada saklıdır: O hem güzeldir hem güçlüdür; hem sessizdir hem çok şey anlatır; hem geçmişe taşır hem geleceğe ilham verir. Bir dağın bu kadar çok anlamı aynı anda barındırabilmesi bana her zaman etkileyici gelmiştir. İnsan bazen bir kitapta, bazen bir insandan, bazen de bir dağdan ders alır. Ben Erciyes Dağı'nı yalnızca Kayseri'nin sembolü olarak görmüyorum. O, Anadolu'nun derin hafızasında özel bir yere sahip olan büyük bir tabii anıttır. Volkanik geçmişle bilimi, heybetli duruşuyla estetiği, çevresindeki yaşamla kültürü, zirvesiyle de insanın yükselme arzusunu temsil eder.

Dağların sırları çoğu zaman açıkça konuşmaz. Onları duymak için biraz susmak, biraz bakmak ve biraz düşünmek gerekir. Erciyes de kendisini hemen anlatan bir dağ değildir. Ona uzaktan bakan başka şey görür, yakınına giden başka şey hisseder, üzerinde düşünen ise bambaşka anlamlar bulur. Ben inanıyorum ki her insanın hayatında bir "Erciyes" olmalıdır. Yani ona yüksekliği, sabrı, sessizliği ve dayanıklılığı hatırlatan bir değer bulunmalıdır. Çünkü insan bazen küçük dertlerin içinde kaybolur. Böyle zamanlarda büyük bir dağa bakmak, insana meseleleri daha geniş bir yerden görmeyi öğretir.

Zamana Meydan Okuyan Kalıcılık

Erciyes Dağı, her şeyin hızla değişip yok olduğu bu fani dünyada, sarsılmaz bir kalıcılığın ve ebediyetin taşınan yontulmuş anıtıdır. Onun bulutları delen o görkemli zirvesine her baktığımda, gelip geçici olan hayatın karşısında asırlara meydan okuyan o muazzam direnç hissini bütün hücrelerimde duyarım. İnsan hayatı kısa, günde-

lik kaygılar geçicidir.

Zira bu koca dağın o dilsiz ve heybetli duruşunun bize fısıldadığı en derin hakikat, varoluşun o fırtınalı akışı içinde yıkılmadan ayakta kalabilme kudretidir. İnsanoğlunun kurduğu muazzam medeniyetler zamanın acımasız dişlileri arasında öğütülüp toza dönüşürken, o aynı vakarla gökyüzünü kucaklamaya devam eder. Mevsimler amansızca birbirini kovalar, nesiller ardına ardına toprağa karışır, lakin onun sarp yamaçlarındaki o ağırbaşlı sükûnet hiçbir zaman eksilmez. Üzerinden aşıp giden kara kışlar, bedenini döven şiddetli fırtınalar ve asırların yıpratıcı nefesi, onun o kadim köklerini yeryüzünden söküp atmaya asla yetmez. Sanki zamanın kendisi, bu ulu kütlenin eteklerine çarptığı an gücünü yitirir ve o görkemli kayalıkların önünde acizce diz çöker. Değişimin o baş döndürücü kasırgası her şeyi savurup götürürken, Erciyes o asil duruşuyla evrendeki o mutlak ve değişmez kalıcılığın en somut ispatı olarak ufku bekler. İşte bu yüzden, koca bir bozkırın bağrından yükselen bu ihtişamlı kütle, yalnızca coğrafi bir yükselti değil; faniliğe inat ebediyeti müjdeleyen ölümsüz bir direniş kalesidir. Bu kadim anıta yönelen her bakışım, rüzgârdaki bir yaprak misali savrulan fani ömrümün, dağın o sarsılmaz kalıcılığında ebediyete bağlandığını hissettiğim sarsıcı bir uyanış anıdır.

Son söz olarak şunu söylemek isterim:

Erciyes Dağı, asırlardır bağrında taşıdığı kadim sırlarını asla bütünüyle ele vermeyen, efsunlu ve eşsiz bir tabiat harikasıdır. Gözlerimi onun o mağrur ve sisli doruklarına her çevirdiğimde, içimde bambaşka bir tefekkürün kapılarının aralandığını hissederim. Çünkü bu heybetli kütle, gizimini korudukça insanın zihnini sürekli tazeleyen ve ona her defasında yepyeni hakikatler fısıldayan tükenmez bir ilham kaynağıdır. O devasa yamaçlar, bakmasını bilen gözler için tek seferde okunup bitirilecek sıradan bir kitap değil; her sayfasında farklı bir anlam gizleyen derin bir felsefe metnidir. Üzerine vuran gün ışığının açısı her değiştiğinde, kayaların gölgelerinde saklanan o görünmez sırlar bambaşka bir hikâyenin perdesini aralar. Sisler ulu zirvesini usulca örttüğünde, zihnimiz o aşılmaz kütlenin ardında yatan görünmez ihtimalleri ve evrenin sonsuzluğunu hayal etmeye başlar. Rüzgârın derin vadilerde yankılanan o hüzünlü uğultusu bile, her dinleyişte ruhumuza başka bir sevincin, başka bir hüznün veya bitmeyen bir mücadeledenin şarkısını söyler. Saklı gizemiyle düşüncelerimizi sürekli besleyen özel ve ebedi bir budur: Onlar bize kendilerini anlatırken aslında biraz da bizi bize anlatırlar.

OK'TAN OĞUZ'A: OĞUZ ADININ ETİMOLOJİSİ, TARİHİ ZEMİNİ VE TÜRK DÜNYASINDAKİ KÜLTÜREL SÜREKLİLİĞİ

Mehmet BİLGEHAN

Özet

Bu makale, Oğuz adının kökenini yalnızca etimolojik bir mesele olarak değil, eski Türk boy teşkilatı, Batı Göktürk ve On-Ok siyasî zemini, Türgiş çevresi, Oğuznâme-Dede Korkut geleneği ve modern Türk dünyasındaki kültürel süreklilik bağlamında incelemektedir. Çalışmanın temel problemi, Oğuz kavim adının Türkoloji literatüründe tek boyutlu bir kelime kökeni açıklanmasıyla mı yoksun tarihi, filolojik ve kültürel katmanlarıyla mı değerlendirilmesi gerektiğidir. Karşılaştırmalı literatür incelemesine dayanan makalede Vambéry, Marquart/Markwart, Németh, Pelliot, Hamilton, Bazin, Golden, Pritsak ve Gumilev gibi yabancı araştırmacılar ile Orkun, Korkmaz, Ercilasun, Banguoğlu, Sümer, Togan ve Bayat gibi Türk Türkologlarının görüşleri kronolojik ve mantıksal sırayla ele alınmaktadır. Makalenin temel sonucu, Oğuz adının en güçlü biçimde ok + z çizgisinde “boylar/kabileler/siyasî birlikler” anlam alanında açıklanabileceği; ancak bu açıklamanın Göktürk yazıtları, On-Ok teşkilatı, Türgiş sonrası siyasî dönüşüm ve Oğuz-Türkmen sürekliliğiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz adı, Oğuzlar, ok + z, On-Ok, Türgişler, Oğuznâme, Dede Korkut, Türkmenler, Azerbaycan Türkçesi, Gagauzlar.

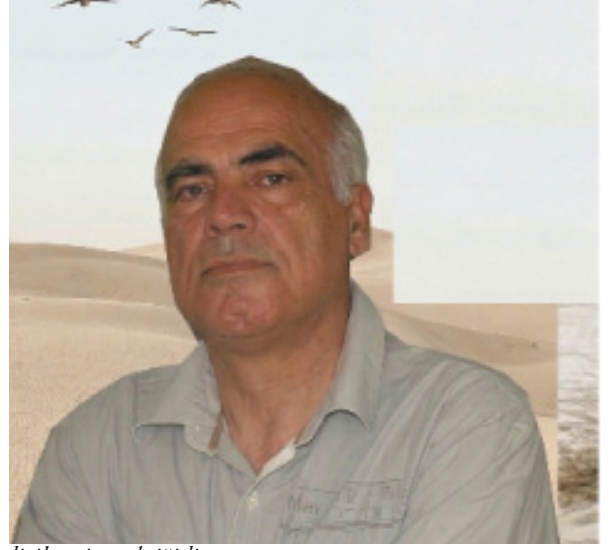
Giriş

Oğuz adı, Türk tarihinin en merkezi kavim adlarından biridir; ancak bu ad yalnızca belirli bir topluluğu gösteren dar bir etnik işaret değildir. Eski Türk boy teşkilatı, siyasî birlik fikri, destanî hafıza, Oğuz-Türkmen sürekliliği, Oğuz Türkçesinin gelişimi ve modern Türk dünyasındaki kimlik alanları bu ad etrafında birleşir. Bu nedenle Oğuz adı, Türkoloji çalışmalarında yalnızca etimolojik bir problem değil; tarih, dil, edebiyat, kültür ve kimlik ekseninde çok katmanlı bir araştırma konusudur.

Oğuz adına erken tarihî kaynaklarda rastlanması, bu adın ortaya çıktığı siyasî zeminin ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılar. Oğuzların tarih sahnesine çıkışı, yalnızca bir kavim adının belirmesi değil; Batı Göktürk sahasında şekillenen boy teşkilatı, “On-Ok sistemi” ve “Türgiş” siyasî çevresiyle ilişkili daha geniş bir tarihî sürecin sonucudur.

Göktürk yazıtlarında Oğuzların kimi zaman Göktürk siyasî çevresiyle ilişkili, kimi zaman merkezi otoriteye karşı hareket eden bir topluluk olarak görünmesi, adın dinamik bir boylar birliği bağlamında kullanıldığını düşündürür. Özellikle Üç Oğuz, Dokuz Oğuz ve Otuz Oğuz gibi sayı-adlı yapılar, Oğuz adının tekil bir şahıs adından çok boylar veya kabileler birliği anlamı taşıdığına işaret eder (Sümer, 2007: 325-330).

Bu tarihî zemin, makalenin kronolojik akışını da

belirlemektedir: önce Oğuz adının tarihî görünümü, ardından Batı Göktürk-On-Ok-Türgiş bağlamı, sonra etimolojik görüşler, Türk Türkologlarının katkıları, Oğuz Kağan adıyla kavim adı arasındaki ayrım ve nihayet Türkmen, Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalardaki kültürel devamlılık ele alınacaktır.

Oğuz adıyla ilgili tartışmalarda öncelikle kavim adı Oğuz ile Oğuz Kağan adı arasındaki ilişki doğru kurulmalıdır. Çünkü Oğuz kelimesi hem tarihî bir kavim adı hem de Oğuznâme geleneğinde kurucu hükümdar figürünün adı olarak karşımıza çıkar. Bu iki kullanım alanı birbirinden kopuk değildir; fakat aynı düzlemde değerlendirilmemelidir.

Ahmet Bican Ercilasun'un yaklaşımı bu noktada belirleyicidir; çünkü Ercilasun, kavim adı olan Oğuz ile destan kahramanı Oğuz'un aynı düzlemde ele alınmaması gerektiğini göstermiştir (Ercilasun, 2008: 9-25; Ercilasun, 2015).

Bu ayrım yapılmadığında, kavim adı için geçerli olabilecek ok + z açıklaması ile destan kahramanı Oğuz için ileri sürülen öküz/boğa sembolizmi birbirine karıştırılır. Makalede bu nedenle tarihî kavim adı, cins isim değeri ve destanî hükümdar adı ayrı fakat ilişkili düzlemler olarak değerlendirilecektir.

Oğuz adının tarihî serüveni, Türkmen adıyla kurduğu ilişki üzerinden de izlenebilir. İslâmiyet sonrası dönemde Oğuz topluluklarının önemli bir kısmının Türkmen adıyla anılmaya başlaması, Oğuz kimliğinden

kopuşu değil, eski boylar birliği hafızasının yeni dinî, siyasî ve sosyal şartlarda kazandığı adlandırmayı gösterir (Sümer, 2007: 325-330).

Oğuz adının kültürel yankıları Türkmenistan sahasıyla sınırlı değildir. Azerbaycan sahasında Oğuz adı Dede Korkut ve Oğuznâme geleneği üzerinden güçlü bir edebî-kültürel hafıza değeri taşır; Azerbaycan Türkçesinin Oğuz grubu içinde yer alması ise bu mirasın dilsel devamlılığını gösterir (Korkmaz, 2010: 1-41; TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372).

Gagauzlar ise Oğuz kimliğinin farklı dinî ve coğrafi şartlarda da yaşayabildiğini gösteren özel bir örnektir. Gagauz Türkçesinin Oğuz lehçe grubuna mensup olması, Oğuz adının Balkanlar ve Doğu Avrupa sahasındaki dilsel ve kültürel yansımaları ortaya koymaktadır (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996: 288-291).

Bu çalışmanın temel amacı, Oğuz adının anlamını ve etimolojisini Türkoloji literatürü ışığında karşılaştırmalı olarak değerlendirmek; bu adı yalnızca kelime kökeni açısından değil, tarihî zemin, boy teşkilatı, destan geleneği ve Türk dünyasındaki kültürel süreklilik bağlamında ele almaktır.

Makalenin temel tezi şu şekilde kurulmaktadır: Oğuz adı, etimolojik olarak en güçlü biçimde ok + z çizgisinde, yani “boylar/kabileler/siyasî birlikler” anlam alanında açıklanabilir; ancak bu açıklama yalnızca dilsel düzeyde bırakılmamalı, Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş tarihî zeminleriyle desteklenmelidir.

Kültürel bakımdan ise Oğuz adı, Oğuznâme, Dede Korkut, Türkmen, Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalarında yaşamaya devam eden ortak bir Türk dünyası hafızası olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede çalışma, Oğuz adının “ok”tan başlayan etimolojik izini, boy teşkilatından destanî hafızaya, Türkmen kimliğinden Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalarına uzanan geniş bir tarihî ve kültürel bağlam içinde incelemektedir.

Oğuz adı, yalnızca eski bir kavim adı değil, Türk dünyasının geçmişten bugüne taşıdığı ortak hafıza adlarından biri olarak ele alınmalıdır; çünkü kelimenin kökeni konusunda kesin görüş birliği bulunmamakla birlikte adın tarihî ve kültürel etkisi tartışmasız biçimde genişler.

1.1. Literatürde Başlıca Açıklama Çizgileri

Literatürde Oğuz adını açıklamak için öne çıkan birinci çizgi ok + z açıklamasıdır; bu görüşe göre ad, “oklar”, “boylar” veya “kabileler” anlam alanında değerlendirilir.

İkinci çizgi ok + uz açıklamasıdır; bu yaklaşım Oğuz adını “oklu adamlar” veya “okçular” anlamıyla

ilişkilendirir, fakat uz unsurunun anlamı yeterince sağlam belgelenemediği için sınırlı kabul görür.

Üçüncü çizgi oğuş / oğuş açıklamasıdır; bu yaklaşım adı soy, aile, kabile ve topluluk anlam alanına bağladığı için ok + z görüşüne karşıt olmaktan çok onu destekleyen yardımcı bir yorum olarak değerlendirilebilir.

Dördüncü çizgi öküz / boğa / tosun açıklamasıdır; bu görüş özellikle Oğuz Kağan adının destanî sembolizmi bakımından anlamlıdır, ancak kavim adı olan Oğuz için merkezî açıklama olarak kullanılmamalıdır.

Beşinci çizgi Oğur / Oğuz / Guz ilişkisine dayanır; bu yaklaşım adın farklı kaynak çevrelerinde r/z denkliği, ses uyarlama ve İslâm kaynaklarındaki Guz/Guzz biçimleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini gösterir.

Altıncı çizgi Oğuz-Türkmen sürekliliğidir; bu bakış Oğuz adının tarihî seyirde Türkmen adı altında yeni bir sosyal ve kültürel biçim kazandığını vurgular.

Yedinci çizgi Oğuz Kağan adı ile Oğuz kavim adı arasındaki ilişkidir; bu çizgi, kavim adı ile destan kahramanı adının aynı bağlamda değil, birbirini açıklayan iki farklı düzlemde ele alınması gerektiğini ortaya koyar.

Bu çeşitlilik, Oğuz adının tek boyutlu bir etimolojiyle açıklanamayacağını göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın temel problemi şudur: Oğuz kavim adı yalnızca dilsel bir köken problemi midir, yoksa Türk boy teşkilatı, tarihî hafıza ve kültürel kimlik bağlamında çok katmanlı bir adlandırma mıdır?

Makalenin ana tezi, Oğuz adının en güçlü biçimde “ok/oq + çoğul veya topluluk unsuru” üzerinden “boylar, kabileler, siyasî birlik” anlamında açıklanabileceği; ancak bu anlamın tarihî ve kültürel süreklilikle birlikte düşünülmesi gerektiğidir. Bu nedenle Németh’in ok + z açıklaması merkezde tutulacak, Pelliot-Hamilton çizgisindeki oğuş/soy/kabile yorumu ise destekleyici bir açıklama olarak değerlendirilecektir.

1.2. Araştırma Soruları

Makale şu temel soruya cevap arayacaktır: Oğuz adının Türkoloji literatüründeki başlıca etimolojik açıklamaları nelerdir ve bu açıklamalar tarihî kaynaklarla ne ölçüde desteklenebilir?

İkinci soru, yabancı Türkologların yaklaşımıyla ilgilidir: Vambéry, Marquart, Németh, Pelliot, Hamilton, Bazin ve Golden gibi araştırmacılar Oğuz adını hangi dilsel ve tarihî gerekçelerle yorumlamıştır?

Üçüncü soru, Türk Türkologlarının katkılarını merkeze alır: Zeynep Korkmaz, Ahmet Bican Ercilasun, Hüseyin Namık Orkun, Tahsin Banguoğlu, Faruk Sümer, Zeki Velidî Togan ve Fuzuli Bayat Oğuz adını ve Oğuz kimliğini hangi bağlamlarda değerlendirmiş-

tir?

Dördüncü soru, kavim adı ile destan kahramanı adı arasındaki ayırmadır: Oğuz adı ile Oğuz Kağan adı aynı düzlemde mi değerlendirilmelidir, yoksa Ercilasun'un işaret ettiği gibi kavim adı ile destan kahramanı adı birbirinden ayrılmalı mıdır?

Beşinci soru, coğrafi ve kültürel sürekliliği ilgilendirir: Oğuz adı Türkmenistan, Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalarında hangi tarihî ve kültürel anlamları taşımaktadır?

Altıncı soru, etimolojik sonuca yöneliktir: Oğuz adının en güçlü açıklaması ok + z / boylar-kabileler çizgisi midir ve bu açıklama Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş zeminiyle nasıl ilişkilendirilebilir?

Yedinci soru, makalenin genel kültürel sonucunu belirler: Oğuz adı Türk dünyasında yalnızca tarihî bir kavim adı değil, kültürel hafızanın ortak sembolü olarak değerlendirilebilir mi?

1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma doğrudan Oğuz kavim adı üzerine odaklanmaktadır. Konunun genişliği sebebiyle makale, Oğuz adının etimolojisi, tarihî kaynaklardaki görünümü, Oğuz Kağan adıyla ilişkisi, Oğuz-Türkmen sürekliliği, Anadolu-Türkiye Türkçesi bağlantısı, Azerbaycan ve Gagauz sahalarındaki kültürel yankılarla sınırlandırılmıştır.

Kapsama alınan ilk alan, Oğuz adının ok / oq / oğuş / Oğuz ilişkisi içinde değerlendirilmesidir. Bu alan, kelimenin yalnızca ses bilgisel değil, aynı zamanda boy teşkilatıyla ilişkili tarihî anlamını ortaya koymayı amaçlar.

Kapsama alınan ikinci alan, Oğur / Oğuz / Guz biçimlerinin tarihî kaynaklardaki görünümüdür. Bu bağlamda Orhon yazıtları, İslâm kaynakları ve Türk lehçeleri arasındaki ses ilişkileri dikkate alınacaktır.

Kapsama alınan üçüncü alan, Oğuz Kağan adı ile Oğuz kavim adı arasındaki ayırmadır. Bu ayırım, özellikle öküz/boğa sembolizmi ile ok + z açıklamasının birbirine karıştırılmaması açısından gereklidir.

Kapsama alınan dördüncü alan, yerli ve yabancı Türkologların görüşleridir. Bu bölümde görüşler yalnızca tek tek sıralanmayacak, kronolojik ve mantıksal bağları dikkate alınarak karşılaştırılacaktır.

Kapsama alınan beşinci alan, Oğuz-Türkmen sürekliliği ile Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalarındaki kültürel hafızadır. Böylece adın eski Türk tarihinden modern Türk dünyasına uzanan sürekliliği gösterilecektir.

1.4. Yöntem

Bu makale, karşılaştırmalı literatür incelemesi yön-

temiyle hazırlanmıştır. Etimolojik çözümleme yoluyla Oğuz adının ok, oğuş, öküz, Oğur ve Guz gibi biçimlerle ilişkisi; tarihî-filolojik yöntemle Göktürk kitabeleri, İslâm kaynakları, Oğuznâme geleneği ve Divânü Lugâti't-Türk bağlamı değerlendirilecektir.

Karşılaştırmalı Türkoloji yaklaşımıyla yerli ve yabancı araştırmacıların görüşleri birlikte ele alınacak; kültürel kimlik analiziyle Oğuz adının Türkmenistan, Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalarındaki yansımaları değerlendirilecektir.

Eleştirel değerlendirme aşamasında boğa/tosun/totem görüşü, ok + z görüşü, oğuş görüşü ve Oğuz Kağan bağlantısı güçlü ve zayıf yönleriyle tartışılacaktır. Böylece makale, yalnızca görüşleri aktaran değil, bu görüşleri tarihî ve mantıksal sırayla yeniden düzenleyen bir çalışma niteliği kazanacaktır.

Makalenin kronolojik mantığı eski Türk kaynaklarından başlatılacak, Batı Göktürk-On-Ok-Türgiş çevresiyle sürdürülecek, ardından İslâmî dönem, Oğuznâme-Dede Korkut geleneği, Oğuz-Türkmen sürekliliği ve modern Türk dünyasındaki yansımalar sırasıyla ele alınacaktır.

Bu sıralama, etimolojik açıklamanın tarihî zeminde kopuk biçimde yapılmasını önlemektedir. Çünkü Oğuz adındaki "ok" unsurunun anlamı, ancak eski Türk boy teşkilatı ve siyasî birlik düzeni içinde değerlendirildiğinde tam olarak anlaşılabilir.

Dolayısıyla makalede önce tarihî görünüm, sonra siyasî zemin, ardından etimolojik görüşler ve nihayet kültürel süreklilik incelenecektir. Bu akış, hem algoritmik mantık sırasına hem de kronolojik tarih düzenine uygun bir yapı kurmayı amaçlar.

Çalışmanın kaynak kullanımı, doğrudan alıntıdan çok karşılaştırmalı değerlendirmeye dayanmaktadır. Bu nedenle kesin sayfa bilgisi doğrulanamayan yerlerde uydurma sayfa numarası verilmemiş, yalnızca yazar-yıl esaslı atıf korunmuştur.

Bu yönetsel tercih, metnin akademik güvenilirliği açısından önemlidir; çünkü doğrulanmamış sayfa numaraları yerine kaynakların genel görüşleri üzerinden yorum yapmak daha sağlıklı bir yoldur.

Oğuz adı, bu çerçevede ok'tan boy teşkilatına, Oğuznâme'den Türkmen kimliğine, Dede Korkut'tan Gagauz Türkçesine uzanan geniş bir tarihî hafızanın adı olarak incelenecektir.

2. Oğuz Adının Tarihî Görünümü

Oğuz adı, Türk tarihinin erken dönemlerinden itibaren hem kavim adı hem de boylar birliği anlamı taşıyan temel adlandırmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ad, yalnızca belirli bir topluluğu ifade

eden etnik bir işaret değil; eski Türk siyasî teşkilatı, boy düzeni, destan geleneği ve daha sonraki dönemlerde şekillenen Oğuz-Türkmen kimliği açısından merkezi bir tarihî kavramdır. Bu nedenle Oğuz adının etimolojisi tartışılmadan önce, adın tarihî kaynaklarda nasıl görüldüğü ve hangi anlam alanlarında kullanıldığı ortaya konulmalıdır.

Oğuz adına ilk defa Göktürk kitabelerinde rastlandığı kabul edilmektedir. Orhon yazıtlarında Oğuzlar, Göktürk siyasî çevresiyle ilişkili, kimi zaman merkezi otoriteyle birlikte hareket eden, kimi zaman ise ona karşı çıkan bir topluluk olarak görünür. Bu durum Oğuzların, Göktürk dünyasının dışında yabancı bir unsur olmadığını; aksine aynı geniş Türk siyasî ve kültürel çevresi içinde yer alan güçlü bir boylar topluluğu olduğunu göstermektedir (Tekin, 1994; Sümer, 2007: 325-330).

Oğuz adının tarihî görünümünde özellikle sayı adlarıyla birlikte kullanılması dikkat çekicidir. Eski Türk kaynaklarında Üç Oğuz, Altı Oğuz, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz ve Otuz Oğuz gibi yapılar rastlanması, Oğuz adının tekil bir şahıs adı ya da dar bir soy adı olmaktan çok, boylar veya kabileler topluluğunu ifade ettiğini düşündürmektedir. Bu kullanım biçimi, daha sonraki etimoloji tartışmalarında öne çıkan ok + z = oklar/boylar/kabileler açıklamasını tarihî açıdan destekleyen önemli bir göstergedir (Németh, 1930; Orkun, 1935; Sümer, 2007: 325-330).

Bu bağlamda Dokuz Oğuz adı ayrıca önem taşır. Dokuz Oğuz ifadesi, Orhon yazıtlarında geçen ve dokuz boydan oluşan Oğuz topluluğunu ifade eden bir adlandırma olarak değerlendirilir. Bu kullanımda “Oğuz adı, tek başına bir kavim adı olmanın ötesinde, sayı ile belirlenen bir boylar birliği anlamı kazanır. İslâm kaynaklarında bu adın Toguz Guz biçiminde geçmesi de Oğuz adının farklı kaynak çevrelerinde ses uyarlamasına uğrayarak yaşamaya devam ettiğini gösterir (Sümer, 2012; TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012).

Göktürk kitabelerinde Oğuzların kimi zaman Göktürk kağanlığıyla mücadele eden bir topluluk olarak görünmesi, eski Türk siyasî yapısının dinamik karakterini ortaya koyar. Eski Türk dünyasında boylar ve budunlar arasında ilişkiler sabit değildir; bağlılık, isyan, ittifak ve çatışma gibi farklı siyasî durumlar kaynaklara yansımıştır. Bu nedenle Oğuzların yazıtlarda zaman zaman rakip veya isyancı unsur olarak geçmesi, onların Göktürklerden tamamen ayrı ve bağımsız bir etnik dünya oluşturduğu anlamına gelmez. Aksine, Oğuzlar aynı Türk siyasî evreni içinde yer alan güçlü ve hareketli bir boylar topluluğu olarak değerlendirilmelidir (Tekin,

1994; Orkun, 1936-1941).

Oğuz adının tarihî serüveninde coğrafi hareketlilik de önemli bir yer tutar. Erken dönemlerde Orhun, Tula, Yedisu ve Batı Türk sahalarıyla ilişkilendirilen Oğuzların, sonraki yüzyıllarda Seyhun boyları, Aral çevresi, Mangışlak, Horasan, İran, Azerbaycan ve Anadolu hattında tarihî roller üstlendikleri görülmektedir. Faruk Sümer, Oğuzların tarihî gelişimini değerlendirirken onların yalnızca Orhon çevresindeki erken dönem varlıklarıyla sınırlı kalmadığını; sonraki süreçte geniş bir coğrafyaya yayılarak Selçuklu, Türkmen, Azerbaycan ve Anadolu tarihinin temel unsurlarından biri hâline geldiklerini ortaya koyar (Sümer, 2024; Sümer, 2007: 325-330).

İslâm kaynaklarında Oğuz adı çoğunlukla Guz veya Guzz biçimlerinde geçmiştir. Bu biçimler, Oğuz adının Arapça ve Farsça kaynakların ses ve yazım sistemine uyarlanmış şekilleridir. İslâm tarih ve coğrafya literatüründe Guzlar, özellikle Mâverâünnehir, Horasan, İran ve çevresindeki Türk toplulukları arasında zikredilmiştir. Bu dönemden itibaren Oğuzların bir kısmı İslâmiyet’i kabul etmiş ve zamanla Türkmen adıyla anılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Oğuz adının tarihî görünümü, İslâmî dönemde Türkmen adıyla kurduğu süreklilik dikkate alınmadan eksik kalır (Sümer, 2007: 325-330; TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012).

Oğuz adının tarihî görünümünde yalnızca yazıtlar ve tarih kaynakları değil, destanî metinler de önemli yer tutar. Oğuznâme geleneği, Oğuz adını tarihî bir kavim adı olmaktan çıkararak mitolojik, siyasî ve kültürel hafızanın merkezi hâline getirir. Oğuz Kağan anlatıları, Oğuzların soy düzeni, boy sistemi, cihan hâkimiyeti ideali ve kurucu ata tasavvuruyla yakından ilişkilidir. Bu yönüyle Oğuz adı, yazılı tarih kaynaklarında bir kavim adı olarak görünürken, Oğuznâme geleneğinde Türk tarih bilincinin ve destanî kimliğin kurucu sembollerinden birine dönüşür (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372; Togan, 1981; Ögel, 1993).

Dede Korkut geleneği de Oğuz adının tarihî ve kültürel görünümünü destekleyen önemli kaynak alanlarından biridir. Dede Korkut anlatılarında Oğuzlar, yalnızca savaşçı bir topluluk olarak değil; aile yapısı, töre, kahramanlık anlayışı, inanç dünyası, ad verme geleneği ve toplumsal düzen bakımından zengin bir kültürel evren içinde temsil edilir. Bu nedenle Oğuz adı, Dede Korkut geleneğinde tarihî bir kavim adından daha fazlasını ifade eder; Oğuz toplumunun değerlerini ve kolektif hafızasını taşıyan edebî-kültürel bir kimlik adı hâline gelir (Ergin; Gökyay; TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372).

Bu bilgiler ışığında Oğuz adının tarihî görünümü üç ana düzlemde değerlendirilebilir. Birinci düzlem, Göktürk yazıtları ve erken Türk kaynaklarında görülen boylar birliği düzlemidir. İkinci düzlem, İslâm kaynaklarında Guz/Guzz biçimleriyle karşımıza çıkan tarihî ve siyasî topluluk düzlemidir. Üçüncü düzlem ise Oğuznâme ve Dede Korkut geleneğinde şekillenen destanî-kültürel hafıza düzlemidir.

Bu üç düzlem birlikte değerlendirildiğinde, Oğuz adının tarihî gelişimi şu şekilde özetlenebilir: Oğuz adı önce eski Türk siyasî teşkilatı içinde boylar birliğini ifade eden bir ad olarak görünür; İslâmî dönemde Guz/Guzz biçimleriyle tarihî kaynaklara geçer; daha sonra Türkmen adıyla tarihî-sosyolojik süreklilik kazanır; Oğuznâme ve Dede Korkut geleneğinde ise destanî ve kültürel hafıza adı hâline gelir.

Dolayısıyla Oğuz adının tarihî görünümü, yalnızca bir etnik adın belgelerde geçişinden ibaret değildir. Bu ad, eski Türk boy teşkilatından İslâmî dönem kaynaklarına, oradan Oğuznâme ve Dede Korkut geleneğine uzanan geniş bir tarihî sürekliliğin taşıyıcısıdır. Oğuz adı, başlangıçta boylar birliğini ifade eden tarihî-siyasî bir adlandırma iken, zamanla Türkmen, Azerbaycan, Anadolu ve Gagauz sahalarında yaşayan geniş bir kültürel kimliğin ortak hafıza adı hâline gelmiştir.

Bu nedenle Oğuz adının etimolojisini tartışırken, adın tarihî görünümünü dikkate almak zorunludur. Çünkü Göktürk kitabelerindeki Oğuz ve Dokuz Oğuz kullanımları, İslâm kaynaklarındaki Guz/Guzz biçimleri ve Oğuznâme-Dede Korkut geleneğindeki destanî temsil birlikte değerlendirildiğinde, Oğuz adının yalnızca dilbilimsel bir köken problemi değil; Türk tarihinin en güçlü boy, kimlik ve hafıza adlarından biri olduğu anlaşılmalıdır.

3. Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş Bağlamında Oğuz Adının Tarihî Zemini

Oğuz adının tarihî ve etimolojik arka planı değerlendirilirken, bu adın ortaya çıktığı siyasî ve coğrafi zemin dikkate alınmalıdır. Oğuz adını yalnızca ses bilgisi veya kelime kökü düzeyinde açıklamak yeterli değildir; çünkü bu ad, eski Türk boy teşkilatı ve siyasî yapılarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle Oğuz adının tarihî zemini, özellikle Batı Göktürk, On-Ok teşkilatı ve Türgişler bağlamında ele alınmalıdır.

Batı Göktürk sahası, eski Türk boy teşkilatının en belirgin biçimde görüldüğü alanlardan biridir. Bu sahada kullanılan On-Ok adı, yalnızca sayısal bir ifade değil; siyasî ve sosyal bir teşkilatlanma biçimidir. “On-Ok” tabiri, Batı Göktürk elini oluşturan on boyu ifade etmektedir. TDV İslâm Ansiklopedisi’nin “Oğuzlar”

maddesinde, Batı Göktürk elini oluşturan on boyu Onok denildiği; Onokların Çin kaynaklarına göre her biri eşit sayıda boyu sahip olmak üzere iki kola ayrıldığı belirtilmektedir. Aynı maddede Oğuz elinde de boyların eşit sayılarda iki kola ayrıldığı ve bunlardan birinin Bozok, diğerinin Üçok adını taşıdığı ifade edilir (Sümer, 2007: 325-330).

Bu bilgi, Oğuz adının etimolojisinde öne çıkan ok + z açıklaması açısından önemlidir. Çünkü burada “ok” yalnızca savaş aleti anlamında değil, boy veya siyasî bağıllık birimi anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Eski Türk siyasî terminolojisinde “ok”, bir boyu, kabileyi veya belirli bir siyasî birime bağlı topluluğu temsil edebilmektedir. Dolayısıyla Oğuz adındaki “ok” unsurunu, On-Ok teşkilatı bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bu durumda Oğuz adı, “oklar”, “boylar” veya “kabileler” anlam alanına yaklaşmaktadır.

Zeynep Korkmaz’ın Oğuz Türkçesinin tarihî gelişimi üzerine yaptığı değerlendirmeler de bu bağlamı güçlendirmektedir. Korkmaz, Ercilasun’un açıklamasına dayanarak Oğuzların Aşağı Seyhun boylarına göçmeden önce bugünkü Kırgızistan sahasında yaşadıklarını; ancak o dönemde onlara Oğuz değil, On-Ok ve Türgiş denildiğini belirtir. Aynı değerlendirmede Oğuzların “Oğuz adıyla yeni bir etnik grup olarak ortaya çıkışının Batı Köktürkleri döneminde gerçekleştiği ifade edilir (Korkmaz, 2010: 1-41). Bu tespit, Oğuz adının tarihî oluşumunu yalnızca bir kelime kökeni meselesi olmaktan çıkararak, Batı Türk sahasındaki siyasî ve etnik dönüşüm süreciyle ilişkilendirmektedir.

Bu çerçevede Türgişler, Oğuz adının tarihî zeminini anlamada önemli bir geçiş halkası olarak değerlendirilmelidir. Türgişler, Batı Göktürk sonrası dönemde On-Ok sahasında varlık göstermiş önemli Türk siyasî birliklerinden biridir. Nitekim Türgişlerin bir On-Ok boyu olduğu, tarihî yurtlarının Argu-Talas ve İli çevresinde bulunduğu ve Köktürk kitabelerinde Türk bodunundan sayıldıkları belirtilmektedir (Taşağıl, 2024). Bu durum, Türgişlerin Oğuz tarihinin doğrudan ve tek çizgili atası olduğu anlamına gelmez; fakat Oğuz kimliğinin belirginleşeceği tarihî coğrafyanın ve siyasî zeminin önemli unsurlarından biri olduklarını gösterir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, On-Ok > Türgiş > Oğuz çizgisinin katı bir soy devamlılığı şeklinde okunmamasıdır. Daha doğru yorum, bu çizgiyi aynı Batı Türk coğrafyasında gerçekleşen siyasî, etnik ve konfederatif dönüşüm süreci olarak değerlendirmektir. Eski Türk tarihinde kavim ve boy adları sabit ve değişmez etiketler değildir. Boyların yer değiştirmesi, siyasî birliklerin dağılması, yeni konfederasyonların oluşması

ve farklı adlandırmaların öne çıkmasıyla kavim adları da dönüştürülmüştür. Bu nedenle bir dönemde On-Ok veya Türgiş adıyla görülen siyasî çevrenin, sonraki dönemde Oğuz adıyla daha belirgin bir etnik-siyasî kimlik kazanması tarihî süreç açısından anlaşılabilir bir durumdur.

Oğuz adının Batı Göktürk ve On-Ok bağlamında değerlendirilmesi, Németh'in ok + z açıklamasına tarihî destek sağlamaktadır. Németh'in açıklamasına göre Oğuz kelimesi, eski Türkçede boy veya kabile anlam alanıyla ilişkilendirilen ok unsuru ile çokluk/topluluk değeri taşıyan -z unsurunun birleşiminden oluşur. Böylece Oğuz adı "oklar", "boylar" veya "kabileler" anlamında yorumlanabilir (Németh, 1930; Orkun, 1935; Sümer, 2007: 325-330). On-Ok teşkilatı da "ok" unsurunun eski Türk siyasî yapısında boy ve bağlılık birimi anlamını desteklediği için, bu etimolojik açıklamanın tarihî-sosyolojik zeminini güçlendirmektedir.

Bu bağlamda Oğuz adı, yalnızca dilbilimsel bir türetme olarak görülmemelidir. Oğuz adı, Batı Türk dünyasında boyların siyasî örgütlenme biçimleriyle ilgili bir adlandırma olarak da değerlendirilmelidir. Göktürk yazıtlarında görülen Dokuz Oğuz, Üç Oğuz ve benzeri sayı-adlı yapılar, On-Ok teşkilatıyla birlikte düşünüldüğünde, "Oğuz adının boylar veya kabileler topluluğu anlamını taşıdığını desteklemektedir (Tekin, 1994; Sümer, 2012).

Türgişler ise bu tarihî zeminde siyasî geçiş unsuru olarak önemlidir. Batı Göktürk Devleti'nin zayıflaması ve çözülmesi sonrasında bölgede yeni siyasî birlikler ortaya çıkmış, Türgişler bu süreçte önemli bir güç hâline gelmiştir. Ancak Türgiş siyasî birliğinin de zamanla çözülmesi, Yedisu, Çu, Tanrı Dağları ve Seyhun çevresinde yeni boy hareketlerine zemin hazırlamıştır. Bu hareketlilik içinde Oğuzların daha belirgin bir tarihî ve etnik ad olarak görünür hâle geldiği anlaşılmaktadır (Korkmaz, 2010: 1-41; Golden, 1992).

Bu noktada Oğuz adının tarihî gelişimi için şu çerçeveye önerilebilir: İlk aşamada Batı Göktürk sahasında On-Ok adıyla ifade edilen bir boy teşkilatı bulunmaktadır. İkinci aşamada bu sahada Türgiş siyasî birliği öne çıkmaktadır. Üçüncü aşamada ise bu tarihî ve coğrafi ortamdan beslenen yeni bir etnik-siyasî adlandırma olarak Oğuz adı belirginleşmektedir. Bu süreç, bir topluluğun adının basit biçimde değişmesi değil; eski Türk dünyasında boylar konfederasyonlarının yeniden yapılanmasıdır.

Bu açıklama, Oğuz adının hem tarihî hem de etimolojik değerlendirmesi bakımından önemlidir. Çünkü "ok" unsurunu yalnızca soyut bir kelime kökü olarak değil, eski Türk siyasî teşkilatının somut bir birimi

olarak okumaya imkân verir. Böylece Oğuz adı, "oklar/boylar/kabileler" anlamıyla tarihî bir gerçeklik kazanır.

Sonuç olarak, Oğuz adının tarihî zemini Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş bağlamı dikkate alınmadan eksik kalır. On-Ok teşkilatı, "ok" unsurunun boy/kabile anlam alanını somutlaştırırken; Türgişler, Batı Göktürk sonrası siyasî dönüşümün ve Oğuz kimliğinin belirginleşeceği coğrafi-siyasî ortamın önemli bir parçasını oluşturur. Bu nedenle Oğuz adının ok + z = boylar/kabileler şeklindeki açıklaması, yalnızca dilbilimsel değil, tarihî ve sosyolojik bakımdan da desteklenebilir.

Oğuz adı, Batı Göktürk sahasındaki On-Ok teşkilatının ve Türgiş sonrası siyasî dönüşümün izlerini taşıyan; "ok" unsurunu boy/kabile anlam alanında yaşatan ve zamanla geniş bir Türk boylar birliğinin adı hâline gelen tarihî bir kavim adıdır.

4. Oğuz Adının Etimolojisi Üzerine Başlıca Görüşler

Oğuz adının etimolojisi, Türkoloji literatüründe en çok tartışılan kavim adı problemlerinden biridir. Bu tartışmanın güçlüğü, "Oğuz" kelimesinin yalnızca bir etnik topluluğu değil; aynı zamanda eski Türk boy teşkilatını, Oğuz Kağan destanını, Türkmen kimliğini ve Oğuz lehçeleri çevresini de çağrıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Oğuz adının kökeni üzerine ileri sürülen görüşler, yalnızca ses bilimsel açıklamalar olarak değil; tarihî, siyasî, kültürel ve destanî bağlamlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Oğuz adının kökeni hakkında başlıca görüşler şu gruplar altında toplanabilir: ok + z, ok + uz, oğuş / oğuş, öküz / boğa / tosun, Oğur / Oğuz / Guz ilişkisi ve Oğuz Kağan adıyla bağlantılı açıklamalar. Bu görüşlerin her biri Oğuz adının farklı yönünü açıklamaya çalışmakta; ancak tarihî kaynaklar, boy teşkilatı ve yazıtlardaki kullanımlar dikkate alındığında en güçlü açıklama olarak ok + z görüşü öne çıkmaktadır.

4.1. Vambéry'nin Görüşü

Oğuz adının kökeni üzerine erken dönem değerlendirmelerden biri Ármín Vambéry'ye aittir. Vambéry, Türkoloji alanında Oğuz adı üzerine görüş bildiren ilk araştırmacılardan biri olması bakımından önemlidir. Onun yaklaşımı, Oğuz adını bazı coğrafi veya tarihî adlandırmalarla ilişkilendirme eğilimindedir. Literatürde Vambéry'nin Oğuz adını Oxus / Oksus gibi nehir veya coğrafya adlarıyla bağlantılı biçimde değerlendirdiği aktarılmaktadır (Vambéry, 1885).

Bu görüş, Oğuz adını bir boylar birliği veya kavim adı olmaktan ziyade coğrafi bir adlandırma üzerinden açıklamaya yönelir. Ancak sonraki Türkoloji literatüründe bu açıklama genel kabul görmüş güçlü görüş-

lerden biri hâline gelmemiştir. Çünkü Oğuz adı tarihî kaynaklarda çoğunlukla bir kavim, boylar birliği veya siyasî topluluk adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Göktürk kitabelerinde ve İslâm kaynaklarında Oğuz adının topluluk adı olarak kullanılması, kelimeyi yalnızca coğrafi bir adla açıklamayı zayıflatmaktadır (Sümer, 2007: 325-330).

Bu nedenle Vámbéry'nin görüşü, Oğuz adı üzerine erken dönem Türkoloji ilgisini göstermesi bakımından önemlidir; ancak etimolojik açıklama gücü bakımından ok + z ve oğuş çizgisi kadar ikna edici değildir.

4.2. Marquart / Markwart'ın "Ok + Uz" Görüşü

Josef Marquart veya bazı kaynaklardaki yazımıyla Markwart, Oğuz adını ok + uz biçiminde açıklamıştır. Bu görüşe göre ok, doğrudan savaş aleti olan "ok" anlamındadır; uz ise "adam" veya "kişi" anlamında yorumlanmıştır. Böylece Oğuz kelimesi "oklu adamlar", "ok taşıyanlar" veya "okçular" anlamına gelmektedir (Marquart, 1914; Hamilton, 1962: 23-63).

Bu açıklama, eski Türk kültüründe okun taşıdığı sembolik değer bakımından ilk bakışta dikkat çekicidir. Eski Türklerde ok, yalnızca savaş aracı değil; aynı zamanda bağlılık, davet, hâkimiyet ve boy teşkilatıyla ilgili sembolik bir unsurdur. Bu sebeple Oğuz adını okçuluk veya ok taşıma fikriyle ilişkilendirmek tarihî kültür bakımından bütünüyle anlamsız değildir.

Bununla birlikte Marquart'ın görüşünün zayıf tarafı, uz unsurunun "adam" veya "kişi" anlamıyla yeterince sağlam biçimde belgelenememesidir. Eğer "uz" unsurunun kişi anlamı kesin olarak gösterilemiyorsa, ok + uz = okçular açıklaması dilbilimsel bakımdan zayıftır. Bu nedenle Marquart'ın görüşü, ok sembolizmi bakımından ilgi çekici olmakla birlikte, Oğuz adının genel kabul gören etimolojisi olarak öne çıkmamıştır.

4.3. Németh'in "Ok + z" Görüşü

Oğuz adının etimolojisi konusunda en çok kabul gören görüşlerden biri Gyula Németh'e aittir. Németh'e göre Oğuz kelimesi, eski Türkçede boy, kabile veya siyasî teşkilata bağlı topluluk anlam alanıyla ilişkilendirilen ok unsuru ile eski çokluk/topluluk değeri taşıyan -z unsurunun birleşmesinden oluşmuştur:

ok + z okuz / oğuş

Bu açıklamaya göre Oğuz adı, "oklar", "boylar", "kabileler" veya "siyasî birliğe bağlı topluluklar" anlamına gelir (Németh, 1930; Orkun, 1935; Sümer, 2007: 325-330).

Németh'in görüşünü güçlü kılan temel nokta, bu açıklamanın tarihî kaynaklardaki kullanımlarla uyumlu olmasıdır. Göktürk yazıtlarında ve sonraki kaynaklarda Üç Oğuz, Dokuz Oğuz, Otuz Oğuz gibi sayı-adlı ya-

pıların görülmesi, Oğuz adının tekil bir şahıs veya dar bir soy adı olmaktan çok, boylar veya kabileler topluluğunu ifade ettiğini düşündürmektedir. Bu yönüyle ok + z açıklaması, yalnızca ses bilgisel bir öneri değil, aynı zamanda tarihî-sosyolojik bir yorumdur (Tekin, 1994; Sümer, 2012).

Ayrıca Batı Göktürk sahasındaki On-Ok teşkilatı da bu görüşü desteklemektedir. On-Ok adında geçen "ok" unsurunun boy veya siyasî birim anlamı taşıması, Oğuz adındaki "ok" unsurunun da benzer bir anlam alanı içinde değerlendirilmesine imkân verir. Bu nedenle Németh'in açıklaması, önceki bölümde ele alınan Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş zeminiyle birlikte düşünüldüğünde daha ikna edici hâle gelmektedir (Korkmaz, 2010: 1-41; Golden, 1992).

Bu makalenin temel yaklaşımı bakımından ok + z görüşü merkezi açıklama olarak kabul edilebilir. Ancak bu kabul, görüşün tartışmasız olduğu anlamına gelmez. Daha doğru ifade ile ok + z açıklaması, tarihî kaynaklar, sayı-adlı Oğuz birlikleri ve eski Türk boy teşkilatıyla en uyumlu açıklama olarak öne çıkmaktadır.

4.4. Pelliot ve Hamilton'un "Oğuş / Oguş" Görüşü

Paul Pelliot ve James Hamilton çizgisinde Oğuz adı, oğuş / oguş kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. Oğuş kelimesi Türkçede soy, aile, kabile veya topluluk anlam alanıyla bağlantılıdır. Bu görüşe göre Oğuz adı, doğrudan "ok" unsurundan değil, daha geniş bir soy ve topluluk kavramından gelişmiş olabilir (Pelliot, 1920; Hamilton, 1962: 23-63).

Hamilton'un yaklaşımı özellikle önemlidir. Hamilton, Oğuz adını boğa veya tosun anlamıyla açıklayan görüşlere ihtiyatla yaklaşmış ve Oğuz kelimesinin eski Türkçede doğrudan "boğa" anlamında kullanıldığını gösteren güçlü bir kayıt bulunmadığını belirtmiştir. Bu nedenle o, Oğuz adını hayvan sembolizmiyle açıklamaktansa oğuş / soy / kabile anlam alanıyla ilişkilendirmeyi daha uygun görmüştür (Hamilton, 1962: 23-63).

Pelliot-Hamilton çizgisindeki oğuş açıklaması, Németh'in ok + z görüşüne tamamen karşıt değildir. Her iki görüş de Oğuz adını boy, soy, kabile ve topluluk anlam alanına bağlamaktadır. Bu nedenle oğuş açıklaması, makalenin ana tezini destekleyen yardımcı bir açıklama olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte bu görüşün zayıf tarafı, oğuş > Oğuz biçimsel geçişinin bütün ses bilgisel ayrıntılarıyla kesin biçimde açıklanamamasıdır. Bu yüzden oğuş açıklaması, Oğuz adının temel etimolojisi olarak değil, adın anlam alanını genişleten destekleyici bir yorum olarak ele alınmalıdır.

4.5. Bazin ve Totemik Açıklamalar: Öküz / Boğa / Tosun Görüşü

Oğuz adının kökeni konusunda bir başka görüş, kelimeyi öküz, boğa veya tosun gibi hayvan adlarıyla ilişkilendirir. Louis Bazin, Oğuz adını “genç boğa” veya “tosun” anlam alanıyla açıklayan araştırmacılar arasında zikredilmektedir (Bazin, 1953; Hamilton, 1962: 23-63).

Bu görüş özellikle destanî ve mitolojik sembolizm bakımından dikkat çekicidir. Eski toplumlarda boğa ve öküz gibi hayvanlar güç, verimlilik, kudret ve hükümdarlık sembolü olarak yorumlanabilmektedir. Bu nedenle Oğuz Kağan gibi kurucu hükümdar figürünün adıyla boğa/tosun sembolizmi arasında ilişki kurulması, destanî bağlamda anlaşılabilir bir yaklaşımdır.

Ancak bu açıklamanın kavim adı olan Oğuz için kullanılması problemli görünmektedir. Çünkü eski Türkçede Oğuz kelimesinin doğrudan “boğa” veya “tosun” anlamında kullanıldığını gösteren yeterince güçlü tarihî kayıt bulunmamaktadır. Hamilton’un bu noktadaki eleştirisi önemlidir (Hamilton, 1962: 23-63). Ayrıca Oğuz adının Göktürk yazıtlarında sayı adlarıyla birlikte boylar birliği şeklinde kullanılması, kavim adını hayvan adıyla açıklamaktan çok boy/kabile/topluluk anlam alanına bağlamayı daha güçlü kılmaktadır.

Bu nedenle boğa/tosun/öküz görüşü, özellikle Oğuz Kağan adının sembolik yorumu bakımından dikkate alınabilir; ancak Oğuz kavim adı için merkezî açıklama olarak kullanılmamalıdır.

4.6. Oğur / Oğuz / Guz İlişkisi

Oğuz adının etimolojisinde tartışılan bir diğer mesele, Oğur, Oğuz ve İslâm kaynaklarındaki Guz / Guzz biçimleri arasındaki ilişkidir. Türkoloji literatüründe bu biçimler, tarihî fonetik gelişmeler ve r/z denkliği bağlamında değerlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar, Oğur biçimini Oğuz adının r’li varyantı veya akraba biçimi olarak ele almıştır (Golden, 2006: 3-29; Bayat, 2004: 1-12).

Bu mesele, Türk lehçelerindeki r-Türkçesi / z-Türkçesi ayrımıyla da ilişkilidir. Oğur biçimi daha çok r’li biçimlerle, Oğuz ise z’li biçimlerle bağlantılı olarak değerlendirilir. Bu bağlamda Oğur ve Oğuz adları arasında fonetik ve tarihî bir yakınlık kurulabilir. Ancak bu konu teknik bir ses bilgisi tartışması gerektirdiği için dikkatli ele alınmalıdır.

İslâm kaynaklarında görülen Guz veya Guzz biçimleri ise Oğuz adının Arapça ve Farsça kaynaklardaki uyarlanmış şekilleridir. Bu biçimler, Oğuz adının İslâm dünyasında da tanındığını ve tarihî kaynaklarda farklı yazım biçimleriyle yaşamaya devam ettiğini göstermek-

tedir (Sümer, 2007: 325-330).

Oğur/Oğuz/Guz ilişkisi, Oğuz adının tek bir yazım biçimiyle sınırlı olmadığını ve farklı kaynak çevrelerinde değişik fonetik görünüşler kazandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Oğuz adının etimolojisi değerlendirilirken bu varyantlar da dikkate alınmalıdır.

4.7. Pritsak, Golden ve Tarihî-Etnik Yaklaşım

Omeljan Pritsak ve Peter B. Golden gibi araştırmacılar, Oğuz adını yalnızca kelime kökeni açısından değil, tarihî-etnik oluşum süreçleri ve eski Türk boy teşkilatı içinde değerlendiren araştırmacılar arasında yer alır. Bu yaklaşımda Oğuz adı, tek başına bir kelime değil; tarihî toplulukların, boy konfederasyonlarının ve eski Türk siyasî yapılarının parçası olarak ele alınır (Pritsak, 1952; Golden, 1992; Golden, 2006: 3-29).

Golden’in Oğuz and Oğur - Oğuz başlıklı çalışması, Oğuz, Oğur ve Oğuz ilişkisini tarihî ve etnik bağlamıyla birlikte değerlendirmesi bakımından önemlidir (Golden, 2006: 3-29). Bu yaklaşım, Oğuz adının yalnızca fonetik bir dönüşüm olarak değil, eski Türk dünyasındaki boy adları ve siyasî birliklerle ilişkili bir kavram olarak değerlendirilmesini sağlar.

Bu çizgi, makalenin genel tezini desteklemektedir. Çünkü Oğuz adı, yalnızca dilbilimsel bir etimoloji problemi değil, eski Türk topluluklarının etnik ve siyasî teşekkül süreçleriyle ilgili tarihî bir addır.

4.8. Gumilev’in Kabileler Birliği Yorumu

L. N. Gumilev, Oğuz adını başlangıçta kabileler veya kabileler birliği anlamında değerlendiren araştırmacılar arasında zikredilebilir. Bu yoruma göre Oğuz adı ilk aşamada belirli ve sabit bir etnik topluluğun adı olmaktan ziyade, birden fazla boyun veya kabilenin oluşturduğu siyasî-sosyal birliği ifade etmiş olabilir (Gumilev, 2004).

Bu görüş, Göktürk yazıtlarındaki Dokuz Oğuz gibi kullanımlarla uyumludur. Çünkü Dokuz Oğuz tabiri, doğrudan dokuz boydan oluşan bir Oğuz topluluğu fikrini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla Gumilev’in yaklaşımı, Németh’in ok + z açıklamasını tarihî-sosyolojik yönden destekleyen yorumlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda Oğuz adı, yalnızca etnik bir ad değil; aynı zamanda eski Türk dünyasında farklı boyların bir araya gelmesiyle oluşan siyasî birlikleri ifade eden bir kavram olarak yorumlanabilir.

4.9. Ercilasun’un Üçlü Ayrımı: Hükümdar Adı, Cins İsim ve Etnik Ad

Ahmet Bican Ercilasun’un yaklaşımı, Oğuz adı tartışmalarında özel bir yere sahiptir. Ercilasun, Oğuz kelimesinin tek bir anlam düzleminde değerlendiril-

memesi gerektiğini vurgular. Ona göre Oğuz sözcüğü farklı bağlamlarda farklı işlevler üstlenmiştir: birincisi efsanevi Türk hükümdarı Oğuz / Oğuz Kağan; ikincisi kabileler anlamında kullanılan cins isim; üçüncüsü ise etnik topluluk adı olan Oğuzdur (Ercilasun, 2008: 9-25; Ercilasun, 2015).

Bu ayrım, Oğuz adı etimolojisi için oldukça önemlidir. Çünkü kavim adı Oğuz ile destan kahramanı Oğuz Kağan adı çoğu zaman birbirine karıştırılmıştır. Kavim adı olan Oğuz için ok + z / boylar-kabileler açıklaması güçlü görünürken, destan kahramanı Oğuz için öküz/boğa veya başka sembolik açıklamalar ayrıca tartışılabilir.

Ercilasun'un bu ayrımı, makalenin yöntemsel yaklaşımını da güçlendirmektedir. Çünkü Oğuz adını tek bir köke indirgemek yerine, kelimenin tarihî kullanımlarını ayrı düzlemlerde değerlendirmek daha sağlıklı görünmektedir.

4.10. Genel Değerlendirme

Oğuz adının etimolojisi üzerine ileri sürülen görüşler karşılaştırıldığında, en güçlü açıklamanın ok + z çizgisi olduğu görülmektedir. Bu açıklama, Oğuz adını oklar, boylar, kabileler veya siyasî birliğe bağlı topluluklar anlam alanına bağlamaktadır. Göktürk yazıtlarındaki Dokuz Oğuz, Üç Oğuz, Otuz Oğuz gibi sayı-adlı kullanımlar ve Batı Göktürk sahasındaki On-Ok teşkilatı, bu görüşü tarihî olarak desteklemektedir (Németh, 1930; Orkun, 1935; Sümer, 2007: 325-330; Korkmaz, 2010: 1-41).

Bununla birlikte oğuş / oguş açıklaması da göz ardı edilmemelidir. Pelliot ve Hamilton'un temsil ettiği bu yaklaşım, Oğuz adını soy, aile, kabile ve topluluk anlam alanına bağladığı için, ok + z görüşüyle aynı genel anlam çevresinde değerlendirilebilir (Pelliot, 1920; Hamilton, 1962: 23-63).

Buna karşılık ok + uz = okçular açıklaması, ok sembolizmi bakımından dikkat çekici olsa da "uz" unsurunun "adam" anlamıyla yeterince güçlü biçimde belgelenememesi nedeniyle zayıf kalmaktadır. Öküz / boğa / tosun açıklamaları ise özellikle Oğuz Kağan adı ve destanî sembolizm açısından değerlendirilebilir; ancak kavim adı Oğuz'un genel etimolojisi için ikincil ve sınırlı bir yorum olarak kalmalıdır.

Oğuz adı, etimolojik olarak en güçlü biçimde ok + z çizgisinde, yani "oklar/boylar/kabileler" anlam alanında açıklanabilir. Ancak bu açıklama yalnızca ses bilgisel bir çözümleme olarak değil; Göktürk yazıtları, sayı-adlı Oğuz birlikleri, On-Ok teşkilatı ve eski Türk boy sistemiyle birlikte değerlendirilmelidir.

5. Türk Türkologlarının Oğuz Adı ve Oğuz

Türkçesi Hakkındaki Görüşleri

Oğuz adı ve Oğuz Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar, Türkoloji literatüründe yalnızca etimolojik bir tartışma alanı oluşturmaz. Bu konu aynı zamanda Eski Türk tarihi, boy teşkilatı, Oğuz-Türkmen sürekliliği, Anadolu Türkçesinin kuruluşu, Kaşgarlı Mahmud'un Oğuzca kayıtları ve modern Türkiye Türkçesinin tarihî temeli bakımından da önem taşır. Türk Türkologları içinde özellikle Hüseyin Namık Orkun, Zeynep Korkmaz, Ahmet Bican Ercilasun, Tahsin Banguoğlu, Faruk Sümer, Zeki Velidî Togan ve Fuzuli Bayat bu meseleye farklı açılardan katkı sunmuşlardır.

Bu bölümde söz konusu araştırmacıların Oğuz adı ve Oğuz Türkçesi hakkındaki görüşleri karşılaştırmalı biçimde değerlendirilecektir.

5.1. Hüseyin Namık Orkun: Yazıtlar ve Tarihî Oğuz Varlığı

Hüseyin Namık Orkun, Oğuzlar meselesini daha çok Eski Türk tarihi, yazıtlar ve tarihî kaynaklar bağlamında ele alan araştırmacılarıdır. Onun Oğuzlara Dair adlı eseri, Oğuzların tarihî varlığı, sosyal yapısı ve kültürü üzerine erken dönem Türkoloji literatüründe önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Orkun'un yaklaşımında Oğuzlar, yalnızca destanî veya efsanevi bir topluluk değil; eski Türk siyasî dünyasında yer alan gerçek bir tarihî boylar birliği olarak ele alınır (Orkun, 1935).

Orkun'un çizgisinde Oğuz adı, öncelikle yazıtlar ve eski Türk kavim adları içinde değerlendirilir. Bu yaklaşım, Oğuzların tarihî bir topluluk olarak Göktürk çevresi içinde görünür hâle geldiğini kabul eder. Göktürk yazıtlarında Oğuzların kimi zaman merkezî otoriteyle ilişkili, kimi zaman ise ona karşı hareket eden bir topluluk olarak zikredilmesi, onların eski Türk siyasî evreni içinde etkin bir boylar birliği olduğunu göstermektedir (Orkun, 1936-1941; Tekin, 1994).

Oğuz adının etimolojisi bakımından Orkun'un önemi, Németh'in ok + z açıklamasının Türkiye Türkolojisinde tanınmasında ve aktarılmasında ortaya çıkar. Bu çizgide ok kelimesi yalnızca savaş aracı anlamıyla değil, eski Türklerde kabile veya boy anlamıyla da ilişkilendirilir. Buna göre Oğuz adı, "ok" yani boy/kabile anlamındaki unsur ile çokluk veya topluluk değeri taşıyan -z unsurunun birleşmesiyle "boylar, kabileler, oklar" anlam alanına yaklaşır (Németh, 1930; Orkun, 1935).

Bu bakımdan Orkun'un yaklaşımı, Oğuz adının tarihî gerçekliğini yazıtlar ve eski kaynaklar üzerinden temellendiren klasik Türkoloji çizgisini temsil eder. Orkun'da Oğuz adı, yalnızca kelime kökeni bakımından değil; Türk boy teşkilatı ve eski Türk siyasî yapısı

içinde anlam kazanan tarihî bir adlandırmadır.

5.2. Zeynep Korkmaz: Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişimi ve Türkiye Türkçesinin Temeli

Zeynep Korkmaz, Oğuz meselesini yalnızca Oğuz adının etimolojisiyle sınırlı tutmaz; meseleyi daha geniş biçimde Oğuz Türkçesinin tarihî gelişimi ve Türkiye Türkçesinin oluşumu bağlamında ele alır. Bu yönüyle Korkmaz'ın yaklaşımı, Oğuz adını dil tarihi ve yazı dili kuruluşu bakımından değerlendiren modern Türkoloji çizgisini temsil eder.

Korkmaz'ın Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri adlı çalışması, Oğuz Türkçesinin başlangıcından günümüze kadar geçirdiği tarihî evreleri değerlendiren temel metinlerden biridir. Korkmaz'a göre Oğuz Türkçesinin tarihî serüveni, yalnızca bir lehçenin gelişimi değil; Türk yazı dili tarihinin de temel süreçlerinden biridir. Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesine uzanan çizginin ana kaynağını oluşturur (Korkmaz, 2010: 1-41).

Korkmaz'ın değerlendirmelerinde Oğuzların tarihî sahneye çıkışı da Batı Türk sahasıyla ilişkilendirilir. Oğuzların Aşağı Seyhun boylarına göçmeden önce bugünkü Kırgızistan sahasında yaşadıkları, bu dönemde On-Ok ve Türgiş çevresiyle bağlantılı oldukları belirtilir. Bu yaklaşım, Oğuz adının yalnızca kelime kökeni düzeyinde değil, Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş tarihî zemini içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Korkmaz, 2010: 1-41).

Korkmaz'ın çizgisinde Oğuz adı ve Oğuz Türkçesi birbirinden kopuk değildir. Oğuz adı, bir kavim veya boylar birliği adyken; Oğuz Türkçesi bu tarihî topluluğun dil mirasını temsil eder. Bu dil mirası, Anadolu'da yazı dili hâline gelerek Türkiye Türkçesinin temelini oluşturmuştur. Bu nedenle Korkmaz'ın değerlendirmeleri, Oğuz adını modern Türkiye Türkçesinin tarihî kökenine bağlaması bakımından son derece önemlidir.

Bu bağlamda Oğuzluk, yalnızca etnik veya siyasî bir kategori değildir; aynı zamanda dilsel bir süreklilik alanıdır. Oğuz adı, tarihî bir kavim adı olarak başlamış; Oğuz Türkçesi aracılığıyla Anadolu'da yazı dili, edebî gelenek ve modern Türkiye Türkçesi şeklinde yaşamaya devam etmiştir.

5.3. Ahmet Bican Ercilasun: Oğuz Adı, Oğuz Boy Adları ve Kavim-Destan Ayrımı

Ahmet Bican Ercilasun, Oğuz adı, Oğuz boy adları ve Oğuz Türkçesi üzerine doğrudan çalışan çağdaş Türkologlardan biridir. Onun yaklaşımının ayırt edici tarafı, Oğuz adını tek bir anlam düzeyine indirgememesi ve özellikle kavim adı Oğuz ile destan kahramanı Oğuz / Oğuz Kağan arasındaki ayrımı dikkate almasıdır.

Ercilasun'un Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi adlı makalesi, 24 Oğuz boy adının etimolojisini ele alan önemli bir çalışmadır. Bu makalede Oğuz boy adlarının yazılış biçimleri, anlamları, önceki görüşler ve etimolojik açıklamalar değerlendirilmiştir (Ercilasun, 2008: 9-25).

Ercilasun'un Oğuz adı konusundaki temel katkılarından biri, Oğuz kelimesinin farklı düzlemlerde değerlendirilmesi gerektiğini göstermesidir. Kavim adı olan Oğuz, boylar veya kabileler topluluğu anlam alanına bağlanabilirken; destan kahramanı Oğuz Kağan'ın adı ayrı bir problem olarak ele alınmalıdır. Bu ayrım, özellikle Oğuz adını doğrudan öküz/boğa açıklamasıyla ilişkilendiren görüşlere karşı önemlidir (Ercilasun, 2015).

Ercilasun'un yaklaşımında kavim adı olan Oğuz'un ok temeline bağlanması daha makul görünürken, destan kahramanı Oğuz'un adı için farklı sembolik veya mitolojik katmanlar tartışılabilir. Bu sayede Oğuz kavim adı ile Oğuz Kağan adı aynı düzlemde eritilmez; her biri kendi bağlamında değerlendirilir.

Bu yaklaşım, makalenin genel tezi bakımından da önemlidir. Çünkü Oğuz adının etimolojisi tartışılırken, kavim adı, cins isim olarak kabileler anlamı ve destan kahramanı adı birbirine karıştırıldığında açıklamalar zayıflamaktadır. Ercilasun'un katkısı, bu karışıklığı azaltması ve Oğuz adlandırma sistemini daha analitik bir biçimde ele almasıdır.

5.4. Tahsin Banguoğlu: Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Lehçesi

Tahsin Banguoğlu'nun Oğuz meselesindeki yeri, doğrudan Oğuz adının etimolojisinden çok, Oğuz lehçesi/Oğuzca üzerinedir. Banguoğlu, Kaşgarlı Mahmud'un Divânu Lugâti't-Türk adlı eserinde yer alan Oğuzca malzemeyi inceleyerek, Oğuzların 11. yüzyıldaki dil özelliklerini değerlendiren önemli araştırmacılarıdır.

Banguoğlu'nun Kaşgarlı'den Notlar: III – Oğuz Lehçesi Üzerine başlıklı makalesi, Oğuzcanın tarihî dil özelliklerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çalışmada Kaşgarlı Mahmud'un Oğuzca olarak kaydettiği unsurlar değerlendirilmiş ve Oğuzların 11. yüzyılda ayırt edilebilir bir lehçe topluluğu olarak varlık gösterdiği ortaya konulmuştur (Banguoğlu, 1960: 23-48).

Bu çalışma, Oğuz adından ziyade Oğuzcanın tarihî dil özelliklerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Banguoğlu'nun yaklaşımında Oğuzlar, yalnızca tarihî bir boylar birliği değil; Kaşgarlı Mahmud'un kaydettiği belirgin dil özellikleriyle tanınabilen bir lehçe topluluğudur. Bu da Oğuz adının tarihî gerçekliğinin yalnızca siyasî veya etnik belgelerle değil, dil malzemesiyle de ta-

kip edilebildiğini gösterir.

Oğuzca malzemenin Kaşgarlı Mahmud tarafından ayrı bir lehçe özelliği olarak kaydedilmesi, Oğuzların 11. yüzyılda Türk dünyası içinde ayırt edilebilir bir dilsel kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Banguoğlu'nun bu noktadaki katkısı, Oğuz kimliğinin lehçebilimsel düzlemde görünür kılınmasıdır.

5.5. Faruk Sümer: Oğuzlar, Türkmenler ve Boy Teşkilatı

Faruk Sümer, Türkiye'de Oğuzlar üzerine yapılan çalışmaların en temel isimlerinden biridir. Onun Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları adlı eseri, Oğuzların tarihî gelişimi, boy yapısı, Türkmen adıyla ilişkisi ve destan geleneği açısından vazgeçilmez kaynaklardan biridir.

Sümer'in yaklaşımında Oğuzlar, yalnızca etimolojik bir tartışma konusu değildir. Onlar, Türk tarihinin seyri içinde siyasi, sosyal ve kültürel etkileri olan büyük bir topluluktur. Sümer, Oğuzların tarihî yayılışını, boy teşkilatını ve Türkmen adıyla ilişkisini ayrıntılı biçimde inceler (Sümer, 2024).

Sümer çizgisinde Oğuz adı, boylar birliği ve Türkmen kimliğiyle doğrudan ilişkilidir. Oğuzların İslâmiyet sonrasında Türkmen adıyla anılması, Oğuz adının tarih içinde kaybolmadığını; yeni bir adlandırma ve sosyal kimlik içinde yaşamaya devam ettiğini gösterir. Bu yönüyle Sümer'in çalışması, Oğuz-Türkmen sürekliliği bölümünde temel kaynaklardan biri olarak değerlendirilmelidir.

TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Oğuzlar" maddesini de kaleme alan Sümer, Oğuz adının Göktürk kitabelerinde geçtiğini, İslâm kaynaklarında ise Guz biçiminde kullanıldığını belirtir. Ayrıca Oğuz adının kökeni konusunda ok + z açıklamasının güçlü bir yorum olduğunu aktarır (Sümer, 2007: 325-330).

Bu bakımdan Sümer'in katkısı, Oğuz adının etimolojisi, tarihî yayılışı, boy teşkilatı ve Türkmen sürekliliğini bir arada ele almasıdır.

5.6. Zeki Velidî Togan: Oğuznâme ve Tarihî Kaynaklar Bağlamı

Zeki Velidî Togan, Oğuz meselesini özellikle tarihî kaynaklar, Oğuznâme geleneği ve Türk tarih yazıcılığı bağlamında değerlendiren araştırmacılarıdır. Togan'ın çizgisinde Oğuz adı, yalnızca etimolojik bir problem değil; eski Türk tarihinin rivayet, destan ve kaynak geleneği içinde ele alınması gereken bir konudur.

Togan'ın yaklaşımı, Oğuz adının tarihî ve destanî boyutlarını birlikte düşünmeye imkân verir. Oğuznâme geleneği, Oğuz adını kavim adı olmaktan çıkararak

tarihî-mitolojik bir hafıza alanına taşır. Bu sebeple Togan'ın değerlendirmeleri, özellikle Oğuz Kağan adı, Oğuznâme rivayetleri ve Türk tarih bilincinin oluşumu bakımından önem taşır (Togan, 1981).

Bu bağlamda Togan, makalede etimoloji tartışmasının yanında Oğuz adının tarihî hafıza ve destanî kimlik boyutunu anlamak için kullanılmalıdır. Çünkü Oğuz adı, yalnızca yazıtlarda geçen bir kavim adı değil; Oğuznâme geleneğinde soy, devlet, cihan hâkimiyeti ve Türk boy düzeniyle ilişkilenen bir kültürel hafıza adıdır.

5.7. Fuzuli Bayat: Uz-Ğuz-Oğuz Varyantları ve Etimolojik Katmanlar

Fuzuli Bayat, Oğuz adının etimolojisi konusunda modern dönemde dikkat çeken araştırmacılarıdır. Onun Uz-Ğuz-Oğuz varyantları üzerinden geliştirdiği yaklaşım, Oğuz adının tek bir biçimden ibaret olmadığını; tarihî süreçte farklı ses ve yazım biçimleriyle değerlendirilmesi gerektiğini gösterir.

Bayat'ın yaklaşımı, Oğuz adının yalnızca "ok + z" açıklamasıyla sınırlı kalmaması gerektiğini hatırlatır. Uz, Ğuz ve Oğuz biçimleri, hem İslâm kaynaklarındaki Guz/Guzz kullanımlarıyla hem de Türk dünyasındaki farklı adlandırmalarla ilişkilendirilebilir. Bu nedenle Bayat'ın çalışmaları, Oğuz adının tarihî varyantlarını ve farklı kaynaklardaki görünümünü anlamak bakımından önemlidir (Bayat, 2004: 1-12).

Makalede Bayat'ın katkısı, Oğuz adının ses varyantları, tarihî kaynaklardaki biçimleri ve etimolojik katmanları bakımından değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, Oğuz adının tek çizgili ve basit bir köken açıklamasıyla sınırlandırılmayacağını gösterir.

5.8. Oğuz Boy Teşkilatı, Bozok-Üçok Düzeni ve 24 Boy

Oğuz adının "boylar/kabileler birliği" anlamıyla açıklanabilmesi için Oğuz boy teşkilatının ayrıca dikkate alınması gerekir. Çünkü Oğuz adı yalnızca soyut bir kavim adı değil, Bozok ve Üçok şeklinde iki ana kola ayrılan, her kol içinde boy adlarıyla somutlaşan tarihî bir teşkilat yapısına da işaret eder.

Oğuznâme geleneğinde Oğuz boyları genellikle Oğuz Kağan'ın oğulları üzerinden düzenlenir. Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han kolları Bozokları; Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han kolları ise Üçokları temsil eder. Böylece Oğuz adı, destanî soy düzeni ile siyasi boy teşkilatını birleştiren kurucu bir ad hâline gelir.

Bu teşkilatta Kayı, Bayat, Alkaevli, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Bayındır, Peçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayuntlu, Yüreğir, İğdir, Bügdüz, Yıva ve Kınık gibi boy adları Oğuz kimliğinin somut taşıyıcıları olarak değer-

lendirilir.

Bu boy düzeni, ok + z açıklamasına tarihî destek sağlar; çünkü adın “boyalar” veya “kabileler” anlam alanında yorumlanması, yalnızca dilbilimsel bir varsayım değil, Oğuzların tarihî teşkilat yapısında karşılığı bulunan bir açıklamadır.

Bu nedenle Oğuz boy teşkilatı, makalenin ana tezinde merkezî bir ara halkadır: ok + z açıklaması eski Türk boy düzenini; Bozok-Üçok sistemi Oğuzların iç teşkilatını; 24 boy geleneği ise bu adın tarihî ve destanî hafızadaki somutlaşmış biçimini göstermektedir.

6. Oğuz Kağan Adı ile Oğuz Kavim Adı Arasındaki İlişki

Oğuz adının etimolojisi tartışılırken dikkat edilmesi gereken en önemli meselelerden biri, Oğuz kavim adı ile Oğuz Kağan adı arasındaki ilişkinin doğru kurulmasıdır. Çünkü “Oğuz” kelimesi Türkoloji literatüründe hem tarihî bir kavim veya boylar birliği adı hem de Oğuznâme geleneğinde kurucu hükümdar figürünün adı olarak karşımıza çıkar. Bu iki kullanım alanı birbirinden tamamen kopuk değildir; ancak aynı düzlemde de değerlendirilmemelidir. Aksi hâlde kavim adı için geçerli olabilecek bir etimoloji, doğrudan destan kahramanına uygulanmakta veya destan kahramanı ile ilgili sembolik açıklamalar kavim adının kökeniymiş gibi sunulmaktadır.

Bu sebeple Oğuz adının değerlendirilmesinde üç ayrı düzlem dikkate alınmalıdır: Birincisi, tarihî kaynaklarda görülen kavim adı Oğuztur. İkincisi, “boyalar/kabileler/topluluklar” anlam alanına yaklaşan cins isim olarak Oğuztur. Üçüncüsü ise Oğuznâme geleneğinde kurucu ata ve hükümdar figürü olan Oğuz Kağandır. Ahmet Bican Ercilasun’un Oğuz kelimesini farklı kullanım düzlemleriyle ele alan yaklaşımı, bu ayrımın önemini ortaya koymaktadır (Ercilasun, 2008: 9-25; Ercilasun, 2015).

6.1. Oğuz Kağan’ın Destanî Konumu

Oğuz Kağan, Türk destan geleneğinde yalnızca bir şahıs değildir. O, Oğuz boylarının kurucu atası, siyasî düzenin kaynağı, cihan hâkimiyeti ülküsünün temsilcisi ve Türk boy sisteminin destanî merkezidir. Oğuznâme geleneğinde Oğuz Kağan’ın şahsında tarih, mitoloji, soy kütüğü, devlet fikri ve kültürel hafıza bir araya gelir. Bu nedenle Oğuz Kağan adı, yalnızca bireysel bir isim olarak değil, Oğuz topluluğunun kolektif kimliğinin kişileştirilmiş biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Oğuznâme geleneğinde Oğuz Kağan’dan başlayarak Oğuz boylarının teşkilatlanması, Bozok-Üçok ayrımı, yirmi dört Oğuz boyu ve Oğuzların dünya hâkimiyeti fikri anlatılır. Bu yönüyle Oğuz Kağan, tarihî bir kişi-

nin biyografik yansımasından çok, Oğuzların siyasî ve kültürel hafızasını temsil eden kurucu figürdür (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372; Togan, 1981; Ögel, 1993).

Bu bağlamda Oğuz Kağan adı, doğrudan kavim adıyla ilişkili olmakla birlikte, onun destanî düzlemde yeniden kurulmuş ve kişileştirilmiş biçimi olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle, Oğuz Kağan adı, tarihî Oğuz kavim adının mitolojik ve siyasî hafızadaki temsil makamıdır.

6.2. Kavim Adından Şahıs Adına Geçiş Görüşü

Oğuz Kağan adı hakkında ileri sürülen önemli görüşlerden biri, bu adın doğrudan Oğuz kavim adından geliştiği düşüncesidir. Bu görüşe göre “Oğuz Kağan” ifadesi, özel adı Oğuz olan bir kişiden ziyade, “Oğuzların kağanı” veya “Oğuz kavminin hükümdarı” anlamında anlaşılmalıdır. Bu durumda Oğuz, şahıs adı değil, hükümdarın temsil ettiği topluluğun adıdır.

Destan geleneğinde kavim, ülke veya topluluk adlarının hükümdar adı gibi kullanılması olağan bir durumdur. Oğuz Kağan anlatılarında da Oğuz, yalnızca bireysel bir kahraman değil, Oğuz topluluğunun ortak kimliğini temsil eden kurucu hükümdardır. Kemal Eraslan’a atfedilen görüş de bu çizgiye yakındır; buna göre Oğuz kavim adı, destanın teşekkül sürecinde şahıs adı gibi kullanılmaya başlamış olmalıdır (Eraslan, 1972).

Bu yorum kabul edildiğinde Oğuz Kağan adı, Oğuz kavim adından kopuk bir adlandırma olarak değil, kavim adının destanî kişileştirilmesi olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım, Oğuz Kağan adını doğrudan öküz/boğa gibi totemik veya hayvan sembolizmine bağlayan görüşleri sınırlı hâle getirir. Çünkü burada asıl belirleyici unsur hayvan sembolizmi değil, kavim adının hükümdar figüründe temsil edilmesidir.

6.3. Ercilasun’un Ayrımı: Kavim Adı Oğuz ve Destan Kahramanı Oğuz

Ahmet Bican Ercilasun’un yaklaşımı, Oğuz adı tartışmalarında özel bir yere sahiptir. Ercilasun, Oğuz kelimesinin bütün kullanımlarının tek bir köken açıklamasına indirgenmemesi gerektiğini vurgular. Onun yaklaşımında kavim adı olan Oğuz, boylar veya kabileler topluluğu anlam alanıyla ilişkilendirilebilirken; destan kahramanı Oğuz’un adı ayrıca değerlendirilmelidir (Ercilasun, 2008: 9-25; Ercilasun, 2015).

Bu ayrım son derece önemlidir. Çünkü kavim adı olan Oğuz için ok + z / boylar-kabileler açıklaması güçlü görünmektedir. Buna karşılık Oğuz Kağan adı, destanî sembolizm, kurucu ata anlayışı ve mitolojik temsil düzlemi içinde farklı anlamlar kazanabilir. Böy-

lece kavim adı Oğuz ile destan kahramanı Oğuz aynı kökten zorunlu olarak açıklanmak zorunda bırakılmaz.

Ercilasun'un yaklaşımı, özellikle öküz/boğa görüşlerinin sınırını belirlemesi bakımından önemlidir. Eğer öküz/boğa açıklaması kullanılacaksa, bunun doğrudan kavim adı Oğuz için değil, daha çok destan kahramanı Oğuz'un sembolik yorumu için düşünülmesi gerekir. Bu ayrım yapılmadığında, Oğuz kavim adının tarihî kaynaklardaki boylar birliği anlamı gözden kaçabilir.

6.4. Öküz / Boğa Görüşü ve Sembolik Yorumlar

Oğuz Kağan adıyla ilgili tartışmalarda öküz, boğa veya tosun açıklamaları da yer alır. Bu görüşlere göre Oğuz adı, güç, kudret, hükümdarlık ve destanî kahramanlık sembolizmiyle ilişkilendirilen bir hayvan adından gelişmiş olabilir. Louis Bazin gibi bazı araştırmacılar, Oğuz adını genç boğa veya tosun anlam alanıyla ilişkilendiren görüşler içinde zikredilmektedir (Bazin, 1953; Hamilton, 1962: 23-63).

Bu açıklama, özellikle Oğuz Kağan gibi kurucu hükümdar figürü söz konusu olduğunda sembolik bakımdan anlamlı görünmektedir. Eski toplumlarda boğa, güç ve hâkimiyetin sembolü olarak yorumlanabilir. Bu nedenle Oğuz Kağan'ın destanî temsilinde boğa veya öküz imgesiyle ilişki kurulması bütünüyle yabana atılamaz.

Ancak bu görüşün kavim adı olan Oğuz için merkezî açıklama hâline getirilmesi problemlidir. Çünkü eski Türkçede Oğuz kelimesinin doğrudan "boğa" anlamında kullanıldığını gösteren güçlü bir tarihî kayıt bulunmamaktadır. Hamilton'un bu konudaki eleştirel yaklaşımı da önemlidir (Hamilton, 1962: 23-63). Ayrıca Göktürk yazıtlarında Oğuz adının Dokuz Oğuz, Üç Oğuz gibi sayı-adlı boylar birliği yapıları içinde geçmesi, kelimenin kavim adı olarak öncelikle boy/kabile/topluluk anlam alanıyla ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Bu nedenle öküz/boğa görüşü, Oğuz Kağan'ın destanî sembolizmini açıklamak için yardımcı olabilir; fakat Oğuz kavim adının ana etimolojisi olarak kullanılmamalıdır.

6.5. Oğuznâme, Boy Sistemi ve Oğuz Kağan

Oğuz Kağan adı, Oğuz boy sistemiyle de doğrudan ilişkilidir. Oğuznâme geleneğinde Oğuz Kağan, Oğuz boylarının kaynağı, soyların düzenleyicisi ve siyasî teşkilatın kurucusu olarak temsil edilir. Bozok-Üçok ayrımı, yirmi dört Oğuz boyu ve Oğuzların cihan hâkimiyeti anlayışı bu anlatı sistemi içinde anlam kazanır.

Bu yönüyle Oğuz Kağan, yalnızca bir destan kahramanı değil, Oğuz boylarının ortak kimlik merkezi ve

meşruiyet kaynağıdır. Oğuznâme geleneği, Oğuz adını tarihî kavim adı olmaktan çıkararak kültürel, siyasî ve mitolojik hafızanın merkezine yerleştirir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372; Togan, 1981; Ögel, 1993).

Bu bağlamda Oğuz Kağan adı, kavim adı olan Oğuz'un destanî düzlemde şahıslaştırılmış biçimi olarak okunabilir. Oğuz topluluğu, kendi tarihî ve kültürel hafızasını Oğuz Kağan figürü etrafında düzenlemiştir. Böylece Oğuz adı, bir yandan boylar birliğini ifade eden tarihî bir ad, diğer yandan Oğuz Kağan şahsında kurucu ata ve hükümdar sembolü hâline gelmiştir.

6.6. Kavim Adı ile Destan Kahramanı Adını Ayırmanın Gerekliliği

Oğuz adı hakkındaki tartışmalarda en sağlıklı yöntem, kavim adı ile destan kahramanı adını birbirine karıştırmamaktır. Kavim adı olan Oğuz, tarihî kaynaklarda boylar birliği veya kabileler topluluğu anlamıyla görünmektedir. Bu nedenle bu düzlemde ok + z / boylar-kabileler açıklaması daha güçlüdür.

Buna karşılık Oğuz Kağan adı, destanî hafıza, kurucu ata miti, hükümdarlık sembolizmi ve Oğuznâme geleneği içinde değerlendirilmelidir. Bu düzlemde boğa/öküz sembolizmi veya kavim adının şahıs adına dönüşmesi gibi açıklamalar ayrıca tartışılabilir. Ancak bu sembolik yorumlar, kavim adı Oğuz'un etimolojisinin yerine geçirilmemelidir.

Bu ayrım yapılmadığında iki hata ortaya çıkar. Birincisi, kavim adı Oğuz doğrudan öküz/boğa sembolizmine indirgenir. İkincisi, Oğuz Kağan'ın destanî ve mitolojik anlamı yalnızca "boylar/kabileler" açıklamasıyla sınırlanır. Oysa Oğuz adı bu iki düzlemde farklı işlevler kazanmıştır.

Kavim adı Oğuz, öncelikle ok/boy/kabile/topluluk anlam alanı içinde değerlendirilmelidir. Oğuz Kağan adı ise bu kavim adının destanî kişileştirilmesi veya ayrı bir sembolik hükümdar adı olarak ayrıca incelenmelidir.

6.7. Genel Değerlendirme

Oğuz Kağan adı ile Oğuz kavim adı arasındaki ilişki, Oğuz adının etimolojisi ve kültürel anlamı bakımından belirleyici bir konudur. Kavim adı olarak Oğuz, tarihî kaynaklarda boylar birliği veya kabileler topluluğu anlamıyla karşımıza çıkar. Bu yönüyle ok + z / boylar-kabileler açıklaması güçlüdür.

Oğuz Kağan adı ise Oğuznâme geleneğinde bu kavim adının destanî ve siyasî hafızada kişileştirilmiş biçimi olarak değerlendirilebilir. Oğuz Kağan, Oğuz boylarının ortak atası, kurucu hükümdarı ve meşruiyet kaynağıdır. Öküz/boğa açıklamaları bu destanî düzlem-

de sembolik olarak dikkate alınabilir; fakat kavim adı Oğuz'un ana etimolojisi olarak kullanılmamalıdır.

Oğuz kavim adı ile Oğuz Kağan adı arasında güçlü bir ilişki vardır; ancak bu ilişki özdeşlik değil, tarihî ve destanî dönüşüm ilişkisidir. Kavim adı Oğuz, boylar birliğini ifade eden tarihî bir ad iken, Oğuz Kağan bu adın Oğuznâme geleneğinde kurucu hükümdar ve ortak ata figürü olarak kişileştirilmiş biçimdir.

7. Oğuz-Türkmen Sürekliliği: Türkmenistan Sahası

Oğuz adının tarihî serüveni değerlendirilirken, bu adın sonraki yüzyıllarda Türkmen adıyla kurduğu ilişki özel bir önem taşır. Çünkü Oğuz adı, erken ve orta dönem Türk tarihinde büyük bir boylar birliğini ve kavim kimliğini ifade ederken; Türkmen adı, özellikle İslâmiyet sonrası dönemde Oğuz kökenli toplulukların yeni tarihî-sosyal adı hâline gelmiştir. Bu nedenle Oğuz-Türkmen ilişkisi, yalnızca iki farklı adlandırma meselesi değil; eski Türk boy teşkilatından İslâmî dönem Türk kimliğine uzanan tarihî bir süreklilik problemdir.

Türkmen adının Oğuzlarla ilişkisi Türkoloji literatüründe sıkça vurgulanmıştır. Faruk Sümer'in eserinde Oğuzlar ile Türkmenler birlikte ele alınmakta; kitabın başlığında dahi Oğuzlar (Türkmenler) ifadesi kullanılmaktadır. Bu kullanım, Oğuz ve Türkmen adlarının birbirinden kopuk iki ayrı kavmi değil, aynı tarihî topluluğun farklı dönemlerde öne çıkan adlandırmalarını ifade ettiğini göstermesi bakımından önemlidir (Sümer, 2024). TDV İslâm Ansiklopedisi'nde de Türkmen adının Oğuzlar hakkında özellikle XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012).

Bu süreçte Türkmen adının ortaya çıkışı, Oğuz kimliğinden bir kopuş anlamına gelmez. Aksine, Oğuzların İslâmiyet'i kabul etmeleri, yeni coğrafyalara yayılmaları ve İslâm dünyasıyla yoğun temas kurmaları sonucunda eski Oğuz adının yanında veya onun yerine Türkmen adının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu nedenle Türkmen adı, Oğuz boylar birliğinin İslâmiyet sonrası tarihî ve sosyolojik şartlarda kazandığı yeni kimlik biçimi olarak değerlendirilebilir.

Türkmen adıyla ilgili açıklamalarda genellikle iki temel yön öne çıkar. Birinci yön, Türkmen adının Müslüman Oğuzlar için kullanılmış olmasıdır. Bu anlayışa göre Türkmen adı, İslâmiyet'i benimseyen Oğuz topluluklarını diğer Türk veya Oğuz unsurlarından ayıran bir adlandırma hâline gelmiştir. İkinci yön ise Türkmen adının, konar-göçer veya yarı göçebe Oğuz topluluklarının sosyal hayat tarzıyla ilişkili biçimde kullanılmasıdır. Her iki durumda da Türkmen adı, Oğuz kimliğinin yeni tarihî şartlarda yeniden adlandırılması olarak gö-

rünmektedir (Sümer, 2024; TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012).

Bu bağlamda Oğuz adından Türkmen adına geçiş, bir kimlik kaybı değil, bir kimlik dönüşümüdür. Oğuz adı, eski Türk boylar birliği ve kavim teşkilatıyla ilişkili tarihî bir ad iken; Türkmen adı, bu Oğuz mirasının İslâmiyet sonrası dönemde kazandığı dinî, siyasî ve sosyal kimlik biçimidir. Başka bir ifadeyle, Oğuz adı tarihî kökü; Türkmen adı ise bu kökün yeni tarihî şartlarda gelişen devamını temsil eder.

Türkmenistan sahasında bu süreklilik daha da belirginleşir. Modern Türkmenistan tarih ve kültür tasavvurunda Oğuz Kağan, Oğuz boyları, Selçuklu mirası ve Türkmen tayfa yapısı önemli bir yer tutar. Bu nedenle Oğuz adı, Türkmenistan sahasında yalnızca geçmişe ait bir kavim adı değil; Türkmen kimliğinin tarihî derinliğini ve kültürel hafızasını kuran ana unsurlardan biridir. Oğuz Kağan anlatıları ve Oğuz boy sistemi, Türkmen kimliğinin köken ve süreklilik bilincini besleyen temel motifler arasında yer alır.

Oğuz-Türkmen sürekliliği, boy teşkilatı açısından da dikkat çekicidir. Oğuzların yirmi dört boy sistemi, Türkmenler arasında çeşitli boy, tire, oymak ve yer adlarıyla yaşamaya devam etmiştir. Bu durum, Oğuz adının yalnızca tarihî kaynaklarda kalmadığını; sosyal teşkilat, soy hafızası ve yer adları üzerinden modern dönemlere kadar uzanan bir kültürel süreklilik oluşturduğunu göstermektedir. Faruk Sümer'in Oğuz boy teşkilatına dair değerlendirmeleri, bu sürekliliği anlamak açısından temel niteliktedir (Sümer, 2024).

7.1. Anadolu ve Türkiye Türkçesinde Oğuz Mirası

Oğuz-Türkmen sürekliliğinin en güçlü tarihî sonuçlarından biri Anadolu sahasında ortaya çıkmıştır. Selçuklu ve onu izleyen Türkmen hareketleriyle Oğuz boyları Anadolu'ya yerleşmiş; bu yerleşim yalnızca siyasî hâkimiyet değil, aynı zamanda dil, kültür, yer adı, boy adı ve edebî gelenek bakımından kalıcı bir dönüşüm meydana getirmiştir.

Anadolu'da gelişen Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türkçesinin yazı dili hâline gelmesinde belirleyici bir aşamadır. Bu süreçte Oğuzca, yalnızca konuşulan bir lehçe olmaktan çıkmış; dinî, tasavvufî, hukukî, edebî ve tarihî metinlerin dili olarak yazılı kültür alanına taşınmıştır.

Osmanlı Türkçesi ve modern Türkiye Türkçesi, bu Oğuz yazı dili mirasının devamı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Türkiye Türkçesi, Oğuz dünyasının yalnızca tarihî bakımdan değil, dil tarihi bakımından da en geniş devam kollarından birini oluşturur.

Anadolu sahasında Kayı, Avsar, Bayat, Çepni, Salur

ve Kınık gibi Oğuz boy adlarının yer adı, aşiret adı, tarihî hafıza ve kültürel aidiyet unsuru olarak yaşamaya devam etmesi, Oğuz adının toplumsal bellekteki sürekliliğini gösterir.

Bu bakımdan Anadolu ve Türkiye Türkçesi sahası, Oğuz adının etimolojisini tamamlayan tarihî bir laboratuvar gibidir: boy teşkilatı Anadolu'da toplumsal yapıya, Oğuz Türkçesi yazı diline, Oğuz hafızası ise edebî ve kültürel kimliğe dönüşmüştür.

Bu üç düzey, Oğuz adı ile Türkmen adı arasında yalnızca etimolojik veya adlandırmaya dayalı bir bağ olmadığını; tarih, din, toplum ve kültür alanlarında süreklilik taşıyan çok katmanlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Türkmen adı, Oğuz adının yerine geçen basit bir ad değildir; Oğuz mirasının İslâmiyet sonrası siyasî ve kültürel dünyada kazandığı yeni kimlik formudur.

Oğuz-Türkmen sürekliliği, makalenin genel tezi açısından da önemlidir. Çünkü bu süreklilik, Oğuz adının yalnızca eski Türk yazıtlarında veya etimoloji tartışmalarında kalan bir kavim adı olmadığını; sonraki yüzyıllarda Türkmen adı altında tarihî yaşamını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Oğuz adı, Göktürk yazıtlarında ve Oğuznâme geleneğinde tarihî-destanî bir kimlik olarak görünürken; Türkmen adı, bu kimliğin İslâmî dönem Türk tarihinde aldığı yeni biçimdir.

Bu nedenle Türkmenistan sahası, Oğuz adının Türk dünyasındaki en güçlü tarihî yankılarından biridir. Oğuz adı burada eski boylar birliği hafızasını, Türkmen adı ise bu hafızanın tarihî devamını temsil eder. Modern Türkmen kimliğinin Oğuz Kağan ve Oğuz boylarıyla kurduğu bağ, Oğuz adının yalnızca geçmişe ait bir etnonim değil, bugün de kültürel anlam üretmeye devam eden bir hafıza adı olduğunu gösterir.

Oğuz-Türkmen ilişkisi, bir ad değişiminden çok daha fazlasıdır. Bu ilişki, eski Türk boy teşkilatından İslâmiyet sonrası Türkmen kimliğine uzanan tarihî bir süreklilik çizgisidir. Oğuz adı, Türkmen kimliğinin tarihî kökü; Türkmen adı ise Oğuz mirasının yeni dinî, siyasî ve kültürel şartlar içinde kazandığı tarihî kimlik biçimidir.

Türkmen adı, Oğuz kimliğinin İslâmiyet sonrası dönemde kazandığı tarihî ve sosyolojik biçimdir. Oğuz adı eski boylar birliği hafızasını, Türkmen adı ise bu hafızanın yeni dinî, siyasî ve kültürel şartlar altında devamını temsil eder.

8. Azerbaycan Sahasında Oğuz Hafızası

Oğuz adının Türk dünyasındaki tarihî ve kültürel yankıları değerlendirilirken Azerbaycan sahası özel bir öneme sahiptir. Çünkü Azerbaycan Türkleri, dil

bakımından Oğuz grubuna mensup oldukları gibi, edebî ve kültürel hafıza bakımından da Dede Korkut, Oğuznâme, Oğuz-Türkmen mirası ve Eski Oğuz Türkçesi çizgisiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Azerbaycan sahasında Oğuz adı, yalnızca tarihî bir kavim adı değil; dil, edebiyat, destan, kimlik ve kültürel süreklilik bakımından kurucu bir hafıza unsurudur.

Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesiyle birlikte Oğuz grubu Türk lehçeleri içinde yer alır. Bu dilsel mensubiyet, Azerbaycan sahasındaki Oğuz mirasının en somut göstergelerinden biridir. Oğuz adı burada sadece geçmişte kalmış bir kavim adı olarak değil, bugün de yaşayan bir dilsel kimlik kategorisi olarak karşımıza çıkar. Azerbaycan Türkçesinin Oğuz grubu içindeki konumu, Oğuz adının tarihî sürekliliğini modern lehçe tasnifleri içinde de görünür kılar (Korkmaz, 2010: 1-41; TDV İslâm Ansiklopedisi, Oğuzca).

Azerbaycan sahasında Oğuz hafızasının en güçlü kaynaklarından biri Kitâb-ı Dede Korkuttur. Dede Korkut Kitabı, Oğuzların sosyal hayatını, kahramanlık anlayışını, töresini, aile düzenini, inanç dünyasını ve siyasal teşkilatlanmasını yansıtan temel metinlerden biridir. Bu metin, Oğuzların yalnızca savaşçı yönünü değil; toy, töre, ad verme, aile kurumu, alp tipi, beyler düzeni ve sözlü kültür çevresini de ortaya koyar. Bu yönüyle Dede Korkut, Azerbaycan sahasında Oğuz hafızasının hem edebî hem de sosyokültürel temel metni olarak değerlendirilebilir (Ergin; Gökyay; TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372).

Dede Korkut anlatılarının Anadolu-Azerbaycan sahasıyla ilişkisi, Oğuz hafızasının coğrafi boyutunu da belirginleştirir. Bu anlatılarda geçen mekânlar, mücadele alanları, komşu topluluklar ve sosyal ilişkiler, Oğuz dünyasının Kafkasya, Doğu Anadolu ve Azerbaycan çevresiyle bağlantısını göstermektedir. Bu nedenle Azerbaycan sahası, Oğuz hafızasının yalnızca dilsel devam alanı değil, aynı zamanda destanî coğrafyanın da önemli merkezlerinden biridir.

Azerbaycan sahasında Oğuz adı, Oğuznâme geleneği üzerinden de kültürel süreklilik kazanır. Oğuznâmeler, Oğuzların soy düzenini, töresini, tarihî-etimolojik hafızasını ve siyasî meşruiyet anlayışını aktaran metinlerdir. Bu metinlerde Oğuz adı, yalnızca bir kavim adı olarak değil; kurucu ata, boy düzeni, devlet fikri ve toplumsal hafıza ile bağlantılı bir sembol hâline gelir. Böylece Oğuznâme geleneği, Oğuz adını etimolojik tartışma alanından çıkararak kültürel hafızanın kurucu kavramlarından biri hâline getirir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372; Togan, 1981).

Azerbaycan Türkolojisinde Oğuz meselesi, özellikle Oğuz-Türkmen sürekliliği bağlamında da değerlendirilmiştir. Azerbaycanlı araştırmacı Efzeleddin Asker'in "Oğuzlar ve Türkmanlar" başlıklı çalışmasında Oğuz ve Türkman/Türkmen etnonimleri birlikte ele alınmakta; bu adların aynı etnosun farklı dönemlerdeki veya farklı bağlamlardaki adlandırmaları olduğu üzerinde durulmaktadır (Asker, 2015). Bu yaklaşım, Azerbaycan sahasında Oğuz adının Türkmen adıyla kopuk değil, süreklilik içinde değerlendirildiğini gösterir.

Bu çerçevede Azerbaycan sahasında Oğuz adı üç temel düzlemde karşımıza çıkar. Birinci düzlem, dilsel düzlemdir: Azerbaycan Türkçesi, Oğuz grubu içinde yer alır. İkinci düzlem, destanî-edebeî düzlemidir: Dede Korkut ve Oğuznâme geleneği, Azerbaycan sahasında Oğuz hafızasının temel metinsel dayanaklarını oluşturur. Üçüncü düzlem ise tarihî-kültürel düzlemidir: Oğuz-Türkmen sürekliliği, Azerbaycan Türklerinin etnokültürel hafızasında önemli bir yere sahiptir.

Azerbaycan sahasında Oğuz hafızasının güçlü olması, yalnızca geçmişe yönelik tarihî bir ilginin sonucu değildir. Bu hafıza, aynı zamanda Azerbaycan Türklerinin Türk dünyası içindeki yerini tanımlayan bir kimlik unsurudur. Dede Korkut metinleri, Azerbaycan sahasında yalnızca edebî eser olarak değil, tarihî aidiyet ve kültürel süreklilik kaynağı olarak da değerlendirilir. Oğuz adı bu bağlamda, dilin, destanın ve millet hafızasının birleştiği bir sembol hâline gelir.

Azerbaycan sahasında Oğuz mirası özellikle şu unsurlar üzerinden takip edilebilir:

Düzlem Azerbaycan sahasındaki karşılığı

Dil Azerbaycan Türkçesinin Oğuz grubu içinde yer alması

Edebiyat Dede Korkut ve Oğuznâme geleneği

Tarihî hafıza Oğuz-Türkmen sürekliliği

Kültürel kimlik Oğuz adının Azerbaycan Türk kimliği içindeki kurucu rolü

Coğrafya Kafkasya, Doğu Anadolu ve Azerbaycan çevresindeki Oğuz destan coğrafyası

Bu bağlamda Azerbaycan sahasında Oğuz adı, yalnızca etimolojik bir problem olarak ele alınamaz. Oğuz adı burada yaşayan bir kültürel mirasın adıdır. Dil bakımından Azerbaycan Türkçesinin Oğuz grubuna bağlı olması, edebî bakımdan Dede Korkut ve Oğuznâme geleneğinin bu sahaya ilişkisi, tarihî bakımdan Oğuz-Türkmen sürekliliğinin vurgulanması, Azerbaycan'ın Oğuz hafızasındaki merkezi konumunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Azerbaycan sahası, Oğuz adının Türk dünyasındaki en güçlü kültürel yankılarından biridir.

Oğuz adı bu sahada dilsel bir sınıflandırma, tarihî bir kavim adı, edebî bir hafıza ve kültürel bir kimlik sembolü olarak yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle Oğuz adının anlamı ve etimolojisi tartışılırken, Azerbaycan sahasındaki Dede Korkut ve Oğuznâme merkezli kültürel hafıza mutlaka dikkate alınmalıdır.

Bu bölümün temel sonucu şöyle ifade edilebilir:

Azerbaycan sahasında Oğuz adı, yalnızca eski bir kavim adının kalıntısı değil; Azerbaycan Türkçesinin Oğuz lehçe kimliğinde, Dede Korkut ve Oğuznâme geleneğinde, Oğuz-Türkmen sürekliliğinde ve Türk dünyası aidiyetinde yaşamaya devam eden kurucu bir kültürel hafıza adıdır.

9. Gagauzlarda Oğuz Kimliği

Oğuz adının Türk dünyasındaki tarihî ve kültürel yankıları değerlendirilirken Gagauzlar özel bir konuma sahiptir. Çünkü Gagauzlar, dil bakımından Oğuz lehçe grubuna mensup olmakla birlikte, dinî ve coğrafi bakımdan Oğuz dünyasının farklı bir kolunu temsil ederler. Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri ve Türkmenler çoğunlukla İslâmî tarihî çevre içinde şekillenirken, Gagauzlar Ortodoks Hristiyan kimlikleriyle Oğuz dil mirasını Balkanlar ve Doğu Avrupa sahasında yaşatan özgün bir Türk topluluğudur.

Gagauz Türkçesinin Oğuz lehçe grubuna dahil olduğu ve Türkiye Türkçesine, özellikle Rumeli ağızlarına yakınlık gösterdiği belirtilmektedir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996: 288-291). Bu dilsel mensubiyet, Gagauzların Oğuz dünyasıyla ilişkisini gösteren en güçlü veridir. Nitekim Oğuzca üzerine yapılan değerlendirmelerde günümüzde yazı dili hâline gelmiş Oğuz lehçeleri arasında Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmençe ve Gagauzca birlikte zikredilmektedir (TDV İslâm Ansiklopedisi, Oğuzca). Bu durum, Gagauz Türkçesinin Oğuz dil dairesi içindeki yerini açık biçimde ortaya koymaktadır.

9.1. Gagauz Türkçesinin Oğuz Lehçe Grubundaki Yeri

Gagauz Türkçesi, Türk lehçeleri tasnifinde genellikle Güneybatı/Oğuz grubu içinde değerlendirilir. Bu yönüyle Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesiyle aynı ana lehçe grubuna mensuptur. Gagauzca, özellikle Türkiye Türkçesine ve Rumeli ağızlarına yakınlığıyla dikkat çeker. Bu yakınlık, Gagauzların Oğuz dünyasıyla tarihî ve dilsel bağını göstermesi bakımından önemlidir.

Gagauzların kökeni konusunda farklı tarihî açıklamalar ileri sürülmüş olsa da, Gagauz Türkçesinin Oğuz grubu içindeki yeri genel kabul gören bir husustur. Gagauz Türkçesinin diğer Oğuz grubu Türk lehçeleri

içindeki durumunu inceleyen güncel çalışmalarda da bu lehçenin Oğuz grubu içindeki konumunun belirlenmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır (Aydemir, 2025). Bu da Gagauzca'nın Oğuz lehçeleri içindeki yerinin güncel Türkoloji araştırmalarında hâlâ canlı bir konu olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle Gagauzlar, Oğuz kimliğinin dilsel sürekliliğini Balkanlar ve Moldova sahasında temsil eden önemli bir Türk topluluğu olarak değerlendirilebilir. Onların Oğuzluğu, öncelikle dilde ve kültürel hafızada görünür hâle gelir.

9.2. Gagauz Adının Etimolojisi Üzerine Görüşler

Gagauz adının kökeni konusunda farklı açıklamalar ileri sürülmüştür. Bu açıklamaların önemli bir bölümü, adı doğrudan veya dolaylı biçimde Oğuz kavim adıyla ilişkilendirir. Başlıca görüşler arasında Gök-Oğuz, Gag-Oğuz / Gaga-Oğuz, Uz/Oğuz bağlantısı, Keykavus / Kaykaus bağlantısı, Selçuklu bağlantısı ve Kuman-Kıpçak etkisi sayılabilir.

TDV İslâm Ansiklopedisi'nin Gagauzlar maddesinde, bazı araştırmacıların Gagauz adını Gök Oğuzdan getirdiği, ancak bu görüşün sağlam esaslara dayanmadığı belirtilmektedir. Aynı maddede “gaga” ve “uz” unsurlarından hareketle yapılan açıklamaların da bulunduğu, fakat Gagauz adının Keykâvus isminden kaynaklandığını ileri süren görüşün diğerlerine göre daha makul kabul edildiği ifade edilmektedir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996: 288-291). Bu durum, Gagauz adının etimolojisi konusunda kesin bir görüş birliği bulunmadığını göstermektedir.

Gagauz adını doğrudan Gök-Oğuz biçiminde açıklayan yaklaşım, özellikle popüler kültürel kullanımda etkili olmuştur. Ancak akademik açıdan bu görüşün dikkatli kullanılması gerekir. Çünkü Gagauzların Oğuz lehçe grubuna mensup olmaları, Gagauz adının mutlaka Gök-Oğuz'dan geldiğini kanıtlamaz. Bu nedenle makalede Gök-Oğuz görüşü bir etimolojik ihtimal veya kültürel adlandırma olarak zikredilmeli; kesin hüküm şeklinde sunulmamalıdır.

9.3. Gagauzların Kökeni Üzerine Tartışmalar

Gagauzların kökeni, Türkoloji ve tarih araştırmalarında uzun süredir tartışmalı bir konudur. Bu konuda başlıca iki büyük yaklaşım öne çıkar. Birinci yaklaşım, Gagauzları Anadolu Selçuklu veya Balkanlara geçen Oğuz-Selçuklu unsurlarıyla ilişkilendirir. İkinci yaklaşım ise Gagauzları Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen eski Türk kavimleriyle, özellikle Uz/Oğuz, Peçenek veya Kuman-Kıpçak çevreleriyle bağlantılı görür.

Gagauzların kökeni üzerine yapılan bir çalışmada,

bu meselenin öteden beri tartışmalara yol açtığı; bazı araştırmacıların Gagauzları Anadolu Selçuklularının torunları saydığı, bazılarının ise onları Karadeniz'in kuzeyinden gelen eski Türk kavimlerinin kalıntısı olarak değerlendirdiği belirtilmektedir (Acaroğlu, 1999). Bu iki görüş, Gagauz kimliğinin tek çizgili bir köken açıklamasına indirgenemeyeceğini göstermektedir.

Bu nedenle Gagauzların Oğuz kimliği tartışılırken ihtiyatlı bir yaklaşım benimsenmelidir. Gagauzların dili açık biçimde Oğuz grubuna dahil olmakla birlikte, tarihî köken meselesi birden fazla unsurun birleşimiyle açıklanmalıdır. Oğuz, Uz, Peçenek, Kuman-Kıpçak, Selçuklu ve Balkan-Ortodoks çevresi gibi unsurlar Gagauz kimliğinin tarihî oluşumunda farklı düzeylerde etkili olmuş olabilir.

9.4. Hristiyan Oğuz-Türk Kimliği

Gagauzların Oğuz kimliği bakımından en dikkat çekici yönlerinden biri, büyük ölçüde Ortodoks Hristiyan olmalarıdır. Bu özellik onları, çoğunluğu Müslüman olan Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan Oğuzlarından ayırır. Ancak dinî farklılık, Gagauzların Oğuz dil grubundaki yerini ortadan kaldırmaz.

Bu nedenle Gagauz örneği, Oğuz kimliğinin yalnızca dinî bir kategori olmadığını göstermektedir. Oğuzluk burada öncelikle dilsel, tarihî ve kültürel bir aidiyet olarak ortaya çıkar. Gagauzların Hristiyan olmaları, Oğuz kimliğinin farklı tarihî şartlar altında nasıl çeşitlenebildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu açıdan Gagauzlar, Oğuz dünyasının Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki özgün kolu olarak değerlendirilebilir. Onların varlığı, Oğuz adının ve Oğuz dil mirasının İslâm dünyası dışındaki tarihî yansımalarını da görünür kılar. Böylece Gagauzlar, Oğuz kimliğinin sadece Anadolu, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan sahalarıyla sınırlı olmadığını; Balkanlar ve Moldova çevresinde de farklı bir tarihî biçim kazandığını gösterir.

9.5. Gagauz Kimliği ve Oğuz Adının Kültürel Yankısı

Gagauzlarda Oğuz kimliği, doğrudan “Oğuz adını taşıyan bir siyasal kimlikten çok, dilsel ve kültürel süreklilik üzerinden görünür olur. Gagauz Türkçesinin Oğuz grubu içindeki yeri, Gagauz adının Oğuz bağlantılı açıklamaları ve Gagauzların kökenine dair Uz/Oğuz yorumları, bu topluluğun Oğuz dünyasındaki konumunu destekler.

Gagauz örneğinde Oğuz adı şu üç düzlemde karşımıza çıkar: Düzlem Gagauz sahasındaki karşılığı Dilsel düzlem Gagauz Türkçesinin Oğuz grubu içinde yer alması. Etnonimik düzlem Gagauz adının Gök-Oğuz, Gag-Oğuz, Uz/Oğuz veya Keykavus bağlantılı açıklan-

ması

Kültürel düzlem Gagauzların Hristiyan Oğuz-Türk topluluğu olarak değerlendirilmesi

Bu üç düzlem, Gagauzların Oğuz dünyasına dahil edilmesinin yalnızca etnik bir iddia değil, dilsel ve tarihî temellere dayanan bir değerlendirme olduğunu göstermektedir. Ancak burada Gagauz adının doğrudan ve kesin biçimde “Oğuz”dan türediğini söylemek yerine, Gagauz kimliğinde Oğuz lehçe ve kültür mirasının güçlü biçimde bulunduğunu belirtmek daha akademik ve ihtiyatlı bir yaklaşımdır.

9.6. Gagauz Örneğinin Makalenin Ana Tezine Katkısı

Bu makalenin temel tezi, Oğuz adının yalnızca etimolojik bir problem olmadığı; tarihî hafıza, boy teşkilatı, dilsel süreklilik ve Türk dünyası kimliğiyle bağlantılı çok katmanlı bir adlandırma olduğu yönündedir. Gagauzlar bu tezi güçlendiren özel bir örnektir.

Çünkü Gagauzlar:

Oğuz lehçe grubuna mensuptur.

Türkiye Türkçesine ve Rumeli ağızlarına yakın bir Türkçe konuşurlar.

Gagauz adının etimolojisi çoğu zaman Oğuz adıyla ilişkilendirilmiştir.

Hristiyan olmalarına rağmen Türk ve Oğuz dil mirasını sürdürürler.

Oğuz kimliğinin Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki farklı tarihî biçimini temsil ederler.

Gagauzlar, Oğuz adının Türk dünyasındaki yankılarının yalnızca Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan ile sınırlı olmadığını gösterir. Oğuz hafızası, Gagauzlar üzerinden Moldova, Balkanlar ve Doğu Avrupa sahasına da uzanır.

9.7. Genel Değerlendirme

Gagauzlarda Oğuz kimliği, Oğuz adının geniş tarihî ve kültürel anlam alanını göstermek bakımından önemlidir. Gagauz Türkçesinin Oğuz lehçe grubuna mensup olması, bu kimliğin en sağlam dilsel dayanağıdır. Gagauz adının Gök-Oğuz, Gag-Oğuz, Uz/Oğuz veya Keykavus bağlantılı açıklamaları ise bu dilsel aidiyeti etnonimik ve kültürel düzeyde tartışmaya açan yorumlardır.

Bununla birlikte Gagauzların kökeni konusunda tek bir kesin açıklama bulunmamaktadır. Anadolu Selçuklu bağlantısı, Karadeniz'in kuzeyinden gelen eski Türk kavimleri görüşü, Uz/Oğuz yorumu ve Kuman-Kıpçak etkisi gibi farklı açıklamalar vardır. Bu nedenle Gagauz kimliğini tek çizgili bir köken modeline indirmek yerine, Oğuz dil kimliği merkezde olmak üzere çok katmanlı bir tarihî oluşum olarak değerlendirmek

daha sağlıklı görünmektedir.

Gagauzlar, Oğuz kimliğinin Balkanlar ve Doğu Avrupa sahasındaki özgün temsilcileridir. Gagauz Türkçesinin Oğuz lehçe grubuna mensubiyeti, Gagauz adının Oğuz bağlantılı açıklamaları ve Hristiyan Türk kimliği, Oğuz adının Türk dünyasında farklı dinî ve coğrafi şartlar altında yaşamaya devam eden çok katmanlı bir hafıza adı olduğunu göstermektedir.

10. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Oğuz adının anlamı, etimolojisi, tarihî zemini ve Türk dünyasındaki kültürel yankıları üzerine yapılan değerlendirmeler, bu adın tek boyutlu bir açıklamayla sınırlandırılmayacağını göstermektedir. Oğuz adı, bir yandan eski Türk boy teşkilatıyla ilgili etimolojik bir problem olarak karşımıza çıkarken, diğer yandan tarihî kaynaklarda, Oğuznâme ve Dede Korkut geleneğinde, Oğuz-Türkmen sürekliliğinde, Azerbaycan ve Gagauz sahaslarındaki kültürel hafızada yaşamaya devam eden çok katmanlı bir kimlik adıdır.

Bu nedenle Oğuz adını değerlendirirken üç temel düzeyi birlikte dikkate almak gerekir:

Etimolojik düzey: Oğuz adının kökeni ve anlamı.

Tarihî-siyasî düzey: Oğuzların Batı Göktürk, On-Ok, Türgiş ve boy teşkilatı bağlamındaki yeri.

Kültürel-hafıza düzeyi: Oğuznâme, Dede Korkut, Türkmen, Azerbaycan ve Gagauz sahaslarındaki süreklilik.

Bu üç düzey birlikte ele alındığında, Oğuz adının yalnızca eski bir kavim adı değil, Türk tarihinin farklı dönemlerinde değişerek devam eden bir kültürel hafıza göstergesi olduğu anlaşılmaktadır.

10.1. Etimolojik Görüşlerin Karşılaştırılması

Oğuz adının etimolojisi üzerine ileri sürülen görüşler arasında ok + z, ok + uz, oğuş / oğuş, öküz / boğa / tosun, Oğur / Oğuz / Guz ve Oğuz Kağan adıyla bağlantılı açıklamalar öne çıkmaktadır.

Bu görüşler içinde en güçlü açıklama, Németh çizgisinde geliştirilen ok + z görüşüdür. Bu açıklamada ok, eski Türk boy teşkilatında boy, kabile veya siyasî bağlılık birimi; -z ise çokluk veya topluluk unsuru olarak değerlendirilir. Buna göre Oğuz adı, “oklar”, “boylar”, “kabileler” veya “siyasî birliğe bağlı topluluklar” anlamına gelir (Németh, 1930; Orkun, 1935; Sümer, 2007: 325-330).

Bu görüşü güçlü kılan en önemli husus, tarihî kaynaklardaki kullanımlarla uyumlu olmasıdır. Üç Oğuz, Dokuz Oğuz, Otuz Oğuz gibi sayı-adlı kullanımlar, Oğuz adının bir tek şahıs adından çok boylar veya kabileler topluluğunu ifade ettiğini göstermektedir. Ayrıca Batı Göktürk sahasındaki On-Ok teşkilatı da “ok” un-

surunun yalnızca savaş aleti değil, boy veya siyasî bağıllık birimi anlamı taşıyabileceğini göstermesi bakımından önemlidir (Korkmaz, 2010: 1-41; Golden, 1992).

Buna karşılık Marquart'ın ok + uz = oklu adamlar / okçular açıklaması, eski Türk savaş kültürü ve ok sembolizmi bakımından ilgi çekici olsa da, "uz" unsurunun "adam/kişi" anlamıyla yeterince sağlam biçimde belgelenememesi nedeniyle zayıf kalmaktadır (Marquart, 1914; Hamilton, 1962: 23-63). Bu nedenle bu görüş, sembolik olarak dikkate alınabilir; fakat Oğuz adının ana etimolojik açıklaması olarak tercih edilmesi güçtür.

Pelliot ve Hamilton'un oğuş / oğuş bağlantılı açıklaması ise soy, aile, kabile ve topluluk anlam alanını öne çıkarır. Bu görüş, Németh'in ok + z açıklamasına tamamen karşıt değildir. Aksine, Oğuz adının boy/kabile/topluluk anlam alanıyla ilişkili olduğunu destekleyen tamamlayıcı bir yorum olarak değerlendirilebilir (Pelliot, 1920; Hamilton, 1962: 23-63). Ancak "oğuş"tan "Oğuz" a geçişin bütün ses bilgisel ayrıntıları kesin biçimde açıklanamadığı için bu görüş, merkezî açıklamadan ziyade destekleyici açıklama olarak kullanılmalıdır.

Boğa, tosun veya öküz bağlantılı görüşler ise özellikle destanî sembolizm bakımından dikkat çekicidir. Bu görüşler, Oğuz Kağan'ın güç, kudret ve hükümdarlık sembolizmiyle ilişkilendirilmesinde anlamlı olabilir. Ancak kavim adı olan Oğuz'un etimolojisini açıklamak için yeterince güçlü tarihî ve dilbilimsel kanıt sunmaz. Bu nedenle öküz / boğa / tosun görüşü, kavim adı için değil, daha çok Oğuz Kağan adı ve destanî temsil düzeyi için sınırlı biçimde değerlendirilmelidir (Bazin, 1953; Hamilton, 1962: 23-63; Ercilasun, 2015).

10.2. Tarihî Zemin Bakımından Karşılaştırma

Etimolojik açıklamaların sağlamlığı, tarihî zeminle birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılır. Bu noktada Batı Göktürk, On-Ok ve Türgiş bağlamı belirleyici önemdedir. On-Ok teşkilatı, "ok" unsurunun eski Türk siyasî terminolojisinde boy veya kabile anlamıyla kullanılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Eğer "ok" yalnızca bir silah değil, aynı zamanda siyasî teşkilat birimi ise, Oğuz adındaki "ok" unsurunu boy/kabile anlamıyla açıklamak daha tutarlı hâle gelir.

Türgişler ise bu tarihî zeminde bir geçiş halkası olarak değerlendirilmelidir. Türgişler doğrudan "Oğuzlarla özdeş" görülmemelidir; ancak Batı Göktürk sonrası siyasî ve etnik yeniden yapılanma sürecinde, Oğuz adının belirginleşeceği coğrafi ve siyasî ortamın önemli unsurlarından biri olarak düşünülmelidir. Bu yüzden On-Ok Türgiş Oğuz çizgisi, doğrudan soy devamlılığı olarak değil, aynı tarihî sahada gelişen siyasî ve etnik dönüşüm süreci olarak okunmalıdır (Korkmaz, 2010:

1-41; Golden, 1992). Bu tarihî arka plan, Németh'in ok + z açıklamasını güçlendirmektedir. Çünkü Oğuz adı, yalnızca ses bilgisel bir çözümleme olarak değil; Batı Türk boy teşkilatı içinde anlam kazanan tarihî bir adlandırma olarak görünür hâle gelmektedir.

10.3. Türk Türkologlarının Katkıları Bakımından Değerlendirme

Türk Türkologları, Oğuz adı ve Oğuz Türkçesi konusuna farklı açılardan katkı sunmuşlardır. Hüseyin Namık Orkun, Oğuz adını eski Türk yazıtları ve tarihî kaynaklar bağlamında değerlendirmiştir. Orkun'un yaklaşımı, Oğuzların tarihî gerçekliğini ve yazıtlardaki varlığını öne çıkarır (Orkun, 1935; Orkun, 1936-1941). Zeynep Korkmaz, Oğuz meselesini Oğuz Türkçesinin tarihî gelişimi ve Türkiye Türkçesinin kuruluşu bağlamında ele almıştır. Korkmaz için Oğuzluk yalnızca etnik veya siyasî bir kategori değil, Türkiye Türkçesine uzanan dilsel süreklilik alanıdır (Korkmaz, 2010: 1-41).

Ahmet Bican Ercilasun, Oğuz adının farklı düzlemlerini ayırması bakımından özel bir öneme sahiptir. Ercilasun'un kavim adı Oğuz ile destan kahramanı Oğuz Kağan adını birbirinden ayırması, etimoloji tartışmalarındaki karışıklığı azaltmaktadır (Ercilasun, 2008: 9-25; Ercilasun, 2015). Tahsin Banguoğlu, Oğuz adının etimolojisinden çok Oğuz lehçesinin Kaşgarlı Mahmud'daki görünümünü üzerinde durmuştur. Onun katkısı, Oğuzların yalnızca tarihî bir boylar birliği değil, 11. yüzyılda ayırt edilebilir dil özelliklerine sahip bir lehçe topluluğu olduğunu göstermesidir (Banguoğlu, 1960: 23-48). Faruk Sümer, Oğuzları tarihleri, boy teşkilatları, Türkmen adıyla ilişkileri ve destanları bakımından ele alarak Oğuz adının tarihî-sosyolojik boyutunu ortaya koymuştur (Sümer, 2024; Sümer, 2007: 325-330).

Zeki Velidî Togan, Oğuznâme ve tarihî rivayetler üzerinden Oğuz adının destanî ve tarih yazıcılığı boyutunu değerlendirmiştir (Togan, 1981). Fuzuli Bayat ise Uz-Ğuz-Oğuz varyantları üzerinden adın farklı biçimlerini ve etimolojik katmanlarını tartışmıştır (Bayat, 2004: 1-12). Bu araştırmacıların ortak katkısı, Oğuz adının yalnızca kelime kökeni bakımından değil; tarih, dil, boy teşkilatı, destan ve kültürel süreklilik bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymalarıdır.

10.4. Oğuz Kağan Adı ile Kavim Adı Arasındaki Ayrım

Oğuz adı tartışmalarında en çok dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, Oğuz kavim adı ile Oğuz Kağan adı arasındaki ilişkidir. Bu iki düzlem birbirine bağlıdır; fakat tamamen aynı değildir.

Kavim adı olarak Oğuz, tarihî kaynaklarda boylar birliği veya kabileler topluluğu anlamıyla karşımıza çıkar. Bu nedenle kavim adı için ok + z / boylar-kabileler açıklaması daha güçlüdür.

Oğuz Kağan adı ise destanî ve mitolojik hafızada kurucu hükümdar figürünü temsil eder. Bu ad, kimi yorumlarda kavim adının kişileştirilmiş biçimi olarak, kimi yorumlarda ise öküz/boğa sembolizmiyle ilişkili ayrı bir destanî adlandırma olarak değerlendirilmiştir.

Burada en sağlıklı yaklaşım, Ercilasun'un işaret ettiği gibi, iki düzlemi birbirine karıştırmamaktır. Kavim adı Oğuz'u açıklamak için kullanılan ok + z görüşü, doğrudan Oğuz Kağan'ın bütün sembolik anlamını açıklamak zorunda değildir. Aynı şekilde Oğuz Kağan'daki boğa/tosun sembolizmi de kavim adı Oğuz'un kökeni için kesin kanıt sayılmamalıdır.

Bu ayırım makalenin genel sonucunu güçlendirir: Oğuz adı, hem tarihî-kavmî hem de destanî-kültürel düzeyde işleyen çok katmanlı bir addir.

10.5. Oğuz-Türkmen Sürekliliği Açısından Değerlendirme

Türkmenistan sahası, Oğuz adının tarihî sürekliliğini en açık biçimde gösteren alanlardan biridir. Oğuz adı, erken ve orta dönem Türk tarihinin büyük boylar birliğini ifade ederken, Türkmen adı özellikle İslâmiyet sonrasında Oğuz kökenli toplulukların yeni tarihî-sosyal adı hâline gelmiştir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012; Sümer, 2024).

Bu nedenle Türkmen adı, Oğuz kimliğinden kopuşu değil, onun yeni şartlar altındaki devamını ifade eder. Oğuz adı eski boylar birliği hafızasını, Türkmen adı ise bu hafızanın İslâmiyet sonrası siyasî, sosyal ve kültürel biçimini temsil eder.

Bu süreklilik, Oğuz adının etimolojisini tarihî kimlik meselesiyle birleştirir. Eğer Oğuz adı "boylar/kabileler birliği" anlamına geliyorsa, Türkmen adı bu boylar birliğinin İslâmiyet sonrası yeni tarihî kimlik biçimi olarak değerlendirilebilir.

10.6. Azerbaycan Sahasında Oğuz Hafızası Açısından Değerlendirme

Azerbaycan sahası, Oğuz adının edebî ve kültürel hafıza bakımından en güçlü yaşadığı alanlardan biridir. Azerbaycan Türkçesinin Oğuz grubu içinde yer alması, bu mirasın dilsel devamlılığını gösterir (Korkmaz, 2010: 1-41; TDV İslâm Ansiklopedisi, Oğuzca).

Bunun yanında Dede Korkut ve Oğuznâme geleneği, Azerbaycan sahasında Oğuz hafızasının en güçlü metinsel dayanaklarıdır. Dede Korkut anlatıları, Oğuzların sosyal hayatını, töresini, kahramanlık anlayışını, aile yapısını ve inanç dünyasını yansıtır. Bu nedenle

Azerbaycan sahasında Oğuz adı, sadece eski bir kavim adı değil; dil, edebiyat, destan ve kimlik hafızasının kurucu unsurudur (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007: 371-372; Asker, 2015).

Azerbaycan örneği, Oğuz adının tarihî bir ad olmaktan çıkıp kültürel bir sembol hâline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

10.7. Gagauz Sahasında Oğuz Kimliği Açısından Değerlendirme

Gagauzlar, Oğuz kimliğinin farklı dinî ve coğrafi şartlarda da yaşayabildiğini gösteren özel bir örnektir. Gagauz Türkçesi, Oğuz lehçe grubuna mensuptur ve Türkiye Türkçesiyle özellikle Rumeli ağızları bakımından yakınlık gösterir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996: 288-291).

Gagauz adının Gök-Oğuz, Gag-Oğuz, Uz/Oğuz veya farklı tarihî bağlantılarla açıklanması, bu topluluğun Oğuz dünyasıyla ilişkilendirilmesine zemin hazırlar. Ancak Gagauzların kökeni konusunda tek ve kesin bir görüş bulunmadığı için, bu meselede ihtiyatlı olmak gerekir.

Gagauz örneğinin asıl önemi şudur: Oğuz kimliği, yalnızca Müslüman Türk topluluklarının kimliği değildir. Gagauzlar, Hristiyan olmalarına rağmen Oğuz dil mirasını taşımaktadır. Bu da Oğuz adının dinî kimliğin ötesinde, dilsel ve tarihî bir aidiyet adı olduğunu göstermektedir.

10.8. Görüşlerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Aşağıdaki tablo, Oğuz adı hakkındaki temel görüşlerin güçlü ve zayıf taraflarını özetlemektedir:

Görüş Temsilciler Güçlü yönü Zayıf yönü
ok + z Németh, Orkun çizgisi, Sümer Boy teşkilatı, On-Ok sistemi ve sayı-adlı Oğuz kullanımlarıyla uyumludur. Eski çokluk eki -z'nin işlevi ayrıca tartışılabilir.

ok + uz Marquart / Markwart Ok sembolizmi ve savaççı kültürle uyumludur. "uz = adam" açıklaması yeterince güçlü değildir.

oğuş bağlantısı Pelliot, Hamilton Soy, aile, kabile ve topluluk anlam alanını destekler. Oğuş Oğuz geçişi kesin değildir.

boğa / tosun / öküz Bazin, Boodberg ve bazı destan yorumları Destanî sembolizm ve Oğuz Kağan yorumu için anlamlıdır. Kavim adı Oğuz için dilbilimsel kanıt zayıftır.

Oğur / Oğuz / Guz ilişkisi Németh, Golden, Bayat Tarihî varyantları ve r/z ilişkisini dikkate alır. Teknik ses bilgisi tartışmaları gerektirir. Oğuz Kağan bağlantısı Ercilasun, Sinor, Eraslan, Baskakov Destan ve kavim adı ilişkisini açıklar. Kavim adı ile şahıs adı karıştırıl-

mamalıdır.

Oğuz-Türkmen sürekliliği Sümer, Togan, Türkmen sahası Tarihî-kültürel devamlılığı gösterir. Etimolojiyi tek başına çözmez. Azerbaycan-Gagauz yansımaları Azerbaycan ve Gagauz araştırmaları Oğuz adının modern kültürel hafıza değerini gösterir. Köken tartışması-na dolaylı katkı sunar.

Sonuç

Bu makalede Oğuz adı, yalnızca bir kelime kökeni problemi olarak değil, eski Türk boy teşkilatından modern Türk dünyasına uzanan çok katmanlı bir tarihî ve kültürel adlandırma olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel sonucu, Oğuz adının en güçlü biçimde ok + z çizgisinde “boyar/kabileler/siyasî birlikler” anlam alanında açıklanabileceği; ancak bu açıklamanın tek başına yeterli olmadığıdır.

Oğuz adının tarihî anlamı, Göktürk yazıtlarındaki Oğuz ve Dokuz Oğuz kullanımları, Batı Göktürk sahasındaki On-Ok teşkilatı, Türgiş sonrası siyasî dönüşüm ve İslâm kaynaklarındaki Guz/Guzz biçimleri birlikte değerlendirildiğinde daha açık hâle gelir. Bu kaynaklar, Oğuz adının tekil bir şahıs adından çok, boyar veya kabileler topluluğunu ifade eden tarihî bir ad olduğunu göstermektedir.

Etimolojik görüşler karşılaştırıldığında, Németh'in ok + z açıklaması tarihî ve sosyolojik zemin bakımından en güçlü açıklama olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık oğuş / oğuş yorumu destekleyici bir anlam alanı sunmakta; ok + uz açıklaması sınırlı belge gücü sebebiyle ikincil kalmakta; öküz / boğa / tosun açıklaması ise daha çok Oğuz Kağan adının destanî sembolizmi bağlamında değerlendirilebilmektedir.

Oğuz Kağan adı ile Oğuz kavim adı arasındaki ayırım, makalenin yönetsel bakımdan en önemli sonuçlarından biridir. Kavim adı Oğuz, tarihî kaynaklarda boyar birliğini ifade ederken; Oğuz Kağan adı, Oğuznâme geleneğinde bu tarihî adın kurucu hükümdar ve ortak ata figürü olarak kişileştirilmiş biçimidir.

Oğuz adının kültürel sürekliliği ise Türkmen, Anadolu, Azerbaycan ve Gagauz sahalarında açık biçimde görülmektedir. Türkmen adı Oğuz mirasının İslâmiyet sonrası tarihî-sosyolojik biçimini; Anadolu ve Türkiye Türkçesi Oğuz Türkçesinin yazı dili devamını; Azerbaycan sahası Dede Korkut ve Oğuznâme merkezli hafızayı; Gagauz örneği ise Oğuz kimliğinin farklı dinî ve coğrafi şartlarda da yaşayabildiğini göstermektedir.

Kaynakça

Acaroğlu, M. T. (1999). Gagauzların kökeni. *Belleten*, 63(237), 453-488. <https://doi.org/10.37879/belleten.1999.453>

Asker, E. (2015). Oğuzlar ve Türkmenler. Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sem-

pozyumu Bildirileri içinde. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Aydemir, H. (2025). Gagauz Türkçesinin Oğuz grubu Türk lehçeleri içindeki durumunu belirlemede bazı ses hadiselerinin rolü. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*.

Banguoğlu, T. (1960). Kaşgarî'den notlar: III – Oğuz lehçesi üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 8, 23-48.

Bayat, F. (2004). Uz-Çuz-Oğuz kavim adının etimolojisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 1(3), 71-77.

Bayat, F. (2006). Oğuz destan dünyası: Oğuznamelerin tarihî, mitolojik kökenleri ve teşekkülü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bazin, L. (1953). Notes sur les mots “Oguz” et “Türk”. *Orions*, 6(2), 315-322.

Eraslan, K. (1992/1995). Yazıcı-zâde'nin Oğuz-nâme'si. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 29-35.

Ercilasun, A. B. (2008). Oğuz boy adlarının etimolojisi. *Dil Araştırmaları*, 3(3), 9-25.

Ercilasun, A. B. (2008). Oğuzlar ve Oğuz adı üzerine. *Türk Kültürü*, 2008/2, 226-233.

Ergin, M. (2008). Dede Korkut kitabı I: Giriş-metin-faksimile. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Golden, P. B. (1992). An introduction to the history of the Turkic peoples: Ethnogenesis and state-formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Golden, P. B. (2012). Oq and Oğur - Oğuz. *Turkic Languages*, 16(2), 155-199.

Gökyay, O. Ş. (2006). Dedem Korkudun kitabı. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Gumilev, L. N. (2004). Eski Türkler (A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Hamilton, J. R. (1962). Toquz-Oğuz et On-Uyyur. *Journal Asiatique*, 250, 23-63.

Karpat, K. H. (1996). Gagauzlar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (C. 13, ss. 288-291). İstanbul: TDV Yayınları.

Korkmaz, Z. (2010). Oğuz Türkçesinin tarihî gelişme süreçleri. *Turkish Studies*, 5(1), 1-41.

Marquart, J. (1914). Über das Volkstum der Komanen. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

Németh, G. (1930). A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest: Hornyánszky Viktor.

Orkun, H. N. (1935). Oğuzlara dair. Ankara: Ulus Matbaası.

Orkun, H. N. (1936-1941). Eski Türk yazıtları (C. I-IV). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1993). Türk mitolojisi: Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar (C. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Pelliot, P. (1930). Sur la légende d'Uguz-Khan en écriture ouïgoure. *T'oung Pao*, 27(4/5), 247-358.

Pritsak, O. (1952). Der Untergang des Reiches des oguzischen Yabgu. Berlin.

Sümer, F. (2007). Oğuzlar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (C. 33, ss. 325-330). İstanbul: TDV Yayınları.

Sümer, F. (2012). Dokuz Oğuzlar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde. İstanbul: TDV Yayınları.

Sümer, F. (2024). Oğuzlar/Türkmenler: Tarihleri, boy teşkilatı, destanları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşgılı, A. (2024). Türgişler. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde.

Tekin, T. (1994). Tunyukuk yazıtı. Ankara: Simurg Yayınları.

Togan, A. Z. V. (1972). Oğuz destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, tercüme ve tahlili. İstanbul.

Vámbéry, A. (1885). Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı, Orhun Yazıtlarını yalnızca eski Türkçenin ilk yazılı örnekleri olarak değil, Türk devlet düşüncesinin, töre anlayışının, millet bilincinin ve tarihî hafızasının kurucu metinleri olarak değerlendirmektir. Bu doğrultuda yazıtların tarihî içeriği, devlet ve millet fikrine dair verdiği mesajlar, Türk töresine yaptığı vurgu ve gelecek kuşaklara yönelttiği uyarılar birlikte ele alınacaktır.

Orhun Yazıtları merkezde olmak üzere eski Türk yazılı geleneğinin belli başlı örnekleriyle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda Bugut, Yenisey, Çoyr, Nomgon, Şine Usu ve Karabalgasun yazıtları, Orhun Yazıtlarına giden tarihî ve kültürel sürecin parçaları olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Kutluk Devleti'nin kuruluşu, Tonyukuk'un siyasi ve askerî rolü, Kül Tigin'in tarihî konumu, Bilge Kağan'ın devlet adamlığı ve Uygur yazıtları üzerinden yazılı geleneğin sürekliliği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada tarihî kaynak taraması ve metin merkezli değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Orhun Yazıtları ve diğer eski Türk yazıtları üzerine yapılmış temel araştırmalar dikkate alınmış; Muharrem Ergin, Talat Tekin, Hüseyin Namık Orkun, Ahmet Taşağıl, Gülçin Çandarlıoğlu, Jean-Paul Roux ve İlber Ortaylı gibi araştırmacıların eserlerinden yararlanılmıştır. Metinde yer alan bilgiler kronolojik sıra, anlam bütünlüğü ve tarihî bağlam dikkate alınarak değerlendirilmiş; yazıtların yalnızca olay aktaran belgeler değil, aynı zamanda Türk devlet ve millet anlayışını yansıtan düşünce metinleri olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Orhun Yazıtları üzerine yapılan çalışmalar, Türk dili, Türk tarihi, Türk edebiyatı ve Türk kültürü açısından geniş bir literatür meydana getirmiştir. Hüseyin Namık Orkun'un eski Türk yazıtlarını derleyen çalışmaları, bu metinlerin bilimsel zeminde tanınmasına önemli katkı sağlamıştır. Muharrem Ergin, Orhun Abidelerini Türk milletinin devlet, töre ve kültür anlayışını yansıtan temel metinler olarak değerlendirmiştir. Talat Tekin'in çalışmaları yazıtların dil, metin ve tarihî bağlam bakımından çözümlenmesine katkı sunarken; Ahmet Taşağıl'ın araştırmaları Göktürk siyasi tarihinin daha sistemli biçimde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Türklerin öz geçmişinin mücadeleler, başarılar, ders alınması gereken öğeler, birden fazla konuda gelişim ve yenilik öğeleri, birçok konuda üretim, hem zafer ve hem kaybediş, birçok toplumu etkileme ve hükmetme gibi birçok konuda dolu dolu olduğunu öğreniyoruz. Ama burada öğreniyoruz kelimesine dikkat edelim. Çünkü öz geçmişimizi öğrendiğimiz kaynaklar olduğu gibi bunların içinde de temel kaynaklar vardır.

Orhun yazıtları da dahil olmak üzere Türklerin

taşlara kazınan birçok yazıt olduğunu da öğreniyoruz. Gök Türkler, Uygurlar ve Kırgızlardan kalma yazıtlar Türk tarihinin temel kaynakları arasında. Türk yazıtları içinde Orhun Yazıtları ya da Abidelerinin de özel bir önemi var.

Bu yazıtların yazıldığı taşlar için de Bengü ya da Mengü adı kullanılır. Unutmamak gerekir ki Doğu Türklüğünün öz geçmişini de aynı zamanda Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Ama bütün bir Türk tarihini de Bengü taşlardan ve Çin kaynaklarından da öğrenmiyoruz tabii ki. Türklerin her gittiği yerde iletişim ve etkileşim içinde olduğu toplumlar da kroniklerinde ve yazılarında Türkleri anlatırken birden fazla dini eserde de Türklerden bahsedilir. Mesela üstü kapalı da olsa Kutsal Kitabımızda, Tevrat'ta, Zent Avesta'da bunlara örnek olduğu gibi Doğu ve Batı Roma ile birlikte diğer Avrupalıların eserleri, Arap ve İran eserlerinde de Türklerden bahsedildiğini öğreniyoruz.

Türklerin taşlara kazıldığı yazıtlar arasında en eski yazıt olarak Orhun yazıtlarından yaklaşık Yüz Elli yıl önce ilk Gök Türk döneminde dönemin diplomasi dili olan Soğd alfabesi ile yazılmış Bugut yazıtlarını görürüz. Yazıtın tepesinde de Türklerin türeyiş efsanesini özetleyen kurttan süt emen çocuk kabartması bize ilginç gelir. Aynı zamanda tarihlendirilmesinde tartışmaların yaşandığı Yenisey Yazıtları da bu yazıtlar arasında. Kutluk yönetimi döneminde ise Çoyr yazıtı ve Kutluk Kağanın yazıtı olarak Nomgon yazıtı da Orhun Yazıtlarından önce olan yazıtlar arasında. Bununla birlikte Uygurların da Şine Usu ve Karabalgasun yazıtlarını da hatırlatmak isteriz.

Günümüzde Sibiryada adı verilen coğrafyadaki Yenisey Irmağı boyunca bulunan Yenisey yazıtlarından Or-

hun yazıtlarından farklı olarak daha çok ölen kişilerin arkasından dikilen şahsi mezar taşları olduğunu öğreniyoruz. Yenisey Yazıtlarının alfabesi için ise Orhun Alfabesinin daha ilkel ve yerel bir versiyonu olduğu bilgisi verilir. Orhun Alfabesinin içeriğine baktığımızda da bir devlet anıtı ve siyasi vasiyetname niteliğini taşıdığını anlarız.

Kırgızlara ait mezar taşlarından olduğu bilgisi verilen Yenisey Yazıtlarını ilk defa nebatatçı Daniel Gottlieb Messerschmidt ile birlikte kılavuzluğunu yapan Philipp Johan Von Strahlenberg'in 1721 yılında tespit ettiğini öğreniyoruz.

1709 yılında Poltava muharebesinde esir düşen bu İsveçli Subay'ın Sibiryaya sürülmesiyle başlayan bu keşfin 1722'de vatanına döndükten sonra 1730 yılında bu araştırmalarının sonuçlarının yayınlanması ile bilim camiasında bu konunun üzerine düştüğünü anlıyoruz. 1889 yılında da Rus bilgini Yadrintsey'in de Orhun yazıtlarını bulduğunu öğreniyoruz. 1890 ve 1891 yıllarında Heikel ve Radloff başkanlığında Rus ve Fin'lerden oluşan bir heyet de bu konuda çalışma yapmıştır.

Çoyr Yazıtını da Kök Türk alfabesiyle yazılmış en eski metin olduğu bilgisi verilirken Orhun Yazıtlarındaki gelişmiş dilin öncüsü olduğu belirtilir. 2022 yılında yapılan keşifle İltəriş Kutluk Kağan Yazıtı da denilen Nomgon Yazıtının da Orhun Yazıtlarındaki bilgilerin tarihsel doğruluğunu kanıtladığını öğreniyoruz. Esik Kurganındaki bulunan yazının da Gök Türklerin kullandığı yazı ile benzerliğinin bulunması da bu eski Türk yazısının kadim bir alfabe olduğunu gösterir bize (1), (2).

Bengü Taşlar üzerindeki Türk yazıtlarının da bir süre Uygurlar ile devam ettirildiğini öğreniyoruz. İlk olarak 1909 yılında Ramstedt ve Sakari Palsi'nin keşfettiği Şine Usu kitabesinin Moğoltu Irmağı ve Orgotu Dağı havalisindeki Şine Usu gölü civarında bulunan Şine Usu kitabesi buna örnektir. Moyen Çor Kağan'ın ölümü üzerine yapıldığı bilgisi verilen bu kitabede Uygur Devletinin kuruluş ve zaferlerinden bahsedildiğini öğreniyoruz. Uygurların kuruluş ve zaferlerinden bahseden bir diğer kitabenin de Karabalgasun kitabesi olduğunu öğreniyoruz.

Bununla birlikte bu kitabenin Gök Türk, Soğd ve Çin alfabeleriyle yazıldığını öğrenirken en okunaklı olanının Çin alfabesi ile yazılmış olduğunu da öğreniyoruz. Karabalgasun'un da Uygur hakanlığının parlak zamanlarında baş şehir olduğunu da ayrıca öğreniriz. (4)

Türk tarihi için hazine değerindeki Orhun yazıtları ile ilgili Prof. Dr. Muharrem Ergin'in Orhun Yazıtlarının önemine dair duygu ve düşüncelerini uzun bir şekilde değerlendirmesine haklılık payı verebiliriz. Orhun Abideleri için Türk devlet adamlarının millete hesap verip millet ile hesaplaştığının da göstergeleri arasında

olduğunu öğreniyoruz. Bu yazıtlar için aynı zamanda Türk düzeninin, Türk Töresinin, Türk medeniyetinin ve yüksek Türk kültürünün vesikası olduğu bildirilir.

Orhun Yazıtlarına bakıldığında Türk askeri dehasının ve Türk askerlik sanatının esasının da öğrenildiğini söyleyebiliriz. Türk edebiyatının ilk şaheseri olarak belirtilen Orhun yazıtlarının Türk milliyetçiliğinin temel eseri olduğu da belirtilir. Türk ordusunun kuruluşunun en az 1250 yıl öncesine götüren bir vesika olduğunu öğrendiğimiz Orhun Abidelerinin Çin hakkında 1250 yıl önceden ikaz ettiğini de öğreniyoruz.

Orhun Yazıtları hakkındaki şahsi düşüncelerimiz için ise tam anlamıyla bir Türklük kaynağı ve gelecekte Türk devletini devam ettiren ve Türk toplumuna verilen çok önemli mesajların da olduğu bir eser olduğunu da öğreniyoruz. Orhun yazıtlarının Bengü Taşlara kazınmış bir çağrı ve Türklerin alması gereken bazı derslerin taşlara kazınmış hali olarak da görebiliriz. Türk dili ve edebiyatı için ise Orhun Yazıtlarının önemli bir başlangıç olduğunu da düşünebiliriz.

Orhun Yazıtları konusunda da Thomsen ve Radloff'un Orhun Abidelerinin tercümesi konusundaki yarışlarının sonucu olarak da o dönemde Orhun ve diğer yazıtlar ile ilgili dünya çapında birçok ülkeden bilim insanlarının araştırmasıyla da bu konunun dünya gündemine oturduğunu öğreniyoruz. Burada ilginizi çekecek bir konu var ki o da Eski Türk Runik alfabesinin Germen grubu içinde yer aldığına işaret edilen Viking – İskandinav topluluklarının kullandığı alfabeyle çok benzer olduğudur. Esik Kurganından çıkan bulgular üzerindeki yazının da Gök Türklerin kullandığı yazıya da benzerliğinin bize bu yazının daha eski bir kökü olduğunu hatırlatır.

Bir hanedan üyesi olduğunu öğrendiğimiz Yolluğ Tigin'in yazdığını öğrendiğimiz Orhun Yazıtlarının Kül Tigin (684 – 731), Bilge Kağan (683 – 734) ve Tonyukuk anıtı olarak üçe ayrıldığını öğreniyoruz. Yazıtların içerişine baktığımızda Bilge Kağan'ın hükümdarlığı dönemindeki seferleri, kendisinden önceki hükümdarların faaliyetleri ile bilgi, millete karşı dertlenme, hesap sorma ve öğüt niteliğindeki sözler ön plana çıkar. Kardeşi Kül Tigin ile ilgili duygu ve düşünceleri de dikkatimizi çeker.

Bir bakıma Kutluk yönetiminin siyasi tarihini de öğrendiğimiz Orhun Yazıtlarında Türk düşünce ve inancının da ayrıca etkisini de gördüğümüz gibi bu konuda ipuçlarını da öğreniyoruz.

Bu yazıtlarda aynı zamanda Türk inançlarına göre dünyanın ve insanoğlunun da yaratılışını öğreniyoruz. Bu Yazıtlarda Kutlukların Çin, Kıtay, Tangu, Oğuz, Kırgız, Uygur ve Türgişler ile mücadeleleri hakkında bilgi verildiğini de öğreniyoruz. Tonyukuk Yazıtlarında ise İltəriş Kağan ile Kapkan Kağan faaliyet, başarı ve hizmetleri hakkında da bilgi verir.

Tonyukuk'un da aynı zamanda damadı olduğunu öğrendiğimiz Bilge Kağan'ın kardeşi Kül Tigin ve yandaşlarının desteğiyle bir darbe yaparak amcası ve yandaşlarını da öldürdüğünü öğrenirken bu darbe meselesinin de Türk tarihinin çok gerilerinde de var olduğunu öğreniyoruz. Bu Orhun Yazıtlarında aynı zamanda Çinlilerin entrikalarına dair bilgiler de verilir. (3) Orhun Yazıtlarının içeriğindeki Kutluk yönetiminin oluşması ve bu yönetimden önceki gelişmelere bir bakalım.

Yine Gök Türk yönetim hanedanının devamı olduğunu öğrendiğimiz Kutlukların siyasi hakimiyet kurmadan önce yine yazıtlarda geçen bir esaret hayatının varlığını da öğreniyoruz. Bu esaret dönemi için Doğu Gök Türklerin Çin tarafından siyasi ve toplumsal hakimiyet altına alındığı ve birçok Türk'ün de bu dönemde Çin topraklarına göç ettiğini öğreniyoruz. Bu Çin topraklarına göç eden Türkler arasında Çin ordusu içerisinde Generallik gibi üst rütbe de komutanlar da olmuştur. Bu generaller arasında Çin kaynaklarında Chie-shih-shuai adında Türk elindeki boy beyleri ile irtibat kuran birisi vardı ki Türk tarihinde Kür-Şad olarak anılmaktadır. Bu Kürşat adını da ilk defa Hüseyin Nihal Atsızdan öğrenirken belki de Çin kaynaklarında Chie-shih-shuai olarak verilen bu Türk komutanının ayrıca öz Türkçe bir adının olduğunu da düşünebiliriz.

Evlerimizi süsleyen resimleri ile çocuk yaşta bu kim diye sorunca destanı anlatılan Kürşad'ı Türk varlığının bağımsızlığı için kendini feda eden kahramanlardan bir öncü olarak görürüz. Türk milli şuurunun temsilcilerinden birisi olarak gördüğümüz Kürşad'ın Türk istiklalinin ilk çağlardaki fedakar kahramanı olarak aklımızda yer bırakır. Kırk veya daha fazla çeri ile Çin hükümdarını ortadan kaldırmak için mükemmel bir tertip yapsa da, beklenmeyen sebeplerden dolayı amacına ulaşamasa bile bağımsızlık ateşinin kıvılcımını çakan asilzade diyebiliriz Kürşad için. Kürşad'ın Türk tarihi için değeri kelimelere sığmaz. Ayrıca Kürşad'ın ihtilali içinde ayrıca bir "Kurtuluş Savaşı" da diyebiliriz.

Bu ihtilal girişimi sonucunda Türk korkusu ile kendine gelemeyen Çin yönetiminin ilk yaptığı şeye Gök Türkler döneminde ülkelerine gelen Türk nüfusunu Çin topraklarından çıkarmak olmuştur. Bu kahramanlık destanı sonucunda onurlu ve şurlu Türk toplulukları ayaklanmalar başlatıp Çin tarafından birçoğu bastırılrsa da yeni bir devlet kurulmasına engel olunmamıştır.

Doğu Gök Türklerin son kağanı olan İl Kağanın soyundan gelen Kutlug Kağan milli bilince sahip başkaldırıları olumsuz sonuçlar getirirse bile yaşadığı sürece pes etmemiş ve ikinci Gök Türk Devletini 682 yılında kurmuştur. Kutlug ve Tonyukuk liderliğindeki devlet Ötüken'i merkez yaparak etrafındaki Türk boylarını kendine bağlama girişimlerinden sonra hızla devletin teşkilatlanmasını sağlayan Kutlug Kağan'dan sonra

Türk birliği sağlanması yönünde çabalar sağlanmıştır.

Kutluk Kağan'ın esaret altındaki Türklerin kurtuluşu için Çin'e sefer yaptığını da öğreniyoruz. Bazı tarihçiler tarafından 2. Gök Türk yerine Kutlug devleti olarak anılan bu yönetim için Çin topraklarında esir olarak yaşayan Tonyukuk adını taşıyan siyaset dehasının katılımı ile ilk olarak Apa Tarkan ünvanı ile bu devletin kuruluşundan yükselişine kadar devlete mükemmel derecede katkıları olmuştur. Yaşadığı dönemde sanki İmparatorluğun perde arkasındaki yöneticisi gibi siyaseti ile yükselten Tonyukuk Bilge olarak da anılmaktadır.

70 yaşındayken 7 sene içinde devleti toparladığını da öğrendiğimiz Bilge Tonyukuk'un Gök Türklerin bu ikinci döneminde merkezi bir önemi olduğu gibi Türk tarihi için de büyük değerler arasındadır. Tonyukuk'un 2. Gök Türk devletinin esas kuvvetini aldığı da bildirilir. Bununla birlikte Tonyukuk'un yaptığı planlar ve uyguladığı stratejiler ile devletin sağlam temellere oturduğu bilgisi de verilir. Çinlilerin, Kitanların ve Dokuz Oğuzların 2. Gök Türk devletine karşı ittifak yaptıklarını öğrenen Tonyukuk'un Dokuz Oğuzları mağlup ettiğini de öğreniyoruz.

A shih na kabilesine mensup olan Tonyukuk'un gelişi ile birlikte iyi bir stratejist olduğunu da öğreniyoruz. Tonyukuk'un İç ve dış düşmanları iyi tanıyan ve onların iş birliği yapmasını engelleyecek kadar planlayıcı, kahraman ve savaşçı olduğunu öğreniyoruz. Aynı zamanda milletin karakterini bilen, ihanet edeni cezalandıran, emeğe saygı duyup kahramanlık yapanı ödüllendiren, düşmanın büyümesine fırsat vermemek için çaba gösteren bir kişiliğe sahip olduğunu öğreniyoruz.

Kutlug ve Tonyukuk döneminde kuruluşundan yükselişine kadar bir önceki Gök Türk devleti gibi Hazarın doğusundaki Türkleri birleştirme konusunda biraz kanlı da olsa çabalar gösterilmiş. Çin ile yeri geldiğinde barış, yeri geldiğinde savaş ilişkileri oluşmuş. Uzak doğudaki Moğol-Tunguz kabileleri hakimiyet altına alınmıştır. Yalnız Türk birliği sağlama konusunda ilginç bir durum var ki o da ilk Gök Türk hanedanından olanların oluşturduğu yapılanma olan On Okların oluşumu Türgişler ile yine ilk Gök Türklerin yönetici hanedanından olan Aşina soyluların kurduğu devletin birbirleri ile mücadele etmesidir. Farklı bir ad taşısı da bir Aşina oluşumu olan Türgişlerin de Gök Türkler gibi iki dönemi olmuştur.

2. Gök Türk devletini Kutlug'un ölümü üzerine kardeşi Kapgan Kağanın devraldığını öğrenirken de Kapgan Kağan'ın da devleti 24 yıl yönettiğinin bilgisini de yine Orhun Yazıtlarından öğreniyoruz. Kapgan Kağanın Çin'i en fazla korkutan, o devirde yaşayan Türk topluluklarının hemen hepsini idaresi altına alan, devletini çağının en kuvvetlisi yapan Kağan olarak tanındığı bilgisi verilir. Tonyukuk'un Yazıtında Böğü olarak zikredilen Kapgan'ın adı fatih anlamına geldiğini öğ-

renirken Tonyukuk ile birlikte Kırgızları mağlup ettiği bilgisi de verilir.

Daha önce de belirtildiği gibi Kapgan Kağan'dan sonra da Gök Türklerin efsanevi iki kardeşinin dönemi başlarken de yine bu dönemde de Bilge Tonyukuk'u görüyoruz. Bilge Kağan ve Tonyukuk dönemine damgasını vuran zaferlerden birisinin de Türgişlerin bozguna uğradığı Bolçu Zaferi olduğunu öğreniyoruz. Bu dönemin diğer gelişmeleri arasında 717 yılında Oğuzlardan bir grubun Çin'e gitmesi ile birlikte Batıda Su lu önderliğindeki Türgişlerin yine bağımsızlıklarını ilan ettikleri bilgisini öğreniyoruz. Bilge Kağan döneminde 2. Gök Türklerin Maveräünnehir'den doğuya doğru ilerlemek isteyen Arap kuvvetlerinin durdurulduğu da bir diğer gelişmeler arasında.

Çine gitmek zorunda kalan bazı Türklerin Bilge Kağan döneminde Türk ülkesine geri döndüğünü öğrenirken Bilge Kağanın şehirlerin etrafını kalın surlarla çevirtmek ve Budist tapınakları inşa ettirmekle birlikte Budizm'i de yaymak istediğine de Tonyukuk'un karşı çıktığını öğreniyoruz. Bununla birlikte Bilge Kağan'ın da kayın babası Tonyukuk'un tavsiyelerinden derinden etkilenip stratejilerinin hepsini kabul ettiği bilgisi de verilir. Kül Tigin'in de vefatının da bu dönemin önemli bir olayı olduğunu da öğreniyoruz.

Orhun Yazıtlarına da baktığımızda Bilge Kağanın kardeşinin ölümünden çok etkilenip onun için çok duygusal ve etkileyici sözler kullandığını da öğreniyoruz. Kül Tigin'in ölümünden sonra Çin'den bile gelenlerin olduğu ve görkemli bir cenaze töreninin gerçekleştirildiği de bildirilir. Kül Tigin için ise o döneme göre görkemli bir Türbenin de yapıldığını öğrenirken de bu Türbe için "Anıt Kabir" denildiğini de öğreniyoruz. Eski Türklerin geleneksel kurganlarından biraz farklı olduğunu da öğreniyoruz Kül Tigin'in anıt kabri için. Kül Tigin'in cenazesinde Çin İmparatorunun da Kül Tegin'in yazıtına kendi sözlerini yazdırdığını da öğreniyoruz.

Kül Tigin ve Bilge Tonyukuk'un vefatından sonra da yalnız kalan Bilge Kağanın da son mücadelesinin de Kitan'lardan ayrılan Tatabı'ların General Ku kumandasındaki 40.000 kişilik ordularını Töngker Dağında mağlup etmesi olduğunu öğreniyoruz. Bu son zaferle birlikte devlete karşı duracak bir gücün de kalmadığını da öğreniyoruz. Devlet Bilge Kağan döneminde de gücünün zirvesindeyken de bir yandan da kendisi için bir tehlike yaklaşıyordu.

Bilge Kağan döneminde Çin'e birkaç defa elçi olarak giden Buyruk Çor adlı devlet görevlisinin de Bilge Kağan'ı zehirleyerek vefatına sebep olduğunu da öğreniyoruz. Buyruk Çor'un Bilge Kağan'ı zehirlemesi ile ilgili elçi olarak gittiği Çin'den etkilendiği düşünülür. Bilge Kağanın zehirlenmesinin asıl sebebi bilinmezken zehirlendikten sonra hemen ölmediği de bildirilir. Buy-

ruk Çor tarafından zehirlendiğini anlayan Bilge Kağan onu, bütün ailesi ve işbirlikçileri ile öldürttüğünü de öğreniyoruz. Bilge Kağan'ın da 25 Kasım 734 tarihinde vefat etmesinden sonra kendisi için de görkemli bir cenaze merasimi yapılarak bütün milletin de geleneksel olarak saçlarını kestirdiğini öğreniyoruz.

Bilge Kağan'dan sonra da devlet adamlarının toplanıp oğlu İ – Jan'ı seçerek Kağan unvanı vermesinden sonra onun da yakalandığı hastalıktan kurtulamadığını öğreniyoruz. Onun Yerine kardeşi Tengri Kağan'ın da geçmesine rağmen kendisinin küçük olması sebebiyle muktedir görünemeyerek idareyi de annesinin aldığını da öğreniyoruz. Bunda sonra da devlet içinde isyanlar ve iç karışıklıkların görülmesiyle birlikte son olarak Kül Tegin'in oğlu Ozmiş'i da devlet adamları Kağan koltuğuna oturttuğunu öğreniyoruz. Ozmiş döneminde de Çinlilerin Uygur, Karluk ve Basmları onun üzerine saldırarak öldürtmesi ile birlikte oğlu Pai mei'nin de Kağan olmasına rağmen Gök Türklerin yerini önce Basmlı ve sonrasında da Uygurların aldığını da öğreniyoruz. Buna rağmen Gök Türklerin hanedanının da Uygurlar ile birlikte Moğollar tarafından da korunduğu bilgisi bize ilginç gelebilir.

Gök Türklerin Orhun Yazıtlarında asıl adının da Türk veya Türük olduğunu da öğrenirken Oğuz Yabguluğu, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetinin de bu devletin devamı olduğunu da öğreniyoruz. Orhun Yazıtlarının da Gök Türklerin Türklere bıraktığı en önemli miraslar arasında olduğuna da inanırız. Orhun Yazıtları ile ilgili Roma Dışındaki Avrupa topluluklarının henüz yazıyı bilmediği dönemde Türklerin yazıyı kullanmalarının da çok dikkat çekici olduğunu söylememiz gerekir.

Orhun Yazıtlarına da ayrıca baktığımızda bir vatan sevgisinin çok açık bir şekilde anlatıldığını öğreniriz. Türk milletinin kanunları için "Töre" kelimesinin kullanılmasını da Orhun Abidelerinden öğreniriz. Burada Töre kelimesinin 11 yerde geçtiği bilgisi de verilir. Bununla birlikte de Türklerin Töresine sıkı sıkıya bağlı olduğunu yine Orhun Yazıtlarından da öğrenirken bu durumun da Türkler için bu abidelerin ne kadar değerli olduğunu da anlarız.

Orhun Abidelerine baktığımızda Törenin değişmeyen hükümleri için Könilik (Adalet), Uzluk (İyilik), Tüzük (Eşitlik) ve Kişilik (İnsanlık) olduğunu da öğreniriz. Bununla birlikte Vatan anlayışının Türkler için kutsallığını ve önemli bir felsefe olduğunu da bu abidelerden öğrenirken Devlet'in Kağan'dan önce geldiğini de öğreniyoruz. Orhun Abidelerinde Devlet için "İl" sözünün Kağan'dan önce kullanıldığı bilgisi de verilir. Orhun Yazıtlarında da belki bizi duygusallaştıracak ve onurlandıracak bir konunun da yönetimde ve toplumda milletin değeri ile ilgili Bilge Kağan'ın "Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam" sözünün kullanılışı olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte devlette

de Tanrının iradesinden bahsedilerek “ Çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim, az milleti çok ettim “ sözünden de Türklerde yöneticinin sorumluluk ve görevlerinin ne olduğunu da öğreniyoruz. Türklerde barışın da çok değerli ve kutsal olduğu konusunda Orhun Yazıtlarına bakarak bilgi sahibi oluruz. Bu meseleler de yine bu abidelerin değerini gösterir (6), (7).

Her ne kadar tarihin en kadim dönemlerinde birçok kaynakta Türk adına dair birçok unsur kendisini gösterse de Orhun Yazıtlarında artık buna dair bir tescillenmenin de söz konusu olduğunu öğreniyoruz. Orhun Yazıtlarından önce de Hint, Çin, Pers, Yunan, Mezopotamya ve Yahudi kaynaklarında Turukku, Türki, Togarma, Tur, Turac, Turukha ve Tu – kiue kelimelerinin geçtiğini öğreniyoruz. Orhun Yazıtlarında aynı zamanda bir yönetim hanedanı ile birlikte bu yönetime birden fazla konuda bağlı olan toplumlar için de Türk adının kullanıldığını öğreniyoruz. Türk adının anlamı için ise birden fazla kaynakta farklı yorum ve anlamlarda bilgi verildiğini öğreniyoruz. Bu anlamlar için töreyi tesis eden ve uyan anlamında Törelî, türeyen, çoğalan, güçlü ve kuvvetli anlamlarında kullanıldığını da öğreniyoruz.

Orhun yazıtlarından sonra da Divanu Lügati't Türk ve Kutadgu Bilig gibi kaynakların da Türk tarihi için değerli kaynaklar olduğunu da unutmamamız gerekir. Bu eserler için de Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacip'in de önemini anlıyoruz (8).

Orhun Yazıtları içerisinde Tonyukuk yazıtlarına da baktığımızda Bilge Kağan ve Kültigin Yazıtlarından biraz farklı olarak yönetimin işleyişi ve bazı yönetsel konularda daha fazla örnekler verildiğini öğreniriz. Bu yazıtlar içinde de ilgimizi çekebilecek bir konunun da kendi döneminde casusluk veya istihbarat teşkilatının varlığı ile ilgili bazı ipuçlarının var olduğudur. Tonyukuk yazıtlarının bazı yerlerinde “ Körüg “ tabirini haber aldığı kişiler için kullandığını da öğreniyoruz. Bununla birlikte yine Tonyukuk yazıtlarında “ Börü Budun “ adı verilen bir teşkilatın var olduğuna dair bilgi verenlere rastlıyoruz. İstihbaratın tarihinde de Çin'in ön planda olduğu bilgisi verilir (2), (9).

Her ne kadar siyasal bir Milliyetçiliğin tarihi için Fransız İhtilalini işaret etseler de Orhun Yazıtlarında da önemli derecede bir Milliyetçilik örneklerini görürüz. Bu bakımdan Orhun Yazıtlarının da Türk Milliyetçiliğinin de önemli bir abidesi olduğunu düşünebiliriz. Orhun Yazıtlarında da İsrarla Ulu bir Tanrının sıkça anıldığını da öğrenirken Türklerin kutsallığına bağlı, Yüce Yaraticının iradesini bilen ve maneviyatı yüksek insanlar olduğunu da öğreniyoruz (10).

Vasily Radlov ve Wilhelm Thomsen gibi Türkologların 1800'lü yılların sonunda Orhun Yazıtlarını bilim dünyasına tanıttıklarından sonra yapılan araştırmalarda da Türklerin Sudakları da yazışmalarında kullandıklarını da öğreniyoruz. Ayrıca Gök Türk alfabesinin özellikleri

arasında dört tane seslinin bulunması, bu yazının bitişik yazılmadığı ve kelimelerin üst üste konan iki nokta ile ayrıldığını öğreniyoruz. Bununla birlikte Orhun Alfabesindeki Türk Runik yazının da aynı zamanda Peçenekler ve Hristiyanlık öncesi Macarların da kullandığını öğreniyoruz. Orhun Abideleri dışında Gök Türkler hakkında 6. Asra ait bir bilginin Bizans'ın elçisi olarak 569'da Kilikyalı Zemarkhos'un sefaretnamesinden öğreniyoruz (11). Gök Türklerin tarihine baktığımızda da aynı zamanda Bizans ile de siyasal ilişkilerinin olduğunu da öğreniriz.

Orhun Yazıtları, Türk tarihinin en eski ve en güçlü yazılı belgeleri arasında yer almaktadır. Bu yazıtlar, yalnızca Göktürk dönemindeki olayları aktaran tarihî metinler değil; Türk devlet anlayışını, töre fikrini, millet bilincini, vatan sevgisini ve bağımsızlık düşüncesini yansıtan kurucu hafıza belgeleridir. Yazıtlarda devletin töreyle, kağanın sorumlulukla, milletin birlikle ve vatanın kutsallıkla birlikte düşünüldüğü görülmektedir.

Son olarak söylemek gerekirse yüz yıllar öncesinden Mengü Taşlara kazınan öz Türkçe yazıtların geleceğe uzanan bir çağrı niteliğinde olduğunu da anlarız. Bu bakımdan “ Mengü Taşların Çağrısı ” nı anlayıp ders almak bizim için önemlidir. Bizim için burada ibretler vardır.

Kaynakça

- (1) Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, T.D.K Devlet Basımevi İstanbul 1936 - 1941 s. 18, 19, 20.
- (2) Prof. Dr. Muharrem Ergin. Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları, 57. Baskı İstanbul 2021 s 15, 21, 22, 59, 99, 105, 107.
- (3) Talat Tekin, Orhon Yazıtları, Simurg Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1998 s. 11, 12, 13, 14, 15.
- (4) Gülçin Çandarlıoğlu, Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 3. Baskı Fatih / İstanbul 2004, s. 199.
- (5) Oktay Aslanapa. Türk Sanatı. Remzi Kitabevi Çağaloğlu / İstanbul 2. Basım 1989 s. 7, 8, 10.
- (6) Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Bozkırın Kağanlıkları Kronik Kitap İstanbul 2021 s. 20, 21, 143, 144, 148, 149, 154, 157, 158, 160, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 174.
- (7) Prof. Dr. Ahmet Taşağıl – Pelin Çift İslamiyet Öncesi Türkler Yeditepe Yayınevi, 2. Baskı Mart 2022 Çağaloğlu/İstanbul, s. 43, 45, 47, 49, 51, 65, 66, 71, 72, 75, 76.
- (8) Prof. Dr. Tufan Gündüz – Pelin Çift, Tarih Bizi Çağırıyor. Yeditepe Yayınları, 5. Baskı Haziran 2023, Beylikdüzü/İstanbul s. 17, 26, 27, 28, 29.
- (9) Abdürrahim Ilgar, İstihbaratın Kronolojisi, Tilki Kitap, Kadıköy/İstanbul 2022 s. 56.
- (10) Jean Paul Roux, Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl. Kabalcı Yayınevi, Yedinci Basım 2010 Çağaloğlu/İstanbul s.103.
- (11) İlber Ortaylı Türklerin Tarihi Timaş Yayınları İstanbul 2020 35. Baskı s. 73, 74, 75.